

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Náboženství židovského obyvatelstva a žité židovství v době
normalizace v Praze**

Andrea Michalcová

Katedra religionistiky
Vedoucí práce: Doc. Pavel Hošek, Th. D.
Studijní program: teologie
Studijní obor: Křesťanská humanitární a pastorační práce-
diakonika

Praha-duben 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Náboženství židovského obyvatelstva a žité židovství v době normalizace v Praze* napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

Praze dne 18. 4. 2016

.....
Podpis diplomantky

Bibliografická citace

MICHALCOVÁ, Andrea. *Náboženství židovského obyvatelstva a žité židovství v době normalizace v Praze*. Praha, 2016. 128 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta. Vedoucí diplomové práce Doc. Pavel Hošek Th.D.

Anotace

Diplomová práce „*Náboženství židovského obyvatelstva a žité židovství v době normalizace v Praze*“ nejprve vysvětluje historické postavení Židů od jejich příchodu do Čech a Moravy až do doby první republiky ze strany politické, společenské i sociální. Zároveň jsou v práci zachyceny prvky antisemitismu, které židovské obyvatelstvo bolestným způsobem zažívá od nepaměti. Část věnovaná období protektorátu Čechy a Morava je především postavena na svědectví lidí, kteří prožili holocaust a byli oběti výjimečného zločinu svým konkrétním pojetím, provedením a rozsahem. Další kapitola hovoří o návratu Židů z koncentračních táborů, osvobozeneckých armád nebo ilegality a je svědectvím nejen z literatury, ale i z přímých rozhovorů respondentů nebo přeživších. Práce popisuje cestu k obnově židovského náboženského života, tradic a rituálů v naší zemi. Dotýká se politických procesů v 50. letech, které se projevovaly jako silně protižidovské. Následně 60. léta ukazují období přehodnocení oficiální politiky, mimo jiné i s tím, že židovské záležitosti se staly legitimní tématy. Kapitola věnovaná postavení Židů v normalizaci dokládá, co tento státní systém přinášel pro celou společnost a jaký dopad měl na židovské obyvatelstvo. Co stačilo k obviňování Židů ze sionistického spiknutí, jakým způsobem prováděl stát státní antisemitismus, jak probíhal státní dohled nad židovskými náboženskými organizacemi. Diplomová práce prokazuje, že komunistický režim v tehdejší Československu masově porušoval lidská práva, byl cíleně zaměřen proti židovskému obyvatelstvu a to kvůli jejich původu, obviňoval Židy ze sionistického a imperialistického spiknutí, které proklamoval veřejným způsobem.

Klíčová slova

Židé, ghetto, pogrom, toleranční patent, antisemitismus, sionismus, holocaust, koncentrační tábor, komunismus, židovská obec, církevní zákon, normalizace, státní antisemitismus, Československo, archiválie

Summary

The diploma thesis „*Religion of Jewish population and lived Judaism during normalization era in Prague*“ first explains the historical role of the Jews since their arrival in Bohemia and Moravia till the period of the 1st Republic from political and social point of view. There are depicted features of anti-Semitism as well that has been experienced by the Jews from time immemorial. The part dedicated to the Bohemia and Moravia Protectorate era is mainly built on testimony of those people who had experienced the Holocaust and became victims of extraordinary crime typical of its specific conception, execution and extent. The next chapter deals with the Jews ' return from concentration camps, Liberation Armies and there is not only literary evidence but direct interviews with respondents and survivors as well. This paper describes the way to Jewish religious life, traditions and customs recovery in our country. It also touches political trials in the 1950s ' that demonstrated to be strictly antisemitic. The following 1960s ' showed the era of official political strategy reassessment, Jewish matters became legitimate topics. The chapter dedicated to Jewish situation in normalization era demonstrates what then legal system brought to the whole society and its impact on Jewish inhabitants. What was enough to accuse Jews of Zionist conspiracy, which way was the state anti-Semitism performed, how was carried out the control over Jewish religious organisations. This paper shows that communist regime in Czechoslovakia was breaking human rights in an extent way and was focused on Jewish population intentionally because of their origin and accused them of Zionist and imperialist conspiracy - everything promoted publicly.

Keywords

The Jews, ghetto, pogrom, the Edict of Tolerance, anti-Semitism, Zionism, the Holocaust, concentration camp, communism, the Jewish community, canon law, normalisation, state anti-Semitism, Czechoslovakia, archival

Poděkování

S úctou chci poděkovat vedoucímu mé diplomové práce Doc. Pavlu Hoškovi, Th. D. za jeho trpělivost, vstřícnost, citlivé vedení a odborné rady. Věnoval mi mnoho rozhovorů, při nichž jsem se mnohé naučila.

Je pro mne velkou ctí poděkovat Mgr. Janě Dvořákové, která je má spolužačka a celou dobu mne v mém studiu a vypracování práce pomáhala a podporovala. Ráda bych poděkovala mé přítelkyni JUDr. Kateřině Volánkové, která mi poctivě pomohla s úpravou práce a formulacemi. Musím poděkovat za pomoc studentkám Husitské teologické fakulty Tereze Böhmové a Anežce Dobešové, které mi pomáhaly s přípravou materiálu.

Děkuji za vstřícnost pracovníkům Židovského muzea, za poskytnutí knih a poutavých rozhovorů přeživších holocaustu. V neposlední řadě děkuji Židovské obci za otevřenou náruč, kterou mne poskytla a mnohé mi ukázala.

Obsah

Obsah	6
1. Úvod	9
2. Pohled do historie Židů v Čechách a na Moravě	12
2.1 Vláda Karla IV.	13
2.2 Josefinské reformy	15
2.3 Doba osvícenství	17
2.4 Kořeny antisemitismu	18
2.5 Pogromy	19
2.6 Židé v Československé republice po roce 1918	20
3. Židovské obyvatelstvo v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)	23
3.1 Antisemitismus v období osvícenství a národního obrození	23
3.1.1 Německý antisemitismus	24
3.1.2 Antisemitismus v Protektorátu Čechy a Morava	24
3.1.3 Lodž	26
3.1.4 Terezín-koncentrační tábor	27
3.1.5 Osvětim-Auschwitz	31
3.1.6 Vztah Židů k Bohu	33
3.1.7 Holocaust, hebrejsky Šoa	35
4. Židovská komunita po druhé světové válce	37
4.1 Začlenění přeživších Židů do osvobozeného Československa	37
4.1.1 Náboženství židovského obyvatelstva-Judaismus v poválečné době	39
4.1.2 Poválečný vývoj	40
4.1.3 Církevní zákon	40
4.2 Návrat Židů	41

4.2.1	Nástup období komunismu.....	44
4.2.2	Antisemitismus a politické procesy 50. let.....	48
4.2.3	Židovská komunita v 60. letech v Praze.....	52
5.	Židé v době normalizace	56
5.1	Normalizace	56
5.2	Společnost v době normalizace.....	58
5.3	Sionismus a antisemitismus	59
5.4	Žité židovství	64
5.4.1	Zuzana	64
5.4.2	Tomáš	65
5.4.3	Jiří Hošek.....	66
5.4.4	Toman Brod.....	68
5.4.5	Ivan Klíma	72
5.5	Židovská náboženská obec v Praze	75
5.5.1	Dohled státu nad náboženským životem	75
5.5.2	Monotematická publikace pro pracovníky sekretariátu pro věci církevní	78
5.5.3	Kantoři synagog.....	80
5.5.4	Kantor Viktor Feuerlicht	80
5.5.5	Rabín Daniel Mayer.....	83
5.5.6	Členka náboženské obce.....	86
5.6	Státní antisemitismus v době normalizace.....	87
5.6.1	Archiv bezpečnostních složek	87
5.6.2	Souhrn předložených archiválií	88
5.6.3	Sledování obyvatel židovského původu STB.....	89
5.6.4	Akce „Pavouk“	94

5.6.5	Akce „Pavouk“ v archivech STB	95
5.6.6	Akce „Sinaj“ v archivech STB	96
5.6.7	Erich Kulka.....	99
5.7	Zastánci Židů	101
5.7.1	Sir Nicholas Winton	101
5.7.2	Doc. Miloš Hájek, DrSc.	103
5.7.3	Charta 77	104
6.	Závěr	105
7.	Seznam zkratk	113
8.	Použitá literatura	115
9.	Seznam příloh	122

1. Úvod

Ve své diplomové práci nazvané „*Náboženství židovského obyvatelstva a žité židovství v době normalizace v Praze*“ jsem zkoumala formování židovské identity v souvislosti s politickými zvraty, historickými událostmi 20. století, sekularizací, asimilací a projevy antisemitismu, a to zejména na území hlavního města Prahy. Cílem mé práce bylo poukázat na to, jak byla v bývalém Československu pod záminkou boje proti sionismu a pod vedením státu (prostřednictvím orgánů Státní i Veřejné bezpečnosti a s vynaložením značných finančních prostředků) vedena během celého období normalizace antisemitská politika vůči židovskému obyvatelstvu.

Antisemitismus popisují nejen z hlediska národnostního, ale i náboženského, politického a sociálního. Rozhodla jsem se, v rámci přípravy na napsání této práce, že svůj badatelský záměr zúžím na Prahu, neboť důkazního materiálu v dané věci je neuvěřitelné množství a jeho zpracování by vyžadovalo práci celého týmu odborníků. Mým záměrem bylo také tzv. projasnění historických souvislostí, což znamená, že každý kulturní národ má co nejobektivněji znát okolnosti, které jej formovaly. Pokud na chování svých předků nemůžeme být hrdí, můžeme se, dle mého názoru, poučit z jejich pochybení a v budoucnu se těchto chyb vyvarovat.

V celé práci používám „Žid“ s velkým písmenem. Dovolila jsme si převzít názor Petra Broda, který se ve svém článku „Židé v poválečném Československu“ přiklání k názoru, že jde o zkratku pro výraz každé židovské osoby, která v totalitních systémech, jako byl nacismus a komunismus, zažila konfrontaci s židovským původem. Jednalo se o společenství, které bylo násilně asimilováno a ztratilo charakter národa, lidu či vrstvy vymezené společným náboženstvím. [BROD, Petr, *Židé v poválečném Československu*, r. 1997].¹

Diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola přibližuje historii židovské komunity od příchodu Židů na území Velké Moravy až do vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Popisuje jejich společenské postavení a dotýká se i náboženského vyznání.

¹VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Vyd. Praha: Karolinum, 1997. S. 1747-148. ISBN 80-7184-412-8.]

Uvádí důležité zákony a nařízení mocných vladařů, kteří ovlivňovali život židovské komunity. Kapitola se dotýká problematiky antisemitismu a sionismu a všímá si zejména jejich kořenů. Zdroje, z nichž tato kapitola především vychází, jsou Dějiny Židů v Čechách a na Moravě, CD-ROM pro studenty středních škol, elektronický zdroj [ŽIDOVSKE MUZEUM, 2000], publikace Tomáše Pěkného - Historie Židů v Čechách a na Moravě [PĚKNÝ, 2001] a kniha Ctibora Rybára - Židovská Praha [RYBÁR, 1991].

Situace židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava jako součásti velkoněmecké říše je obsahem druhé kapitoly. Jsou zde uvedena opatření, která vycházela z tzv. Norimberských zákonů a vedla k omezování života Židů od postupného sociálního a ekonomického vyloučení ze společnosti až k jejich fyzické likvidaci na základě tzv. konečného řešení židovské otázky. Tato kapitola vychází z publikací zaznamenávajících autobiografické výpovědi osob, které přežily hrůzy ghetta a koncentračních táborů a které podávaly důkazy o činech německých nacistů proti lidskosti. Konec kapitoly se věnuje otázce, proč Bůh tuto hrůzu dopustil, neboť mnoho věřících Židů v té době víru v Boha opustilo.

Obsahem třetí kapitoly je poválečný vývoj v tehdejším Československu, nástup komunistického režimu v roce 1948, období 50. let, Pražské jaro 1968 a nastolení normalizačního režimu. Dokládá nelehký návrat Židů vracejících se z koncentračních táborů, osvobozené boje a emigraci. Víra Židů v lepší budoucnost a jejich přesvědčení, že se již nikdy nesetkají s projevy antisemitismu, byla záhy potlačena. V kapitole je zmíněna snaha pražské židovské obce o znovuzrození náboženského života a kultury Židů, o obnovení památek, o zrušení rasové legislativy a o odškodnění tzv. koncentračníků včetně významné činnosti matričního oddělení. Popis nástupu komunistického režimu a negativního postoje Svazu sovětských socialistických republik (dále jako SSSR nebo Sovětský svaz) vůči státu Izrael přináší nový fenomén, a tím je boj proti sionismu, který byl vedený státním antisemitismem. Následná 50. léta jsou ve znamení politických procesů, z nichž k nejvýznamnějším patřil proces s Rudolfem Slánským a jeho spolupracovníky, neboť byl veden v duchu sionistického a imperialistického spiknutí proti budování socialismu v Československu. 60. léta jsou v kapitole vysvětlena v duchu uvolnění politického a společenského dění, což se dotýkalo také židovského obyvatelstva a židovská témata se stala legitimními. Kapitola je ukončena popisem období, kdy na základě šestidenní války došlo k přerušení diplomatických styků se státem Izrael. Pod

rouškou sionismu vzrůstal antisemitismus, současně Československo okupovala vojska Varšavské smlouvy a byl nastolen normalizační režim. Hlavními zdroji této kapitoly jsou zejména knihy Aleny Heitlingerové – *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945* [HEITLINGER, 2007], Lea Pavláta – *Židé- Dějiny a kultura* [PAVLÁT, 1997] a Svobodová Anna- *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992* [SVOBODOVÁ, 1994]. Významným zdrojem této kapitoly byly osobní výpovědi respondentů a přepisy rozhovorů pracovníků Židovského muzea s židovskými občany, které mi byly poskytnuty Židovským muzeem.

Závěrečná a nejvýznamnější kapitola se věnuje době normalizace. Nejprve vysvětluje, co normalizace znamenala pro občany Československa, jaká opatření byla pro společnost v době normalizace nastolena a jaké následky měla normalizace pro Čechy, Slováky a národnostní menšiny, tj. v tomto případě Židy. V období od roku 1969 až do sametové revoluce roku 1989 se židovský původ stal opět stigmatem a dával státu právo považovat občany židovského původu za agitátory sionismu a imperialismu. Stát vytvářel seznamy podezřelých osob, které byly prostřednictvím Státní bezpečnosti a Veřejné bezpečnosti pronásledovány a kterým mělo být prokázáno sionistické spiknutí na území Československa. Kapitola je zároveň výpovědí žitého židovství, a to respondenty orálním způsobem nebo autory autobiografických knih. Popisuje činnost Židovské obce v Praze, která byla, včetně židovských duchovních, pod dohledem státu. Státní antisemitismus je v mé práci dokládán záznamy z archiválií bezpečnostních složek, které dokazují, jak probíhal stálý dohled, vytěžování, omezování a perzekuce židovského obyvatelstva. Tato rozsáhlá kapitola je uzavřena podkapitolou zastánců Židů. Zdroje byly čerpány především z rozhovorů a autobiografických knih, z dokumentů uložených v archivu Státní bezpečnosti a v Národním archivu.

Diplomová práce obsahuje 128 stran. Citace v textu jsou uvedeny v hranaté závorce, začínají jménem autora a stránkováním. Seznam použité literatury je uveden abecedně, rozdělen na knižní tituly, články, elektronické zdroje, rozhovory poskytnuté Židovským muzeem, orální rozhovory.

2. Pohled do historie Židů v Čechách a na Moravě

Příchod Židů do Čech a Moravy se datuje v průběhu 9. a 10. století, kdy byla naše země součástí Velké Moravy. Tímto územím vedla důležitá obchodní stezka, která spojovala východ se západem. Zemí proudili němečtí, románští a židovští kupci, rozvíjela se tržiště a vznikaly kupecké osady. V období od 11. do 13. století byly mezi prvními osadami s židovským osídlením Praha, Brno, Litoměřice, Jihlava a Olomouc. Židé v té době patřili do samostatné skupiny tzv. „*hospites*“ - hosté; jednalo se o osoby s možností volného pohybu. V roce 894 se po smrti knížete Svatopluka Velká Morava rozpadla. Pod vedením Přemyslovců se začal formovat nový stát s centrem v Praze a Židé ztratili status hostů.

Roku 1095 vyhlásil papež Urban II. první křižáckou výpravu. S křižáckými výpravami byly spojené vlny násilností, které zasáhly okrajově i Prahu, a při kterých zanikla židovská osada pod Vyšehradem. Za vlády knížete Břetislava nebyl pokřtěným Židům povolen návrat k víře a pokud se chtěli vystěhovat, byl jim zkonfiskován majetek. Následně v roce 1098 přestali být Židé svobodnými obchodníky a stali se přímými poddanými a majetkem panovníka.

III. a IV. Lateránský koncil (r. 1179 a r. 1215) vykázal Židy na okraj společnosti. Byl jim zamezen vstup do řemeslnických cechů, nesměli vlastnit půdu, byly omezeny jejich obchodní aktivity s výjimkou jediné, a to finančnictví, protože v této době bylo finančnictví pro křesťany považováno za nečisté a mohli jej vykonávat pouze Židé.

Ve 13. století vládl král Přemysl Otakar II., který vydal pro židovstvo v roce 1254 právní předpis - „*Statuta Judaeorum*“, které s malými změnami platilo na našem území až do reformy Josefa II. Na základě tohoto předpisu se Židé stali přímými poddanými krále, měli zaručenu panovníkovu ochranu a svobodu vyznání. Současně byly vydány zákazy jakýchkoliv útoků na Židy s tím, že jejich napadení bylo považováno za útok na krále. Dále bylo zakázáno obviňovat Židy z rituálního používání lidské krve, narušovat židovské svátky či znesvěcovat synagogy a židovské hřbitovy. Židovské obce získaly značnou autonomii ve vnitřní správě. Spory ve vlastní samosprávě i soudnictví řešil zvláštní královský soudce nebo král. Židovská obec byla povinna platit králi za poskytování ochrany vysoké daně a také poskytovala králi půjčky na válečné výdaje. Během 13. století

vznikly další židovské obce, např. Znojmo, Uherské hradiště, Prostějov, Třebíč, Litoměřice, Příbram a Cheb.

Ve 14. století zasáhla Evropu rozsáhlá epidemie moru, který byl považován za předzvěst apokalypsy a za Boží trest. Všichni hledali původ moru a největším viníkem se stali Židé. Byli obviňováni, že otravují studně a že jsou ve spojení s ďáblem, což zapříčinilo zvyšování protižidovských nálad. Následkem pogromů² začala velká migrace Židů na východ, a to do oblastí Čech, Moravy, Slezska, Polska a Litvy. Za vlády krále Jana Lucemburského vypukly pogromy ve Znojmě, v Jindřichově Hradci, v Kouřimi a v Třebíči.

2.1 Vláda Karla IV.

V období vlády císaře Karla IV. se situace židovského obyvatelstva částečně stabilizovala. Tomu napomohlo i potvrzení Otakarových statutů. Nedošlo však k potrestání říšských měst za excesy proti Židům, z čehož lze dovodit, že panovník pogromy toleroval. Naproti tomu v roce 1348 povolil Karel IV. Židům, aby se usídlili v nově založeném Novém městě pražském. Poskytl jim daňovou úlevu a na dvanáct let přislíbil ochranu. Za vlády Karlova syna Václava IV. se postavení Židů nejen zhoršilo, ale došlo i k největším pogromům. Václav IV. zrušil dluhopisy, dal Židy uvěznit a zajistit jejich majetek. Křesťanským dlužníkům v celé říši odpustil úroky z úroků. Na Boží Hod velikonoční, dne 18. dubna 1384, se obětí pogromů stala většina židovské populace v českých zemích.

Husité v 15. století neprojevovali jednoznačnou toleranci vůči židovskému obyvatelstvu. Jejich úsilí bylo především zaměřeno na nápravu katolické církve. Zájem husitů o Židy se týkal především finančnictví, a to v tom smyslu, že ostře vystupovali proti půjčování peněz a zapovídali lichvu. Současně navrhovali zrušit omezení Židů ve výkonu řemesel a v obdělávání půdy. Hospodářskou asimilaci chtěli husité přivést obyvatele židovského vyznání ke křesťanské víře.

Až v 16. století za vlády českého a uherského krále, římského císaře Ferdinanda I. Habsburského, se postavení židovského obyvatelstva stabilizovalo. Avšak období klidu

² Protižidovské pogromy lze chápat jako emocionální výbuchy davové zloby, při jejichž vzniku hrály roli motivy náboženské, hospodářské, politické i sociálně-patologické

a nástupu humanismu bylo již v roce 1541 vystřídáno prvním pokusem sněmu o vypovězení Židů ze země. Císař Ferdinand I. se sice postavil proti, ale sněm rozhodnutí potvrdil a následkem toho vypukl exodus a následkem protižidovských pogromů odcházeli Židé nejvíce do Polska. Někteří však zůstali na Moravě, protože si to místní šlechta prosadila, neboť pro ni představovali značný zdroj příjmů.

Období vlády císaře Rudolfa II. bylo pro židovské obyvatelstvo „*zlatou dobou ghetta*“. Postoj císaře byl vůči Židům příznivý. Potvrdil jejich privilegia s ujištěním, že je nebude vypovídat ze země a zlegalizoval jejich obchody. V tomto období vrcholné renesance došlo k velkému rozmachu ghetta po stránce duchovní, sociální, ekonomické, stavební a také k rozkvětu hebrejské literatury. Rychle se rozvíjela i židovská vzdělanost.

„Zlatá doba“ panovníka Rudolfa II. doznívá v prvních desetiletích 17. století a končí vypuknutím 30. leté války. Následující dvě století přinesla židovské komunitě tolik utrpení, jako nikdy předtím. Střídaly se požáry, mor, vypovězení ze země a zvyšování daní. Ke konci války se roku 1648 Židé po boku Pražanů zapojili do obrany Prahy. Za to jim císař Ferdinand III. udělil nová privilegia, ke kterým patřilo např. povolení vstupu do pražských tržišť.

V letech 1658 až 1705, za vlády císaře Leopolda, probíhá tzv. úřední antisemitismus. Byly to restriktce, které zaváděly úřady s podporou královského dvora. Prahu navíc zasáhly rozsáhlé požáry a mor. Synagogy a obytné domy lehly popelem. V té době také vypukla aféra kolem Šimona Abelese, jehož otec Lazar byl obviněn z vraždy syna, protože ten chtěl údajně přestoupit na křesťanskou víru. Lazar byl uvězněn a ve vězení spáchal sebevraždu. V dalším procesu byli obviněni dva starší zemského židovstva z urážky Sv. Kříže a Sv. Trojice.³

V roce 1726 vyhlásil Karel VI. reskriptivní nařízení – tzv. „*Numerus clausus*“, které bylo doprovázeno familiantským a translokačním reskriptem. V souvislosti se sčítáním lidu dle tzv. familiantského zákona měl být zachován daný počet židovských rodin (tj. 8 541 v Čechách a 5 106 na Moravě). Dodržení stanoveného počtu bylo podmíněno tím, že se

³ Dějiny Židů v Čechách a na Moravě [elektronický zdroj] : vzdělávací CD-ROM pro studenty středních škol Praha: Židovské muzeum v Praze, 2000 (citace 29. 9. 2015).

v dané rodině mohl oženit pouze nejstarší syn. Translokační reskript (přesídlovací nařízení) prikazoval židovskému obyvatelstvu zdržovat se v místě svého pobytu, tj. v uzavřených čtvrtích, které byly v předepsané vzdálenosti od kostelů a míst náboženských slavností. Po nástupu císařovny Marie Terezie na trůn byli Židé obviněni ze zemské zrady a císařovna nařídila jejich vypovězení ze země. Údajně měli Židé napomáhat Bedřichu II., jejímu soku, v boji o trůn. Toto nařízení platilo čtyři roky a potom bylo odvoláno. Další katastrofou pro Židy byl požár v pražském ghettu v květnu 1754. Pražská obec definitivně zchudla, její zadlužení rostlo a mnoho lidí se ocitlo bez střechy nad hlavou. Císařovna však svůj nepřátelský postoj vůči Židům nezměnila.⁴

Možnost podnikat, zakládat vlastní továrny a podílet se na řemeslech a zemědělství umožnil Židům až tzv. „*Toleranční patent*“ císaře Josefa II. Bylo jim také dovoleno užívat v obchodních jednáních a záznamech hebrejštinu i jidiš. Nesměli však stále vlastnit půdu a nemohli docílit titulu mistra v žádném cechovním oboru.

2.2 Josefínské reformy

Reformy Josefa II. sice *"představovaly skutečný průlom do postavení Židů"* v tehdejší Rakousko - Uhersku, ale císař tím zřejmě *"nezamýšlel přiznat úplnou rovnoprávnost"*, neboť ve svém memorandu z roku 1781 prohlásil: *"Mým úmyslem naprosto není podpořit expanzi židovského národa v dědičných zemích, ani znovuosazení Židů v krajích, kde nejsou trpěni, nýbrž jenom - v těch místech, kde už žijí, a do té míry, do jaké jsou trpěni - je učinit užitečné státu"*. Josef II. nezbavil židovské občany ani povinnosti hrazení tzv. toleranční daně, ani nezrušil tzv. familiantské zákony.⁵

Josefínské reformy přinesly změnu do všech oblastí života. Po Tolerančním patentu, kterým bylo zrušeno nevolnictví (1781), následovala řada nařízení, která se týkala Židů. Všichni občané byli poučeni, aby považovali Židy za své blízké a nepohrdali jimi. Toleranční patent má především význam v kulturní emancipaci židovské pospolitosti. Židé dostali možnost navštěvovat veřejné školy s němčinou jako vyučovacím jazykem. V roce

⁴ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. www.jewishmuseum.cz. [online]. 2006 [cit. 2014-08-20]. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. 1. Vyd. Praha: Sefer, 2001. S. 112, ISBN 80-85924-33-1.

1786 bylo Židům doporučeno přijímat německá jména i příjmení a mohli sloužit v armádě⁶.

Císař Josef II. uložil Židům, aby vedli vlastní matriky v německé řeči a tudíž přestali využívat matrik katolických. Vyžadoval, aby židovští obchodníci vedli obchodní záznamy v němčině. Dále trval na tom, aby židovské školy vyučovaly mimo židovské náboženství i předměty, které se děti učily ve veřejných školách. Císař doporučil židovským rodičům, aby posílali své děti do veřejných škol, kde se učily děti nežidovského původu. Vedl rodiče k tomu, aby dávali své syny na gymnázia a na universitu, aby se mohli stát lékaři a právníky. Dal mistrům v královských městech právo vzít do učení židovského chlapce a zaměstnávat i židovské tovaryše.

Je nepochybné, že císař Josef II. chtěl obyvatele ghatt mravně i hmotně povznést a přiblížit je ke křesťanské společnosti. Jeho nařízení sice působila sympatickým dojmem, ale praxe byla jiná. Tehdejší Židům se zdálo, že reformy je odloučí od judaismu, byli nedůvěřiví a často bezradní. Odedávna mluvili žargonem, kdy základem této řeči byla němčina s mnoha hebrejskými výrazy, a nyní císař vyžadoval, aby svou veškerou obchodní korespondenci vedli v německém jazyce.

Císař Josef II. na tehdejších rabínech požadoval, aby výborně zvládali německý jazyk a aby studovali na filosofické fakultě. Mimo jiné podporoval schopnost rabínů vést matriky. Rabíni do té doby fungovali spíše jako soudci při řešení sporů mezi Židy. Řešení sporů mezi obyvateli spatřoval císař jako úkol pro veřejné soudy.

Toleranční patent byl programem do budoucnosti, podle něhož měl být život Židů od základu změněn. Problémy přinesl v tom smyslu, že chtěl poněmčít nejen Židy, ale i české obyvatelstvo. Židé s německým příjmením a německou školní výchovou se tak českému národu stali cizími a nepřátelskými⁷.

⁶ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. s. 93-94, ISBN 80-85334-04-6.

⁷ FEDER, Richard et al. *Život a odkaz*. Vyd. 2. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976. 83-85 s., ISBN není uvedeno.

2.3 Doba osvícenství

Až 19. století přináší vzhledem ke slabé moci habsburské monarchie emancipační hnutí Čechů, Maďarů a Němců, kteří se začínají rozdělovat jazykově, etnicky i nábožensky. Tato obrozenecká hnutí soupeřila se státem o mocenské pozice a nabízela i odlišné představy budoucnosti. Židé podporovali kulturní i politickou aspiraci slovanských národů. Začali se stěhovat z venkova do měst a do průmyslových center, uměli český jazyk, znali českou kulturu a začali posílat děti do českých škol. Vznikaly spolky českých Židů – akademiků, kteří vydávali česko-židovský kalendář. Další spolek nazvaný „*Věčné světlo*“ vydával první židovské noviny. Obrozenecké hnutí usilovalo o změnu národní orientace Židů včetně volební a jazykové struktury v Čechách i na Moravě.⁸

Českožidovské hnutí v sobě neslo nejen obecné, ale i specifické rysy asimilace. Židé se rozhodli, že se přihlásí k národu, uvnitř kterého se narodili a nadále žili. Jejich rozhodnutí spočívalo v tom, že svobodně přijali jazyk toho národa, kde žili a začali spoluvytvářet společnou kulturu, hospodářství a politiku. Zároveň museli Židé překonávat hradby předsudků uvnitř své společnosti. Museli bourat to nejpevnější ghetto- „*ghetto v duši*“. Čeští Židé se rozhodli asimilovat k národu potlačovanému, což je v dějinách asimilace jev zcela unikátní.⁹

V posledním desetiletí 19. století vzniká sionismus (jehož hlavním cílem bylo přesídlení Židů do země zaslíbené, tj. do Palestiny). Současně pokračovaly snahy o vytvoření moderní národní židovské kultury a obnovení kulturního a politického života Židů v Evropě i v tehdejší Palestině. K předním propagátorům sionismu patřily studentské organizace, např. spolek pojmenovaný po zakladateli sionismu Theodoru Herzlovi.

⁸ Dějiny Židů v Čechách a na Moravě [elektronický zdroj] : vzdělávací CD-ROM pro studenty středních škol Praha: Židovské muzeum v Praze, 2000 (citace 29. 9. 2015)

⁹ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. s. 112-113, ISBN 80-85334-04-6.

2.4 Kořeny antisemitismu

Historie Židů je nedílnou součástí historie Evropy. Jejich duchovní úsilí se vždy stalo součástí duchovního klimatu dané země. Nepopíratelný byl také jejich význam pro hospodářství. V naprosté většině křesťanských zemí byly každodenními součástmi jejich životů ponížení, posměch a nenávisť. Není však jednoduché rozhodnout, do jaké míry se na této situaci podílela křesťanská církev. Jisté však je, že nařízení církevních sněmů dvanáctého a třináctého století znamenaly pro židovské obyvatelstvo kulturní, ekonomickou a společenskou izolaci od většinové populace. Židé nebyli považováni za plnoprávné občany, museli žít v segregaci a nosit oblečení se zvláštním označením. Nesměli zastávat funkce v žádných úřadech nebo vlastnit majetek mimo ghetta. Nemohli se stát měšťany či členy duchovního stavu, byli omezováni ve způsobu obživy, ve svobodě pohybu a stavu. Omezení se týkala i života uvnitř ghatt, především výkonu kultu, školství a rodinného života.

Samotný název „*antisemitismus*“ vytvořil Wilhem Marr v 70. letech 19. století. Marr sám zaujímal vůči židům negativní postoj a ve snaze eliminovat emocionální náboj, který byl obsažen ve starším termínu „*Judenhass*“ (nenávisť k židům), chtěl ukázat, že nejde o výraz nábožensky motivované hostility, ale o postoj, který odpovídal tzv. „*osvícenému duchu doby*“. Toto označení mělo být takřikajíc vědecktější a vztah k židům zaštiťoval důvody sociálními, ekonomickými, politickými nebo rasovými. Ani ze sémantického hlediska termín neobstojí, neboť neexistuje žádný „*semitismus*“, ve vztahu k němuž lze být „*anti*“. „*Semité*“ představují širšími kritérii vymezenou etnickou skupinu než je židovské obyvatelstvo. Obsah slova „*antisemitismus*“ je však v našem kulturním kontextu jasný a zřejmý, zahrnuje dobově a místně lišící se formy, projevy a stupně nesnášenlivosti vůči židům.

Původ nenávisťi vůči Židům má prvopočátky již v hellenistické době. Židovská diaspora¹⁰ se svérázně a svébytně, jako monoteistická minorita, rozšířila v antickém světě. V Římě bylo Židům vytýkáno, že trpí nedostatkem vlastenectví a že se separují od majoritní společnosti, ve které se začaly projevovat obavy z vlivu judaismu. Přesto byl judaismus pro část Římanů přitažlivý, a to v pojetí božství, člověka, života a světa.

¹⁰ židovské usídlení mimo Zemi izraelskou v důsledku vyhnání či emigrace Židů.

Křesťané vůči Židům pociťovali zášť z toho důvodu, že je obviňovali z Kristovy smrti a setrvání ve víře, že Kristus není Božím synem, který plní spasitelnou roli. Po čase se stalo křesťanství státním náboženstvím a v plné míře využilo mocenských pozic k využívání zatlačování Židů ze sociálně-ekonomického postavení a k separaci od ostatních složek obyvatelstva, kdy se útlak významně zvyšoval ve válečných a sociálně napjatých momentech. Středověké dějiny jsou protknyty epidemií pogromů, obav většinového obyvatelstva kořenících v pověrách, odporu a závisti vůči „lichvářům“. Tyto reakce vždy vznikaly z esenciálních a existenciálních nejistot obyvatelstva tehdejší doby.¹¹

Židé a křesťané však patří k sobě a jsou na sebe ve víře odkázáni, neboť Starý a Nový zákon tvoří nerozlučnou jednotu vyprávějící jeden příběh, a to Boží příběh s lidmi. Svědčí o tom, jak jediný Bůh stvořil a udržuje tento svět a jediné lidstvo, jak se lidé proti svému Stvořiteli bouří a jak Bůh přivádí odpadlé lidstvo zpět k sobě. Proto by křesťané a Židé měli spolu žít ve vzájemné úctě, k níž patří respektování víry. Bohužel historie dokládá, že tomu tak vždy nebylo. Kapitola o antisemitismu bude více popsána v rámci této diplomové práce.

2.5 Pogromy

Krajním projevem intolerance vůči židovské menšině byly pogromy. Pokud v zemi znejistěly poměry, byl záminkou k vyvolání pogromů mor, požár, hlad, vojenské obsazení města, či nařčení ze zločinu.

První prezident Státu Izrael Chaim Weizmann pogrom charakterizoval takto: „*Pogrom sám o osobě není tím nejhorším, protože je posledním výbuchem napjatého ovzduší; nejhorší je to, co pogromu předchází. Nemá tíseň ducha a těla, neustálý duševní tlak. Když nastane výbuch a stane se pogromem, je to mnohdy vysvobozením ve srovnání s oněmi dennodenními hrůzami.*“¹² [PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů v Čechách a na Moravě*, s. 246]

Židovské ghetto bylo často vhodným objektem, kde se mohla vybit agresivita anonymního davu vedená náboženskou nebo sociální nenávisť a spojená zároveň s loupeží. Mohlo

¹¹ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 9-10 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

¹² Z projevu, který prezident Chaim Weizmann pronesl na kongresu amerických Židů r. 1927 (cit. podle židovských zpráv 12/1927) PĚKNÝ Tomáš, *Historie židů v Čechách a na Moravě*, s. 246

následovat vypovězení z města či ze země jako úředně schválená forma pogromu. Z židovských spoluobčanů se stávali vyhnanci, přišli o domovy a majetky. Většina historiků se shoduje, že do 19. století lze pogromy chápat jako emocionální výbuchy davové zloby, při jejichž vzniku hrály roli motivy náboženské, hospodářské, politické a sociálně-patologické. Česko švýcarský historik František Graus, který zkoumal příčiny pogromů v Německu v letech 1348-50 uvádí, že tyto pogromy měly jiné charaktery, než byly dosud známé. Chyběl jim náboženský motiv, neúčastnili se ho příslušníci kléru, neobjevilo se nařčení z rituálních vražd či znesvěcení hostií. Důvod k odstranění Židů byl ze strany dlužníků, kteří Židům dlužili nemalé částky. Pogromy byly organizovány a pečlivě naplánovány. Vždy, když společnost ztrácí stabilitu a převládá pocit nejistoty, musí být nalezen a potrestán viník. Židé představu viníka dokonale splňovali, byli zjevně odlišní, byli spojováni s nadpřirozenými a nepřátelskými silami a byli dáváni do přímé souvislosti se satanem. Rasové předsudky vůči Židům nejsou vynálezem novověkým.¹³

K největším projevům antisemitismu na českém území na konci 19. století docházelo v souvislosti s tzv. Hilsneriádou, tj. v soudních procesech s Židem Leopoldem Hilsnerem, který byl obviněn z vraždy křesťanské dívky Anežky Hrůzové. Dne 1. dubna 1889 byla v malé východočeské obci Polná nalezena mrtvola mladé křesťanské dívky Anežky Hrůzové. Podezření padlo na židovského obuvnického tovaryše Leopolda Hilsnera. Vražda se stala v čase Velikonoc a možná i proto ožila dávná středověká pověra o panenské krvi v židovských macesech. Vzhledem k tomu došlo k vyvolání domněnky, že se jednalo o rituální vraždu. Aféra podnítila v celé společnosti velkou mediální protižidovskou kampaň a antisemitské útoky. Kampaně se účastnily i intelektuální kruhy. Nesnadné role se chopil T. G. Masaryk, který se jako téměř jediný vyslovil veřejně a odvážně na obranu Židů a za nutnost revidovat proces s Leopoldem Hilsnerem, který byl odsouzen k smrti.¹⁴

2.6 Židé v Československé republice po roce 1918

V nově vzniklé republice měli Židé důležitou roli, podíleli se na vládě, hospodářství, vědě a kultuře. Československá republika uznávala židovskou národnost. Mezi významné

¹³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. Vyd. Praha: Sefer, 2001. s. 174-175, ISBN 80-85924-33-1.

¹⁴ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. s. 123-124, ISBN 80-85334-04-6.

osobnosti kulturního života v naší zemi té doby patřili např. spisovatelé Franz Kafka a Karel Poláček, básník Jiří Orten, překladatel Otakar Fischer a herec Hugo Haas. Židovské spolky a politické organizace pracovaly v naprosté svobodě, byla založena Židovská strana, která ve volbách v roce 1929 a 1935 získala dvě poslanecká křesla. V Československu se konaly Světové sionistické kongresy, v letech 1921 a 1923 v Karlových Varech, v roce 1929 Světový kongres MAKABI v Moravské Třebové. XVIII. Světový sionistický kongres, který se konal v Praze roku 1933, dal celému světu na vědomí, že prvorepublikové Československo je místem, kde je Židům zaručena rovnoprávnost a dále místem, kde se připravuje zákon o právu azylu pro politické emigranty v ČSR.¹⁵ Kladný poměr k sionistům demonstrovali i přední státní činitelé. T. G. Masaryk se hlásil jako sympatizant k sionistickému hnutí a tvrdil, citují: „*Mně jest sionistické hnutí velmi sympatické. Snaže se je pochopit z života přítomnosti, oceňuji při něm nacionalismus, zvláště ctím, že potlačovaný Žid (...) se nestydí za svoji národnost*“¹⁶ [POJAR, Miloš, SOUKUPOVÁ, Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ, Marie, *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, s. 12]

Přesto, na rozdíl od státních činitelů, se v tehdejším Československu objevovaly projevy antisemitismu (toto slovo označuje nenávisť či předsudky proti Židům), jejichž nositelem byli nacionalisté z Národní demokracie a čeští fašisté v čele s Národní obcí fašistickou. Na slovenské straně to byli slovenští nacionalisté v čele s Hlinkou a nakonec na německé straně Sudetoněmecká strana¹⁷.

V Německu sjezd Nacionálně socialistické strany v roce 1935 v Norimberku přijal dva zákony, které vešly do dějin jako tzv. „*Norimberské zákony*“. První z nich stanovoval říšské občanství a to, kdo je říšský občan, což mohl být jen občan německé nebo druhově příbuzné krve. Na tomto základě byli Židé zbaveni veškerých práv spojených s říšským

¹⁵ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. s. 137, ISBN 80-85334-04-6.

¹⁶ POJAR, Miloš, ed., SOUKUPOVÁ, Blanka, ed. a ZAHRADNÍKOVÁ, Marie, ed. *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2003 až červnu 2004*. Vyd. Praha: Židovské muzeum, ©2004. 12 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85608-94-4.

¹⁷ POJAR, Miloš, ed., SOUKUPOVÁ, Blanka, ed. a ZAHRADNÍKOVÁ, Marie, ed. *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2003 až červnu 2004*. Vyd. Praha: Židovské muzeum, ©2004. 13 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85608-94-4.

občanstvím. Druhý zákon sloužil k ochraně německé krve a německé cti. Zakazoval sňatky Židů s německými říšskými občany. Zákon současně určoval židovskou rasu dle biologických a krevních vztahů; v praxi podle vztahu k židovskému náboženství a židovské náboženské obci. Za Žida byl považován každý, kdo měl tři židovské prarodiče, nezáleželo na tom, zda byl sám pokřtěn. Smíšená manželství podléhala určitému zmírnění persekučních opatření, přesto byl vyvíjen velký nátlak na nežidovského partnera, aby se rozvedl. Definice norimberských zákonů byla uplatňována všude tam, kam se rozšířila německá moc. Druhým mezníkem tzv. „*konečného řešení*“ v Německu, v Rakousku a v Sudetské župě byl pogrom z 9. na 10. listopadu 1938, tzv. „*Křišťálová noc*“. Během ní bylo vypáleno a zdemolováno celkem 267 synagog, vypleněno 7 500 židovských obchodů, bylo zabito 91 židovských osob a 30 000 židovských osob bylo uvězněno převážně v koncentračních táborech.¹⁸

¹⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. 53-59 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

3. Židovské obyvatelstvo v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)

3.1 Antisemitismus v období osvícenství a národního obrození

Doba osvícenství a národně obrozenecké hnutí 18. a 19. století přináší uvolnění, zrušení ghett a teoretické zrovnoprávnění Židů před zákonem; zároveň však osvícenecké reformy posílily vnímání odlišností cizího národa. V této době vzniká dílo, které vytvořil hrabě Cobineau, o nerovnosti „*lidských plemen*“. Cobineau žil ve Francii v polovině 19. století a ve svých knihách prohlašoval rasu osob světlých vlasů a modrých očí za rasu germánskou a tvrdil, že vše mimořádné, vznešené, co bylo na světě vymyšleno, vybudováno, vykonáno a napsáno pouze osobami germánské rasy. Podle jeho názoru jednotliví příslušníci germánské rasy přišli do Orientu a uplatnili se mezi Asyřany, Babylóňany, Féniciány a Židy. Dle jeho dalšího názoru byla židovská rasa neplodná a muži jako David, Šalamoun, Ježíš a sv. Pavel byli zplozeni Germány, kteří zabloudili do Palestiny.

Francouzi nebrali Cobineauova tvrzení příliš vážně, až na bývalého kněze Renana, který tyto teze doplnil. Poukázal na to, že židovská rasa vykazuje převážně negativní vlastnosti, nemá žádnou mytologii, nevytvořila žádný epos, žádnou filozofii a žádnou vědu. Dle jeho názoru z řad židovského národa nevyšli žádní vědci, objevitelé, výtvarní umělci. Židovské mozky svírá jednotvárnost ducha a nejsou schopni projevit jemnost citů.

Těchto teorií se chopili němečtí učenci a napsali celou řadu děl, kde se snaží dokázat nadřazenost germánské a podřazenost židovské rasy. V tomto oboru pracovali např. Woltmann, Wilsner anebo Hauser. Nejdále ve svých tvrzeních došel poněmčený Angličan Chamberlain ve svém díle „*Základy 19. století*“. V tomto díle poukazuje na fakt, že židovská rasa je bastardní a trvale si tento charakter uchovává. Dílo obsahuje myšlenku, že nechat Židy na živu je hříchem a zločinem na zákonech života. Tato myšlenka zcela okouzila nacistického vůdce Adolfa Hitlera.¹⁹

Nepochybně dalším silným projevem novodobého antisemitismu je reakce na spojení svobodného zednářství s Židy. Toto cílevědomé spojení vedlo k hypotézám o světovém

¹⁹ FEDER, Richard et al. *Život a odkaz*. Vyd. 2. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976. 94-95 s., ISBN není uvedeno.

židozednářském spiknutí, které se mělo orientovat na ekonomickou a politickou vládu nad světem. Na základě této teorie vznikl koncem 19. století v tehdejšímu Rusku spis nazvaný „*Protokoly sionistických mudrců*“, z nichž čerpal i nacistický antisemitismus.

3.1.1 Německý antisemitismus

Německá nacistická ideologie vycházela především z teorie rasové, kladla důraz na nadřazenost árijské rasy a nad všemi rasami nadřazené rasy nordické. Základem této ideologie bylo tvrzení, že Židé jsou příslušníky „*podlidské rasy*“. Toto přesvědčení se opíralo o argumenty vyvozené z ponižujících, karikujících a racionálně nepodložených charakteristik o chování, vzhledu a vlastnostech Židů. Označení „*Žid*“ znamenalo obvinění z nejhorších lidských vlastností a záměrů. Osobám židovského původu nebylo přiznáváno právo na holou existenci. Rasové učení tak paradoxně ospravedlňovalo genocidu, která vyústila v šest milionů židovských obětí nacismu. Tato skutečnost, kterou lze označit za selhání lidstva, neeliminovala antisemitistické postoje po válce a ani nezabránila jejich dalším projevům.²⁰

3.1.2 Antisemitismus v Protektorátu Čechy a Morava

Předpokladem řešení židovské otázky v protektorátu bylo definování skupiny obyvatelstva, která měla být postižena a zároveň vytvoření systému pravidel, dle kterých měli být Židé postaveni mimo dosah veřejného a hospodářského života. Základním právním předpisem byl výnos Vůdce a říšského kancléře z 16. března 1939. Na základě tohoto předpisu platily právní normy trojího druhu, a to do vzniku protektorátu, říšskoněmecké právní předpisy a právní předpisy protektorátní. Říšský protektor fakticky rozhodoval o tom, jaké právní normy československého právního systému budou platit, většinou je pozměňoval. Protektorát Čechy a Morava se zařadil mezi země, ve kterých se za II. světové války realizovalo „*konečné řešení židovské otázky*“. Protižidovská legislativa byla významnou součástí pronásledování protektorátních Židů. Tyto předpisy byly vydávány jak orgány

²⁰ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 9-11 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

okupačními, tak i orgány protektorátními v rámci tzv. „*autonomie*“, i když ve skutečnosti na území protektorátu neexistovala autonomie žádná.²¹

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava zde dle oficiálních statistik žilo 118 310 Židů a z nich se k židovskému náboženství hlásilo 103 960 Židů. Německé okupační úřady v prvních letech Protektorátu podporovali vystěhovalectví židovského obyvatelstva do různých zemí světa včetně Palestiny. Za umožnění emigrace Židé platili vysoké daně a další poplatky, zbylý majetek museli předat do německých bank. Od října 1941 bylo však vystěhování Židů zcela zakázáno. Jejich vyřazování z veřejného života začalo již v březnu 1939, kdy protektorátní vláda přijala řadu příslušných opatření. Mimo jiné zakázala neárijským lékařům pracovat ve veřejných úřadech, ve zdravotnictví i v zařízeních sociálního pojištění. Byla zastavena praxe neárijských advokátů v Praze. Stejně příkazy týkající se zaměstnávání židovských osob dostal ministr obchodu i zemědělství. Židé nesměli být zaměstnanci veřejné správy, školství a soudnictví, nesměli být členy spolků. Židé museli odevzdat podrobné soupisy majetku a podniků, u vybraných bank uložit akcie, cenné papíry, předměty z drahých kovů, sbírky poštovních známek. Dodržování těchto nařízení krutě vyžadovalo gestapo a za jejich neuposlechnutí následovala deportace do koncentračního tábora.

Na základě tzv. norimberských zákonů byli Židé systematicky izolováni od ostatního obyvatelstva, měli zákaz vstupovat do určitých parků, ulic, sadů a zahrad. Nesměli navštěvovat divadla, kina, knihovny, sportovní podniky, plovárny, veřejné lázně a ve veřejných dopravních prostředcích jim byla vyhrazena plošina. Také měli určenu nákupní dobu na dvakrát dvě hodiny týdně. Byly jim odebrány např. telefonní přístroje, rádia, gramofony či hudební nástroje. Židovské děti nesměly chodit do německých škol a ani se nesměly zúčastnit soukromého vyučování. Židé se tak ocitli v „*ghettě beze zdí*“.

V roce 1941 vstoupilo v platnost nařízení, že každá židovská osoba, která dovršila věku šesti let, musí nosit na veřejnosti žlutou šesticípou hvězdu velikosti dlaně s černým německým nápisem „*JUDE*“. Současně nacisté nastolili i četné persekuce proti obyvatelstvu, které se snažilo Židům pomoci. Byla rozpuštěna pražská židovská obec

²¹ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 2000. 34,35,141 s. Knižnice Institutu Terežinské iniciativy; sv. 1. ISBN 80-85924-25-0.

a došlo k ustanovení tzv. „Židovské rady starších“²² (německy „Judenräte“). Vedení židovských obcí a ghatt bylo dosazeno nacisty a plnilo rozkazy nacistických velitelů, staralo se o registraci Židů, o jejich pracovní nasazení, o správu konfiskovaného majetku, ale především organizovalo výběr osob pro deportaci do koncentračních táborů.²³

3.1.3 Lodž

Dne 17. září 1941 vydal Hitler nařízení, aby židovské obyvatelstvo z Říše a Protektorátu bylo urychleně vysídleno na východ. Říšský vůdce SS Heinrich Himmler, který rozkaz plnil, zorganizoval deportaci 60 000 Židů z Německa a Protektorátu do ghatta Lodž, mezi nimi byli také Židé z Prahy²⁴.

Polské město Lodž bylo původně průmyslovým střediskem, kde žili bohatí Židé, kteří však před Němci emigrovali a ve městě zůstali pouze chudí dělníci. Poté, co čeští Židé přijeli do Lodže, byli tamní obyvatelé vyhublí a špinaví. Židé z Čech přijeli zatím silní, dle mínění místních krásně oblečení, ale mnohem méně pobožní, za což je polští Židé nenáviděli. Přesto zde v této době fungoval černý trh, kde se měnily potraviny za teplé oblečení.²⁵

Dne 16. října 1941 odjel z Prahy do Lodže první transport s tisícem židovských mužů, žen a dětí. Shromaždištěm bylo bývalé výstaviště na místě dnešního Parkhotelu v Praze 7. Židé se museli dostavit několik dní před transportem (na vlak čekali dva až tři dny), odevzdat klíče od svých bytů a předat soupis všeho zbylého majetku, který následně propadl Německé říši. Zavadlo, které si každá osoba mohla vzít, mohlo vážit nejvíce 50 kg.²⁶ Do Lodže přijelo postupně pět tisíc Židů, z nichž válečné útrapy přežilo pouze 277.

²² PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. 61-64 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

²³ http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/3-04_Cesky_antisemitismus.pdf (citace 30. 9. 2015)

²⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. 68 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

²⁵ FISCHLEINOVÁ, Klára. *Osudy ve stínu šoa: Věra Štinglová (Arnsteinová), Věra Vrbová (Fischerová), Dita Krausová (Polachová)*. Vyd. 1. Praha: P3K, 2014. 11 s. Historie. ISBN 978-80-87343-34-0.

²⁶ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. 68 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

Lidé v ghettu v Lodži žili v naprosto nevyhovujících a nelidských podmínkách, trpěli zimou, nemocemi a neutuchajícím hladem. Velmi tíživá byla také skutečnost, že Poláci pět tisíc Židů z Československa i tisíce dalších cizinců, kterými byli Židé z Německa, Rakouska a Lucemburska, mezi sebe nepřijali. Polských Židů bylo v Lodži uvězněno 140 000. Dávali ostatním najevo, že oni jsou tady „*doma*“.

Vedení ghetta měla na starosti polská židovská samospráva, kterou vedl Chaim Rumkowski, a Němci vše vyřizovali přes tuto samosprávu. Když probíhala tzv. „*Špera*“²⁷, prováděli Němci v ghettu tzv. „*čistku*“. Po ghettu celý týden chodila skupina tzv. „*Kripopolizei*“. Členové této skupiny byli vyzbrojeni a uniformováni. Staří lidé, děti a nemocní byli likvidováni. Sedmdesát kilometrů od města Lodž bylo Chelmno, kde končila většina transportů. Nebyly tam plynové komory, tam se zabíjelo výfukovými plyny. Během „*čistek*“ zmizelo z Lodžského ghetta přes dvacet tisíc Židů. Z Lodže odjížděly také transporty směřující do koncentračního tábora Osvětim.²⁸

3.1.4 Terezín-koncentrační tábor

V rámci vyhlazení českého židovského národa a před deportačními transporty byli Židé soustředěni do „*ghetta*“, kterým na české půdě bylo město Terezín. První transport do Terezína proběhl dne 24. listopadu 1941 a poté dne 9. ledna 1942 následoval první deportační transport z Terezína do dalších koncentračních táborů na východě. Funkci průchozího koncentračního tábora plnil Terezín do 28. října 1944. Více než 60 000 českých a moravských Židů bylo z Terezína posláno do koncentračních táborů, z nichž přežilo pouze 3 097 Židů. Do Terezína byli také deportováni Židé němečtí, holandští, rakouští, většinou starší a tzv. zasloužilí, což posloužilo k nacistické propagandě, že se jedná o starobinec pro Židy, kteří se osvědčili v I. světové válce. Ghetto bylo dokonce vydáváno za „*město, které Hitler věnoval Židům*“.²⁹

²⁷ Sperre, německy uzavření

²⁸ FISCHLEINOVÁ, Klára. *Osudy ve stínu šoa: Věra Štinglová (Arnsteinová), Věra Vrbová (Fischerová), Dita Krausová (Polachová)*. Vyd. 1. Praha: P3K, 2014. 11 s. Historie. ISBN 978-80-87343-34-0.

²⁹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. 69-70 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

Bývalá pevnost Terezín, zbudovaná Josefem II. v letech 1780-1790, leží asi 65 km od Prahy. V té době byla pevnost důmyslně budována jako nedobytný obranný systém. Vojsky se pevnost Terezín neuplatnila nikdy. Část této pevnosti nazývaná tzv. „*Malá pevnost*“, následně posloužila jako speciální vězení gestapa. Od roku 1941 se Terezín stal přestupní stanicí do vyhlazovacích táborů.

Uprostřed města je náměstí a rovnoběžně s ním běží 6 podélných a 8 příčných ulic. Je zde 14 velkých vojenských objektů a kasáren. Tyto budovy sloužily pro ubytování vězňů. V roce 1942 se museli původní obyvatelé Terezína vystěhovat. Celé město bylo změněné na koncentrační tábor.

Od konce listopadu 1941 do poloviny března 1945 bylo do Terezína vypraveno 69 transportů, tj. 45 413 mužů, žen a dětí. Nevrátilo se 37 669 lidí. Jeden transport byl vypraven také do koncentračního tábora Majdanek, a to jako odvěta za smrt říšského protektora Reinharda Heydricha, který zemřel na následky atentátu provedeného dne 27. května 1942 českými vlastenci. Terezínem prošlo během II. světové války také 15 000 dětí, z nichž se vrátilo pouhých 100.

Od 26. října 1942 odjížděly z Terezína transporty přímo do vyhlazovacího tábora Osvětim II-Březinka (Birkenau), kde v plynových komorách zahynulo nejvíce terezínských vězňů. Z celkového počtu 86 900 vězňů se po válce přihlásilo 3 000 zachráněných.

Terezínem prošla řada vynikajících i světově proslulých umělců, vědců, univerzitních profesorů, lékařů, politiků a spisovatelů. Byli mezi nimi spisovatel Karel Poláček, malíři -Lev Haas, Bedřich Fritta, Oto Ungar, sochař Rudolf Saudek, hudebníci-skladatelé jako např. Jan Krása, Karel Berman a další.

Všichni dospělí Židé museli v Terezíně pracovat, pracovní doba byla 80-100 hodin týdně. Děti od 14-ti let podléhali stejné pracovní povinnosti jako dospělí. Byly zde zámečnické, klempířské, truhlářské, kartonážní i bižuterní dílny. Obzvláště na výši byla výroba hraček. Židovská samospráva měla široký rozsah, fungovala zde i ghettová stráž (Ghettowache) a židovský soud (Ghettogericht). V roce 1942 byla v ghettu zřízena vlastní banka (Ghettokronen), která tiskla vlastní terezínské bankovky. Peníze sice mohly být ukládány v bance, neměly však žádnou reálnou hodnotu. Ve zvláštních obchodech uvnitř ghetta

se nakupovalo za poukázky. Sortiment terezínských obchodů Němci zajišťovali z uloupených předmětů a zabavených zavazadel.³⁰

Židovská samospráva v Terezíně byla podřízena přímo komandatuře SS a za jejich dohledu určovala obyvatele ghetta do transportů.

O děti a mladistvé se v terezínském ghettu starali vychovatelé, vzdělávali je a podněcovali v nich touhu a přesvědčení žít a přežít. Děti byly ubytovány v tzv. „*heimech*“ - domovech, rozdělených na dívčí a chlapecké. Po večerech, pro některé po práci, probíhalo vyučování. Vyučovalo se tam, kde děti spaly a jedly. Vždy, když probíhala výuka, musel někdo hlídat. Přestože děti trpěly hladem, infekčními nemocemi a bojem s hmyzem, měly o vyučování opravdový zájem. Projevovaly zájem o poezii, hudbu i literaturu. Umělci, kteří byli v Terezíně, pro děti přednášeli, recitovali nebo malovali. Děti psaly deníky i časopisy, např. *Domov*, *Rim-Rim-Rim*, *Listy sedmičky*.

Sklep dívčího domova sloužil jako víceúčelová společenská místnost. Konala se zde loutková představení, výstavy, přednášky. Na jaře roku 1943 začala Kamila Rosenbaumová³¹ s mladšími dětmi nacvičovat taneční poem podle dětské knihy Jana Karafiáta „*Broučci*“. Mimo jiné se zkoušelo „*Verdiko Rekviem*“ a opera „*Brundibár*“. V hodinách kreslení, vedených Friedl Dicker-Brandeisovou, se děti učily malovat a své kresby také vystavovaly.³²

Dodnes jsou tyto kresby a básně vystaveny v Pinkasově synagoze v Praze a jsou obsaženy v knize „*Motýla jsem tu neviděl*“, kterou vydalo Židovské muzeum v Praze. Kresby a básně se staly pomníkem tisíců dětí, které zahynuly především v Osvětimi.

[Hanus Hachenburg narozen 12.7.1929 a zavražděn v plynové komoře 12.7.1944]:

„K čemu je lidstvu krásná věda?

K čemu krása krásných žen?

³⁰ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. s. 157-160, ISBN 80-85334-04-6.

³¹ FEJKOVÁ, Hana a DOUSKOVÁ, Irena. 2002, *Vykřičený krám a jiné záludnosti: rozhovor s herečkou Hanou Fejkovou. Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2002, roč. 3, č. 8, s.X. ISSN

³² LIEBLOVÁ, Dagmar, LAUERMANN, Marek, *Přepsali se a tak jsem tady, příběh Dagmar Lieblové*, Vyd. 1, Sdružení konzultantů rozvoje organizací. o. s., 45-48 s., ISBN 978-80-905652-0-3.

K čemu je svět, když není práva?

K čemu je slunce, když není den?

K čemu je Bůh? Snad aby trestal?

Či aby lidstvo lepší bylo?

Či snad jsme zvíře, které trpí

pod jhem svých citů aby hnilo?

K čemu je život když živé trpí?

Proč je zas svět jen velký val?

*Věz, synu, vše je tady proto bys mužem byl! A bojoval.*³³

V Terezíně byl také uvězněn Fredy Hirsch, který se narodil v Cáchách a od dětství byl zapáleným sportovcem. Hirsch pocházel z německé emancipované židovské rodiny. Účastnil se akcí v židovských sportovních spolcích Makabi Hacair a v Německém židovském skautském hnutí. Pro děti v Terezíně mnohé udělal, vedl je ke kolektivnosti, zodpovědnosti a fyzické zdatnosti.³⁴

V červnu 1944 povolilo nacistické vedení komisi Mezinárodního výboru Červeného kříže návštěvu terezínského tábora. Nacisté chtěli předvést „vzorový německý tábor pro převýchovu židovských občanů“. Němci sehráli kruté divadlo nejen před komisí, ale zároveň i před světovou veřejností. Ukázali předem pečlivě připravené objekty včetně vybraných vězňů. Návštěvě byla předem předurčena trasa, kudy pojede a pouze tato trasa byla „zkrášlena“. Členové komise se proto nechali přesvědčit, že tento tábor není určen k fyzické likvidaci židovských občanů. Teprve v době, kdy byla porážka nacismu již zpečetěna a členové komise dne 6. dubna 1945 vykonali poslední návštěvu, konstatovali, že Terezín je koncentračním táborem. Koncentrační tábor Terezín byl osvobozen 3. gardovou tankovou armádou generálplukovníka P. S. Rybalkova dne 8. května 1945.³⁵

³³ FRANKOVÁ, Anita, ed. a POVOLNÁ, Hana, ed. *Motýla jsem tu neviděl: dětské kresby a básně z Terezína*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2013. 36 s. ISBN 978-80-87366-29-5.

³⁴ LIEBLOVÁ, Dagmar, LAUERMANN, Marek, *Přepsali se a tak jsem tady, příběh Dagmar Lieblové*, Vyd. 1, Sdružení konzultantů rozvoje organizací. o. s., 49 s., ISBN 978-80-905652-0-3.

³⁵ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. s. 168-169, ISBN 80-85334-04-6.

3.1.5 Osvětim-Auschwitz

Nejdokonalejší a největší „výrobní mrtvol“ všech dob, odborně nazvaná „*Vernichtungslager*“, německý eufemismus pro nejstrašnější peklo na zemi. „*Vernichten*“ v překladu znamená vymazat, rozdrtit, zničit, anulovat. Během II. světové války nacisté tento výraz používali především v souvislosti s likvidací nepřátel tisícileté říše, tj. především Židů a Romů. Německá armáda na frontě ničila ozbrojeného nepřítele a skupina odborníků, kteří vytvořili plány, výzkumy, statistiky a dokonce normy, ničila nepřítele v týlu. V Osvětimi se na základě hromadných vražd připravovala slavná budoucnost německého národa.³⁶

Osvětim zobrazují slovy lidí, kteří ji prošli. Nedá se opravdověji jinak popsat, jako slovy: „*Svět bez lidských dimenzí, Krajina metropole smrti*“.

„*Za šera se vlak rozjel, projel branou, na níž svět asi hned tak nezapomene, a zůstal stát na rampě. Kolem nás kam jsme dohlédli, ostnaté dráty, hlídací věže a dřevěné bloky. To je obrovský lág...teprve když se úplně setmělo, otevřely se s rachotem dveře a řvaním: „Raus, alles raus!“ Dveře vagónu. Proti nám svítil reflektor, takže jsme neviděli vůbec nic. Řev, facky, kopance. Vypadalo to jako absolutní blázonec....*“ [Státní židovské muzeum, *Svět bez lidských dimenzí*, s. 83].

Po příjezdu do Osvětimi všichni předstupovali před „*anděla smrti*“, byl to táborový lékař MUDr. Josef Mengele. Bičíkem rozděloval osudy lidí, doleva-doprava, tj. život-smrt. Nikdo netušil, kam jde. Zasněžení smrti v domnění, že se jdou vysprchovat, v bunkru odložili své šaty a šli do sprch bez rozdílu pohlaví. Na stropě byly upevněné skutečné sprchy, zároveň zde byly kanálky na zemi a čtyřhranné komínky vedoucí od stropu k podlaze. Železné dveře se zavřely. Příslušníci SS vhodili vrchem do větracích komínků plechovky s plynem Cyklon B. Smrt nebyla rychlá a již vůbec ne milosrdná, trvala několik minut a byla velmi trýznivá. Všichni rychle pochopili, oč jde a tím vznikla panika, pokusili se dostat výš z dosahu plynu, matky zvedaly své děti nad hlavu, všem tekla krev z nosu a uší. Do sprch bylo vidět malým okénkem, když bylo po všem, zapnuly se větráky, sprchy

³⁶ FIŠER, Jan. *Co neodvál čas: [sbírka povídek]*. [Praha]: Vyd. 1. Společnost křesťanů a Židů, 2008. s 40. ISBN 978-80-254-2725-5.

spláchly krev a výkaly. Výtahem sjelo do bunkru Sonderkomando (oddíl vybraných vězňů, kteří dostávali dostatek jídla a pití, alkohol i cigarety a byli izolováni od ostatních vězňů), jehož členové odtáhli mrtvé železnými háky a následně je vhažovali do rozpálených pecí.³⁷

V září 1943 do Osvětimi dorazil vlak z Terezína, kdy si cestující zažili stejné obrazy jako ti před nimi i po nich. Mihotavé řetězce světél lamp, ostnaté dráty pod elektrickým proudem, jejich řady se táhly dlouhé kilometry. Bylo vidět řady baráků vyrovnaných za sebou. Tenhle transport se ocitl v tzv. „*Rodinném táboře*“. Byli tam ženy, děti i starci. Lidé z vlaků, kteří přijížděli před tímto transportem, prožívali stejné hrůzné divadlo. Selekcce, při které byla většina lidí poslána na smrt do plynové komory. V dlouhých procesích lidé zvolna postupovali k cihlovým budovám, kde byly vysoké komíny. Každý den z nich stoupal dým a šlehaly plameny.

Ti, kteří nebyli zlikvidováni, prošli povinnou dezinfekcí, byly jim vyměněny šaty za vězeňské stejnokroje a byli určeni pro těžkou práci v Osvětimi.

V Osvětimi byl také tzv. „*Rodinný tábor*“, ve kterém měli lidé své oblečení a neměli vyholené hlavy. Oficiální název tohoto tábora zněl BIIb. Vězni ho přezdívali „*Familienlager*“, protože na rozdíl od jiných táborů tam bydlely celé rodiny pohromadě. Co tento zázrak znamenal? Jaký účel měl plnit? Na tyto otázky nebylo možné s jistotou odpovědět ani tehdy a ani po likvidaci tábora v červenci 1944.

Fredy Hirsch působil i v dětském bloku rodinného tábora v Osvětimi a věnoval se výchově a péči o děti a mládež. Zakrátko se stal dětský blok centrem kultury a intelektuálního života v táboře. Hrála se divadelní představení, probíhaly koncerty, a to vše 100-150 metrů od rampy, kde probíhaly selekcce. Všichni v rodinném táboře se domnívali, že se na ně nevztahuje neúprosný osud všech Židů deportovaných do Osvětimi. Avšak během jediné noci ze 7. na 8. března 1944 všechny obyvatele rodinného tábora bez selekcce nacisté usmrtili v plynových komorách. Další etapou v likvidaci vězňů na základě selekcce, kteří přijeli do rodinného tábora, byl červenec 1944.

³⁷ FIŠER, Jan. *Co neodvál čas: [sbírka povídek]*. [Praha]: Vyd. 1. Společnost křesťanů a Židů, 2008. S 41-42. ISBN 978-80-254-2725-5.

Výjimečný osud tábora vysvětlovaly různé teorie. Opřít se dá až o oficiální dokument, který se objevil ve svazku dokumentů Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA), Německého červeného kříže a ústředí Mezinárodního červeného kříže v Ženevě. Z této dokumentace je více než jasné, že tak jako terezínské ghetto měl rodinný tábor poskytnout živý důkaz, který vyvracel zprávy o vyhlazování deportovaných Židů. Důkazem měly být korespondenční lístky od rodin z tábora, balíčky od Mezinárodního červeného kříže zaslané vězňům. Pracovníci Mezinárodního červeného kříže svou návštěvu v Osvětimi neuskutečnili, neboť v Terezíně byli oklamáni a další koncentrační tábory již nenavštívili.

3.1.6 Vztah Židů k Bohu

Pobožní Židé se stále vraceli k jedné otázce, která jim stále přicházela na mysl na základě prožitého utrpení a strádání. Byla kladena v různé podobě. Ta otázka mohla znít: „*Opravdu Bůh neexistuje? Pokud, Bůh existuje, kde je? Jak tohle mohl dopustit?*“. Lidé, kteří v bolestech umírali, volali k sobě: „*Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?*“

Ivan Klíma ve své knize „*Moje šílené století*“ se touto otázkou zabývá. Určitou dobu svého dětství prožil se svými rodiči a malým bratrem v Terezíně. Po válce začal chodit do školy, kde se setkal s náboženstvím. On sám nebyl vychován ani v křesťanské a ani židovské tradici a to, co se dovídal o Bohu a jeho oběti v Ježíši Kristu, u něj vyvolávalo řadu otázek. Jednou se ho mladý vikář zeptal, jestli události, které zažil v Terezíně, je možné pokorně přijmout jako boží vůli. Spisovatele Klímu však netrápila otázka, zda Bůh jen přihlížel: „*Jenže mě netrápila otázka, zda Bůh jen přihlížel, jak mu vyvraždí jeho vyvolený lid, ale zda vůbec Bůh připouští a přihlíží, zda ten, jehož oslovujeme v modlitbách, naslouchá, může naslouchat, zda vůbec je, a pokud je, zda ho může zajímat něco z vesmírného hlediska tak zanedbatelného, tak nepatrného, tak pomijivého, jako je lidstvo anebo dokonce jeden každý z nás.*“ [KLÍMA, Ivan, *Moje šílené století I.*“, s. 104].

Existují otázky, na které člověk nikdy nedostane odpověď, může jen věřit, že je stvořen k božímu obrazu, o čemž nikdy nebude podán přesvědčivý důkaz. Důležité je, aby lidé žili podle desatera přikázání a byli schopni přijmout Ježíšovo učení o nutnosti lásky, neboť víra je základem lidské spásy. Člověk potřebuje věřit, protože když ztratí víru ve

spravedlivého a milosrdného Boha, může začít věřit v pokleslejší víru a odklonit se od tajemství života, milosrdenství a spravedlnosti.³⁸

Z jedné z magnetofonových nahrávek, které jsou uloženy v izraelském památníku Jad Vašem, autor knihy „*Krajiny metropole smrti*“ Otto Dov Kulka, jeden z přeživších, zachytil rozhovor: „*Lidé se sonderkomanda, s nimiž hovořil, měli židovského kápa, nebo možná ne kápa, ale významného muže, znalce Tóry, v němž všichni spatřovali duchovního vůdce, předáka pevného jako skála....Ptali se ho i na jiné otázky, i na tu jednu. Přímo tehdy, za časů „vrcholné slávy“ Metropole smrti, zazněla také otázka „ Kde je Bůh?“ ... Rabin–ten kápo-ten učitel-jejich autorita, pevná skála v temnotě onoho ohně, jim odpověděl (a to řekli i mému otci): „Je zapovězeno tuto otázku klást, takto se ptát, zde i po věky věků“.* [KULKA, Dov Otto, *Krajiny metropole smrti*, s. 143-144,].³⁹

Řeč toho učitele, znalce Tóry připomíná knihu Jóba, která obsahuje hluboké zamyšlení nad lidským utrpením. Proč to Bůh dopouští? Stává se tedy otázkou po Boží spravedlnosti a dokonce jeho věrohodnosti. Bůh prohlásil po ukončení stvořitelského díla, že všechno bylo velmi dobré (Gn 1,31). Zlo Bůh nevymyslel, a tudíž za něj není odpovědný.

Kniha Jób:

Jób odpovídá Bohu

40-1(31) *Hospodin dále řekl Jóbovi toto: 2(32) „Smí se člověk přít se Všemocným. Smí ho kárat? Ten, kdo Boha obvinil, ať odpovídá“.* **3(33)** *Jób na to Hospodinu odpověděl: 4(34) „Co ti odpovím, když jsem tak bezvýznamný! Kladu si na ústa ruku“ 5(33), „Jednou jsem již promluvil a nevím co odpovědět, ba i podruhé, ale nemohu pokračovat“.*

Druhá řeč Boží, s Bohem se nelze měřit

³⁸ KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. S.104,107, [8] s. obr. příl. Paměť; sv. 17. ISBN 978-80-200-1697-3.

³⁹ KULKA, Otto Dov. *Krajiny Metropole smrti: zkoumání paměti a imaginace*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2014. S 36-38,143-144,153. ISBN 978-80-7215-478-4.

6(1) Na to odpověděl Jóbovi ze smršť Hospodin slovy: 7(2),, Nuže opásej si bedra jako muž, budu se tě ptát a poučíš mě: 8(3) Chceš vskutku rušit můj soud, prohlásit mě za svévolníka a sám zůstat spravedlivý? 9(4) Zdali pak máš hlas jako Bůh a jako on hřímáš svým hlasem? 10(5) Ozdob se tedy důstojností a vyvýšeností, oblékni si velebnost a vznešenost...“.⁴⁰

3.1.7 Holocaust, hebrejsky Šoa

Nacistické „konečné řešení“ stálo život 6 miliónů evropských Židů, nejvíce zemřelo polských Židů (2 700 000), dále pak sovětských (2 100 000), maďarských (550 000), rumunských (210 000), německých (160 000), nizozemských (102 000), francouzských (76 000), také však cca 80 000 českých a moravských. Likvidace židovského obyvatelstva probíhala hlavně v koncentračních táborech Osvětim, Dachau, Mauthausen atd..⁴¹

„Šoa⁴² je podobnou genocidou jako další genocidy 20. století, má však jednu zvláštnost. Nechci tvrdit, že je důležitější než ostatní, nicméně je tu rozdíl. Došlo tu totiž ke zbožnění jistých model, namířených proti židovskému národu. Nacismus vyrostl na modle čisté rasy a nadřazených bytostí. A nejde jen o geopolitický problém, je zde i nábožensko-kulturní rozměr. Každý zabitý Žid znamenal políček do tváře živého Boha ve jménu oněch model.“
[PAPEŽ, František, *O nebi a zemi*, s. 146]

Nacistická persekuce Židů byl výjimečný zločin svým konkrétním pojetím, provedením a rozsahem. Zároveň tvořil organický článek v mnohaleté historii pronásledování židovského národa. Holocaust⁴³ zůstává ojedinělým fenoménem, který ve světových dějinách nemá obdoby. Jako jedinečný případ genocidy totální a absolutní, sahá ještě dál svým nejvlastnějším smyslem, jde o popření života v jeho podstatě. Z hlediska vrahů si oběti

⁴⁰ BIBLE, *písmo Svaté Starého a Nového zákon: český ekumenický překlad*, 15. Vyd., Praha, Česká biblická společnost, 2006, s. 655-656. ISBN 80-85810-41-7.

⁴¹ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. s. 81-82. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴² Hebrejské slovo, jež znamená „zničení“ a používá se k označení holokaustu

⁴³ tento termín je řeckého původu, v bibli je tímto výrazem označována zápalná oběť nebo také persekuce a vyvraždění Židů, spíše se používá slovo hebrejské „šoa“, které znamená záhubu, zmar, zničení

zasloužily smrt pouze proto, že se narodily jako Židé. Holocaust se tedy nedá ztotožnit s pronásledováním lidí z politických, náboženských či národnostních důvodů.⁴⁴

⁴⁴ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. s. 101. ISBN 978-80-86889-59-7.

4. Židovská komunita po druhé světové válce

4.1 Začlenění přeživších Židů do osvobozeného Československa

V rámci „*konečného řešení židovské otázky*“ bylo v Protektorátu nacisty během II. světové války vyhlazeno celkem 272 000 Židů - mužů, žen a dětí. Z toho 80 000 židovských občanů z území Čech a Moravy, 70 000 ze Slovenska. Na jižním Slovensku, které bylo okupované Maďarskem 42 000 osob a z Podkarpatské Rusi 80 000 obětí.⁴⁵

Stav židovské komunity v tehdejším Československu po roce 1945 výstižně přibližuje A. Heitlingerová ve své knize „*Ve stínu holocaustu a komunismu*“: Z celkového počtu kolem 44 000 přeživších osob židovského vyznání se téměř polovina vystěhovala v letech 1945-50 do Izraele a cca 3500 do dalších zemí. Tak zůstalo v naší zemi cca 18 000 českých a slovenských Židů, tedy méně než desetina předválečného počtu.⁴⁶

Židovskou menšinu v poválečném Československu dále tvořili tzv. „*optanti*“, jednalo se o zvláštní společenský statut pro židovské přistěhovalce z Podkarpatské Rusi (toto území bylo v roce 1945 připojeno ke Svazu sovětských socialistických republik), kteří se rozhodli žít v Československu.

Židé sdíleli důvěru v poválečný, perspektivní vývoj a překonání antisemitismu. V prvních týdnech po osvobození zahájili rekonstrukci předválečných korporací. Dne 8. května 1945 protektorátní Židovská rada starších obnovila Pražskou židovskou obec a ta se až do podzimu roku 1945 stala jedinou židovskou institucí, která přebrala činnost někdejších židovských spolků. V průběhu druhé poloviny roku 1945 bylo rekonstruováno 52 židovských náboženských obcí (ŽNO). Ze zprávy představitelů ŽNO adresované tehdejšímu prezidentovi Edvardu Benešovi vyplývá, že v českých zemích funguje 59 obcí a na Slovensku 105 obcí. Nejvýznamnější a největší obec měla Praha, kde bylo k polovině roku 1948 evidováno 10 760 členů, další židovské obce se podařilo obnovit např. v Brně, Teplicích, Liberci, Karlových Varech, Ostravě a Ústí nad Labem.

⁴⁵ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. S 82. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁴⁶ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S 30. ISBN 978-80-86103-97-6.

Pražská židovská obec pracovala paralelně na zrušení rasové legislativy, odškodňovala repatrianty (vrácením občanství), odškodňovala tzv. koncentračníky, rozdělovala potraviny. Mimořádný význam mělo její matriční oddělení, které vyřizovalo doklady, vydávalo úmrtní listy, legalizovalo uzavření sňatků v terezínském ghettu. Přijímalo žádosti o informace o příbuzných, kteří se nevrátili z koncentračních táborů. V roce 1946 začaly vznikat seznamy Židů, kteří během II. světové války zahynuli.

Pražská židovská obec považovala také za nutné vrátit židovskému obyvatelstvu náboženské dění. V září roku 1945 se podařilo vrátit konání pravidelných bohoslužeb do Staronové synagogy v Praze, v březnu 1946 se v Praze konal Purim⁴⁷ a slavnostní sederová večeře u příležitosti svátku Pesach.⁴⁸ Židovské svátky byly slaveny kolektivně, mimo rodinný kruh, kolektiv suploval ztracenou rodinu.⁴⁹

Pražským rabínem byl v té době Dr. Hanuš Rezek, který se narodil dne 22. ledna 1892 ve Strážnici. Na základě fašistického postoje vůči Židům odešel před válkou do Palestiny. Vstoupil do Československé armády, kde se stal vojenským duchovním a od září 1943 byl ve funkci polního rabína. Po osvobození přišel do Prahy, aby pomohl s obnovením náboženského života. Působil jako most mezi českými úřady a židovskými obcemi, ale také pomáhal mezi asimilanty a pobožnými Židy. Po únoru 1948 byl tzv. „vyakčněn“ (byl zbaven veškerých aktivit, které souvisely s úkony rabína). Zahynul dne 22. prosince 1948 při leteckém neštěstí v Řecku, když se vracel do Izraele.⁵⁰

Po návratu do Československa se v roce 1945 stal předsedou ŽNO v Praze Dr. Arnošt Frischer. Narodil se dne 7. července 1887 v Heřmanově Městě, před válkou byl místopředsedou ŽNO v Moravské Ostravě a kandidoval za Židovskou stranu

⁴⁷ Purim (svátek losů), tento název je odvozen z akadského slova pro „kostky“ či „hazardní hru“. Připomíná jeden z příběhů, při němž Haman metal los, aby určil, kdy dojde k masakru Židů. Je tedy připomínkou záchrany židovské komunity v starověké Persii. Tato událost je popsána v biblické knize Ester.

⁴⁸ Pesach, jméno svátku připomíná biblickou desátou egyptskou ránu, při níž Bůh přeskočil izraelské domy, tj. ušetřil židovské prvorozence (Ex.12,23 a 27). Je oslavou jedné z největších událostí biblických dějin Izraele, vysvobození z Egyptského otroctví. O Pesachu je kladen velký důraz na domácí bohoslužbu. Její součástí je slavnostní večeře seder (pořádek).

⁴⁹ SOUKUPOVÁ, Blanka, ed., SALNER, Peter, ed. a LUDVÍKOVÁ, Miroslava, ed. *Židovská menšina v Československu: po druhé světové válce: od osvobození k nové totalitě*. Vyd. Praha: Židovské muzeum, 2009. s., [6] s 63-64. obr. příl. ISBN 978-80-86889-90-0.

⁵⁰ ŽIDOVSÁ OBEC V PRAZE, *The Jewish Community in Prague, stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

do parlamentu. V době války pracoval v Londýnském exilu. Z této pozice se snažil koordinovat ochranné a pomocné aktivity a informovat západní svět o osudech Židů. Po válce se podílel na obnově židovských institucí a byl prvním předsedou ŽNO v Praze. Po komunistickém převratu se vrátil zpět do Londýna, kde dne 4. srpna 1954 zemřel.⁵¹

Po rabínu Rezkovi působil v pražské ŽNO rabín Dr. Gustav Sicher, narozen dne 14. srpna 1880. Před válkou se stal rabínem na Královských Vinohradech a poté zastával funkci vrchního pražského rabína. Po okupaci Československa 1939 emigroval do Palestiny, ze které se vrátil až v roce 1947 a okamžitě nastoupil do úřadu., Organizoval výuky židovských tradic v Praze a okolí, jeho publikace se věnovaly čistě náboženským otázkám. Komunistický režim se ho bál pro jeho přirozenou autoritu. Zemřel dne 6. října 1960.⁵²

Mezi významné osobnosti židovské komunity patřil bezesporu rabín Dr. Richard Feder. Narodil se dne 26. srpna 1875 ve Václavících u Benešova, vystudoval filosofii a židovskou teologii ve Vídni. Rabínský úřad zastával nejprve v Kojetíně, poté v Roudnici nad Labem a v Kolíně. Za války jej nacisté, jako téměř sedmdesátiletého, deportovali do Terezína, kde přišel o celou rodinu. Po osvobození se vrátil do Kolína a od roku 1953 působil v Brně. Od roku 1960 byl zemským rabínem, pokračoval v dozoru nad náboženskými záležitostmi, v práci s mládeží a často publikoval. Zemřel dne 18. listopadu 1970 a od jeho smrti neměla česká a moravská židovská komunita vlastního rabína, a to až do roku 1984.⁵³

4.1.1 Náboženství židovského obyvatelstva-Judaismus v poválečné době

Identita židovských občanů založená výlučně na náboženském vyznání českých a slovenských Židů je u generace, která přežila válku, a další generace, která se přeživším narodila, neobvyklá. Více než zájem o religiozitu je vedl intelektuální zájem o judaismus a dodržování židovských svátků z nenáboženských důvodů. To znamená, že ti, kdo včlenili judaismus do svého židovského vědomí, se vydali buď cestou náboženského vyznání,

⁵¹ ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, *stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

⁵² ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, *stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

⁵³ ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, *stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

nebo k sekulárnímu a intelektuálnímu chápání židovství.⁵⁴ V příloze diplomové práce stručně popisují, co znamená Judaismus pro věřící židovské obyvatelstvo.

4.1.2 Poválečný vývoj

Tento vývoj byl zcela ovlivněn spojeneckou smlouvou Československa se Svazem sovětských socialistických republik (Sovětský svaz nebo SSSR) ze dne 12. prosince 1943. Další smlouvy na stejné úrovni měly být uzavřeny s Francií, Velkou Británií a Spojenými státy, ale i přes naléhání československé exilové vlády vedené prezidentem Benešem, k uzavření smluv pro zdrženlivost Západu nedošlo. Prezident Beneš si nepřál, aby střední Evropa byla pod neomezeným vlivem Sovětského svazu.⁵⁵

V březnu 1948, měsíc po únorovém vítězství komunistů, vystoupil ministr vnitra Václav Kopecký s ujištěním občanům: „*To, co se nyní odehrálo v ČSR, jest také porážkou fašizujících antisemitských živlů. Nový režim chce, aby ještě větší měrou byla respektována náboženská, občanská a společenská práva židů*“ [HEITLINGEROVÁ, Alena, *Ve stínu holocaustu a komunismu*, s.31]. Tento výrok dostal nový význam 1. listopadu 1949.⁵⁶

4.1.3 Církevní zákon

Zákonem o náboženských společnostech byl zřízen Státní úřad pro věci církevní (SÚC), který fungoval do roku 1956. Po jeho zrušení vykonával veškerou agendu církevní odbor, který byl zřízen na Ministerstvu školství. V říjnu roku 1949 byly přijaty církevní zákony, a to zákon č. 217/1949 Sb., kterým byl zřízen Státní úřad pro věci církevní a zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Tyto zákony platily až do roku 1989.

Předmětné zákony platily pro všechny církve, tedy i pro židovskou náboženskou obec. Představitelé obcí byli povinni předkládat ke schválení rozpočet obce a do tří měsíců od účinnosti zákona vypracovat veškerý soupis majetku jak movitého tak nemovitého.

⁵⁴ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S 201. ISBN 978-80-86103-97-6.

⁵⁵ SOUKUPOVÁ, Blanka, ed., SALNER, Peter, ed. a LUDVÍKOVÁ, Miroslava, ed. *Židovská menšina v Československu: po druhé světové válce: od osvobození k nové totalitě*. Vyd. Praha: Židovské muzeum, 2009. s. 11, [6] s. obr. příl. ISBN 978-80-86889-90-0.

⁵⁶ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S 31. ISBN 978-80-86103-97-6.

Duchovní všech církví byli povinni skládat slib věrnosti do rukou SÚC a stát prostřednictvím této instituce rozhodoval o přiznání nebo odnětí souhlasu, aby mohl duchovní vykonávat svou funkci.⁵⁷

4.2 Návrat Židů

Židé, kteří se vraceli z koncentračních táborů, ghatt, z emigrace nebo přímo z bojů jako váleční hrdinové, očekávali a věřili, že svět nikdy nezapomene na jejich utrpení za II. světové války. Záhy zjistili, že situace v poválečném Československu bude odlišná. Mnoho přeživších se neshledalo se svými příbuznými a přáteli. Nebyl prakticky nikdo, kdo by jim pomohl začít žít v poválečném životě. Stát zvláštní péči o navrátilce neprojevoval. Židé se často stávali závislími na pomoci mezinárodních židovských organizací. Setkali se i s projevy antisemitismu ze strany českého a slovenského obyvatelstva.⁵⁸

Nebylo výjimkou, že vracející se Židé se setkali u sousedů a známých, u kterých před odchodem do koncentračních táborů schovávali své věci, s reakcí: *„Vy jste se vrátili? To ten Hitler měl ještě chvíli vydržet!...Jedni nám třeba řekli, že museli všechno prodat za heydrichiády, protože jejich dcera dostala záškrť. Jenže pak jsme si všimli, že ten pán chodí v tatínkově obleku a paní v maminčiných šatech. Nic nám nevrátili“* [FISCHLEINOVÁ, Klára, *„Osudy ve stínu šoa,s.34*].⁵⁹

Přeživší trpěli depresemi následkem dlouhotrvající traumatické události, která zasáhla do jejich životů, vyvolala chronické traumatizace, se kterými si nedokázali odborníci z řad psychiatrů a psychologů v té době poradit. U mnohých došlo k rozvoji posttraumatického syndromu, přičemž k identifikaci tohoto jevu došlo až v sedmdesátých letech minulého století u vietnamských veteránů a u přeživších obětí holocaustu.⁶⁰

⁵⁷ MUNKOVÁ, Michaela. *Obraz židovské komunity v poválečném Československu ve fondech 4. oddělení Národního archivu*. Sborník ze semináře *Židé v Čechách*. Vyd. 1 Praha, Židovské muzeum v Praze, 2007 s. 40, ISBN 978-80-87366-10-3.

⁵⁸ BEDNAŘÍK, Petr. *„Židé po válce, Židé bez dějin“* online http://kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1844:ide-po-valce-ide-bez-djin&catid=74:komentare-a-clanky&Itemid=55&lang=csonline ew (citace 10. 10. 2015)

⁵⁹ FISCHLEINOVÁ, Klára, *Osudy ve stínu šoa*, Vyd. 1. Nakladatelství P3K, s.r.o., v Praze 2014, s. 34

⁶⁰ BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. S 132. Psyché. ISBN 978-80-247-4195-6.

Přeživší židovští občané vyvolávali ve svém prostředí ambivalentní pocity, které byly zároveň směsicí respektu a podezření o tom, co Židům pomohlo přežít. Okolí přemýšlelo o kolaboraci či prostituci.⁶¹

Ti, kteří přežili, začali cítit nesmazatelnou vinu. Jedná se o tzv. metafyzickou vinu: „*Existuje solidarita mezi lidmi, jako lidmi, v jejímž důsledku je každý spoluzodpovědný za všechno bezprávi a všechnu nespravedlnost na světě, zvláště za zločiny, k nimž dochází v jeho přítomnosti nebo s jeho vědomím. Jestliže jsem neučinil všechno, co jsem mohl, abych jim zabránil, jsem spoluvinen*“. [JASPERS, Karl, *Otázka viny*, s. 8].

Jedná se o nedostatek absolutní solidarity s člověkem jako člověkem. Tato solidarita zůstává i tam, kde už morálně smysluplný požadavek končí. Jestliže dochází k bezprávi a zločinu a já tomu přihlížím a zůstávám přítom naživu, když druhý je vražděn, pak je ve mně hlas, který mne vede k uvědomění, že ještě žiji a to je moje vina.⁶²

Přeživší si často stěžovali také na různé fyzické a psychické obtíže, časté bolesti hlavy, bolesti kloubů a problémy se zažíváním. Současně trpěli depresemi z potlačovaného smutku a oplakávání, neboť v době kdy byli uvězněni nebo se stali uprchlíky, neměli možnosti pohřbít své mrtvé a neměli dostatek času k truchlení.

Další nápadnou složkou deprese byla neschopnost prožívat a promítat emoce způsobem, který byl těmto lidem vlastní před válkou. Dostavil se „*psychický blok*“, který pomáhal přežívat ze dne na den, aby nepřišli o život nebo o rozum v době perzekucí. Mnozí zůstali uzavření nebo zcela emocionálně omezení do konce života. O svých problémech nemluvili ani veřejně a ani se svými dětmi. Výchova potomků byla víceméně problematická, často docházelo k poruchám vztahu rodičů a dětí.⁶³

Respondent Tomáš se narodil v roce 1949 v Praze. Jeho matka přežila čtyři koncentrační tábory. Tomášův otec nenastoupil na Bubenském nádraží v Praze do transportu a po celou dobu války se skrýval. Pomáhali mu nežidovští zachránci. Při našem osobním setkání,

⁶¹ EPSTEIN, Helen. *Děti holocaustu*. Překlad Věra Eisenbergerová. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1994. s. 62. ISBN 80-85769-27-1.

⁶² JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Překlad Jiří Navrátil. Vyd. 2. V nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2006. S 89. Europa; sv. 4. ISBN 80-200-1455-1.

⁶³ EPSTEIN, Helen. *Děti holocaustu*. Překlad Věra Eisenbergerová. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1994. s. 66-67. ISBN 80-85769-27-1.

Tomáš sdělil: „*Když jsem se dozvěděl o tom, co si rodiče prožili, nijak jsem to neprožíval. Rodiče o tom vůbec nemluvili a já se neptal. Dnes vím, že to byla chyba. Moc jsem se o tom ani nedovídal. Táta nemluvil vůbec a maminka mluvila velmi málo. Nedívím se, o tom se nedalo mluvit. S maminkou jsem spal v pokoji, v noci se budila a křičela ze spaní. Jezdil jsem s maminkou do Terezína každý rok na tryzny. Sice jsem se tam hodně dozvěděl, ale tím, že jsem jezdil do Terezína od mala, nebylo to vlastně pro mne nic extra. Byla to součást mého života. Velmi lítostivě jsem snášel, že všechny děti jedou k babičkám a dědečkům a já ne. Táta měl příbuznou, byla manželka tátova strýce, moje teta. Moje jediná vzdálená příbuzná, nikoho jiného jsem neměl. Židé k sobě tihli, protože to nahrazovalo částečně rodinu. Dodnes se setkáváme na obci.*“ [TOMÁŠ, 20. 10. 2015, osobní komunikace].

O výchově potomků přeživších hovořila také v osobním rozhovoru respondentka Zuzana. Narodila se v roce 1950 v Praze, pochází z ortodoxní židovské rodiny. Patří do první poválečné generace. Oba rodiče Zuzany prošli holocaustem a poznali se v roce 1949. Rodina celý život žila v Praze. Z hrůz holocaustu se Zuzaně vrátila i babička. Rodina Zuzany prošla koncentračními tábory Osvětim, Piaski a Treblinka. Na rozdíl od Tomáše se rodina s židovskými přáteli stýkat nemohla, v padesátých letech byl otec Zuzany uvězněn. Rodina byla od majoritní společnosti zcela izolována, otec byl „*kriminálník 50. let*“ a ještě k tomu byli nábožensky praktikující Židé. Zuzana se ve svém vyprávění zmiňuje: „*To bylo vždy měřítko na všechny problémy. Babička mi říkala: „... v životě se netrap, pokud nejdeš do plynu, když nejdeš do plynu, neexistuje žádný problém“. Tak přeživší vychovávali svoje děti „... nemáš žádné problémy, pokud nejdeš do plynu.“ Z jejich pohledu byly vždy problémy ostatních malicherné.*“ [ZUZANA, 16. 7. 2015, osobní komunikace].

Mnoho přeživších Židů mělo velmi ambivalentní vztah ke svému židovskému původu. Tento vztah obsahoval zároveň popírání a úplný distanc od židovství nebo naopak dosáhl plné identifikace. Byli naprosto oddáni výchově svých dětí a rodinnému životu, velmi jim záleželo na vzdělání dětí. Důvodem bylo, že vzdělání na rozdíl od majetku, jim nemůže nikdo vzít. Mnozí se utvrdili v ateistickém vnímání světa, přestali věřit v Boha.

Sympatizovali se státem Izrael. Mnoho z nich, kteří neemigrovali, dávali přednost kulturní a národní asimilaci a přiklonili se ke komunistickým myšlenkám.⁶⁴

4.2.1 Nástup období komunismu

Někteří Židé, kteří se vrátili z války, inklinovali ke komunistickým idejím a po válce se začínaly naplňovat jejich nejvznešenější sny, a to byl vývoj k socialismu. Vítili vyhlášenou cestu k socialismu demokratickým směrem. Odmítali návrat k poměrům, které přinesla krizová léta ve třicátých letech v podobě hospodářské krize. Báli se nezaměstnanosti, žebráků a bídy. Velké znárodnění bylo příslibem, že přechod k socialismu půjde nenásilnou cestou. V té době komunistická strana slibovala, že půjde k socialismu bez diktatury proletariátu a demokraticky. Mnoho mladých Židů vstoupilo do Svazu mládeže, velmi často se jednalo o lidi, kteří v „*táborech smrti*“ zakládali ilegální jednotky. Jejich přátelství bylo velmi pevné.⁶⁵

Jeden z přeživších holocaustu pan A. R., narozen v roce 1921, žijící v Praze, ve svých vzpomínkách pracovníkům Židovského muzea v roce 1991 sdělil: „*Mně bylo sedmnáct a v lágru mi zachránili život komunisti a sociální demokrati. Když mi táta umřel v náručí, chtěl jsem to skončit, jít do drátů..., A oni mne z toho psychicky dostali, i materiálně pomáhali. To byli stoprocentní lidé. Seděli od roku 1933, a když něco řekli, platilo to jako milion.*“ [ROZHOVOR s mužem A. R., Židovské muzeum, r. 1991, kazeta 058].

Z rozhovoru uskutečněném roku 1993 s panem J. P. narozeném v roce 1918, který bojoval na západní frontě, vylodil se se spojenci v Normandii a přežil sovětské lágry, po válce žil v Praze, vyplývá: „*No jistě. Byl jsem ale komunista, to jsem Vám zapomněl říci, že jsem po válce vstoupil do komunistické strany a to do určité míry bylo plus v totalitním režimu.*“ [ROZHOVOR s mužem J. P., Židovské muzeum, r. 1993, kazeta 208].

Ani po porážce nacismu a prožitých hrůzách II. světové války nenastalo ve světě období vymýcení antisemitismu. Již v roce 1946 došlo v sousedním Polsku (v Kielcích) k dalšímu pogromu proti Židům vracejícím se z koncentračních táborů, kdy bylo zabito 42

⁶⁴ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S 78-79. ISBN 978-80-86103-97-6.

⁶⁵ PICK, Miloš. *Naděje se vzdát neumím*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010. S 87-88. Edice osudů; sv. 20. ISBN 978-80-7239-248-3.

osob. V roce 1948 publikoval francouzský fašista Maurice Bardèche knihu „*Norimberk neboli Zaslíbená země*“. Ve své knize tvrdí, že válku zavinili Židé, popřel holocaust a tvrdí, že Židé zfalšovali informace. Též Angličan David Irving odmítá skutečnosti spojené s holocaustem a aktivně jej popírá. K tomuto názoru se následně připojují pravicoví extrémisté, zvláště pak skinheads, kteří propagují neonacismus.⁶⁶

Dne 25. února 1948 získali v Československu moc komunisté. Nový režim byl zpočátku výrazně podporován novým izraelským státem, a to především vojensky. Stát Izrael vznikl 14. května 1948 na základě rozhodnutí členských států Organizace spojených národů. Situace se začala měnit s vývojem vztahů Izraele a Sovětského svazu. Vztah se změnil v otevřené nepřátelství a přerostl k odsouzení sionismu jako „*buržoazního nacionalismu*“, viz. Rucker, *Salin, Izrael a Židé, 133-145, podrobná diskuze o vnitřních a vnějších důvodech přeorientace sovětské politiky vůči Izraeli začátkem 50. let. Viz. též Petr Brod, Die Antizionismus-und Israelpolitik der USSR (Baden- Baden: Nomos, Verlagsgesellschaft, 1980)*. Antisizionistická kampaň vyvrcholila v politických procesech 50. let minulého století, z nichž je nejvíce znám „*Slánského proces*“.⁶⁷

Antisemitismus se tedy i nadále projevoval v komunistických zemích. Z tohoto důvodu z tehdejšího Československa odešlo do Izraele mnoho židovských obyvatel. V roce 1948, po zkušenostech z druhé světové války, byla v New Yorku vytvořena Všeobecná deklarace lidských práv, která vycházela nejvíce z hrůz genocidy a holocaustu. Tato deklarace zaručuje práva osobní, sociální, kulturní, ekonomická, hospodářská, zejména pak právo na život, zaručuje bezpečnost všech osob s tím, že nikdo nesmí být držen v otroctví, nesmí být mučen nebo vystavován krutému a nelidskému zacházení.

Ti, kteří zůstali v tehdejší Československu, byli po padesátých letech vystaveni státnímu antisemitismu. Židy, jako příslušníky náboženské skupiny, považoval stát za druhořadé občany. Po vzoru Sovětského svazu se propagoval antisizionismus a vyhrcořený vztah vůči izraelskému státu. Tajná policie v Československu vytvářela speciální seznamy židovských obyvatel, sledovala a ovládala činnost židovských obcí. Informace o židovských dějinách

⁶⁶ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. S 102. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁶⁷ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S 32. ISBN 978-80-86103-97-6.

a kultuře byly potlačovány. Nesměly vycházet prakticky žádné knihy o židovství. Byla zrušena výuka náboženství a hebrejštiny. Dlouhá léta se omezoval přístup židovských studentů k vyššímu vzdělání.⁶⁸

Vrátily se konstrukce o světovém židovském spiknutí. Židé byli označováni za kosmopolity a obviňováni, že jim na zemi, ve které žijí, nezáleží. Režim velmi tvrdě zasáhl do fungování židovských náboženských obcí. Židovské muzeum v Praze se v roce 1950 přeměnilo ve Státní židovské muzeum. Tehdejší ředitelka se zasloužila o to, aby se muzeum za ztížených podmínek staralo o své sbírky a zajišťovalo výzkumnou činnost. V té době se přestalo psát o situaci Židů za II. světové války a postupně se židovské téma vytrácelo z dějin českého národa. V řadě židovských objektů včetně synagog byly zřízeny sklady, hřbitovy zarůstaly travou a školní učebnice neobsahovaly informace o Židech, jejich kultuře a zvycích. Až v roce 1959 mohla být Pinkasova synagoga v Praze využita jako expozice; na její stěny bylo vepsáno 77 297 jmen Židů z Čech a Moravy, kteří zahynuli v koncentračních táborech. Pro mnoho potomků je to jediné místo, kde mohou navštěvovat své mrtvé příbuzné.⁶⁹

Postoj nových mocenských struktur byl zvláště patrný v jejich vztahu ke Svazu československo-izraelského přátelství, kdy ustavující valná hromada proběhla dne 10. listopadu 1948. Pokud se vztahy vyvíjely v souladu s očekáváním Moskvy, bylo toto přátelství oficiálně podporováno. Navázání přátelských vztahů a zahraničních styků se státem Izrael bylo sice v souladu s momentální linií Moskvy, ale vycházelo z československých demokratických tradic. Velkou oporou pro domácí obyvatelstvo byl vysoký kredit idejí prezidentů Masaryka a Beneše. Jednalo se o jejich velmi kladný vztah k domácímu židovskému obyvatelstvu a k myšlenkám sionismu. Na zřetel přicházely i věci praktické, kdy se jednalo o výhodné kontakty obchodní, týkající se především zbrojního průmyslu.

Výrazem přátelských vztahů se státem Izrael byla benevolence československých vládních orgánů k vystěhování domácího židovského obyvatelstva do Izraele. Vystěhování

⁶⁸ PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. S 60-81,101-109. ISBN 978-80-86889-59-7.

⁶⁹ BEDNÁŘÍK, Petr „*Židé po válce, Židé bez dějin*“ online http://kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1844:ide-po-valce-ide-bez-djin&catid=74:komentare-a-clanky&Itemid=55&lang=csonline ew (citace 16. 11. 2015)

probíhalo za spolupráce vládních činitelů s American Joint Distribution Committee (dále AJDC). Jednalo se o organizaci, která pečovala o sociální potřeby židovského obyvatelstva v Československu a organizovala hladký průběh vystěhování. Motivem pro toto jednání vládních činitelů nebyl postoj humanitární nebo objektivně racionální, nýbrž spíše ve smyslu postoje latentního antisemitismu. Odbor C III Ministerstva vnitra ve své informaci ze dne 24. 8. 1948 konstatuje, že přibližně 80% vystěhovalců z Československa tvoří Židé, jejichž fyzická práce je snížena, zabývají se neproduktivní prací, jakou je např. obchod. Tyto osoby není možné považovat za národně a politicky spolehlivé, jsou většinou kapitalisticky orientované.

AJDC hodnotila postoj vládních činitelů zcela opačně. Dle jejího hodnocení byli Židé systematicky vyhošťováni, mohli si vzít pouze nezbytné osobní šatstvo a 100 kg majetku. Vše, co vystěhovalci zanechali v Československu, bylo likvidováno. V srpnu 1949 začínali změny v emigrační politice, žádosti o výjezdní pasy byly ve značném počtu zamítány. Dne 12. ledna 1950 přikázalo ministerstvo zahraničních věcí americké AJDC zastavení její činnosti v tehdejší Československu ke dni 31. ledna 1950.⁷⁰

Odhaduje se, že v uvedené době odjelo z Československa do Izraele asi 15-19 tisíc osob. Po skončení hromadné vystěhovalecké akce byla emigrace do Izraele možná pouze na individuální žádost.

Po druhé světové válce vstupují do evropské politiky dvě nové velmoci - Sovětský svaz a Spojené státy americké (USA). Mocnosti, které dosud ovlivňovaly osud Evropy, byly buď poraženy (Německo), nebo zcela vyčerpány (Francie, Velká Británie) a nemohly se postavit proti mocenské politice Moskvy ve střední a východní Evropě. Střední Evropa jako pojem přestala existovat a Evropa se překlenula na dva bloky, blok východní a blok západní. Ve východním bloku začalo období budování základů socialismu. Začala narůstat politická lhostejnost, zastrahování se měnilo ve vynucený souhlas. Formou represí se zatlačovaly zájmy rolníků, živnostníků, církevních představitelů a dalších. Židé

⁷⁰ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S 27. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

se prezentovali jako podezřelí z buržoazního původu se sympatiemi k sionismu. Vrcholem byly politické procesy v 50. letech, s jejichž výrobou v Československu pomáhali sovětské poradci. Plná politická orientace na Sovětský svaz se projevila především v procesu s tehdejším generálním tajemníkem komunistické strany Československa (KSČ) Rudolfem Slánským.⁷¹

4.2.2 Antisemitismus a politické procesy 50. let

Sovětské a československé vztahy s Izraelem se začaly měnit v otevřené nepřátelství, na politické scéně se začala objevovat kampaň proti sionismu, která vyvrcholila procesem s Rudolfem Slánským. Spolu s ním bylo obžalováno dalších jedenáct vysokých státních a politických funkcionářů, kteří byli také židovského původu. Prokurátor během procesu několikrát ponižujícím způsobem mluvil o židovském původu obžalovaných. Zdůrazňoval jejich ziskuchtivost a kosmopolitismus a podbízel k antisemitským předsudkům, především v obvinění Slánského a jeho spolupracovníků ze sionistického spiknutí, židovské zrady socialismu a československého národa. Všichni obžalovaní byli shledáni vinnými z velezrady, špionáže, sabotáže a jiných smyšlených obvinění a kromě tří odsouzených byli dne 2. prosince 1952 popraveni.⁷²

Tuto dobu autenticky dokládá spisovatel Ota Pavel ve své povídce „*Běh Prahou*“:

„ ...Držel jsem ho a díval jsem se přes jeho hlavu do Rudého práva, kde zaškrtl červenou tužkou:

Rudolf Slánský, židovského původu

Bedřich Geminder, židovského původu

Bedřich Reici, židovského původu

Ludvík Frejka, židovského původu

Rudolf Margolius, židovského původu

⁷¹ SOUKUPOVÁ, Blanka, ed., SALNER, Peter, ed. a LUDVÍKOVÁ, Miroslava, ed. *Židovská menšina v Československu: po druhé světové válce: od osvobození k nové totalitě*. Vyd. v Praze: Židovské muzeum, 2009. s. 33-35, [6] s. obr. příl. ISBN 978-80-86889-90-0.

⁷² HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S. 32-33. ISBN 978-80-86103-97-6.

Ta řada židů pokračovala a byla rozmazaná slzami. Když se tatínek utišil, podíval se nepřítomně na mně, jako by mě nepoznával, a povídá: „Zase zabíjejí židy. Už to zase potřebují na někoho svést!“

Pak vstal a uhodil do toho Rudého práva a křičel:

„Já odpustím vraždy. I justiční, i politický. Ale v tomhle komunistickém Rudém právu nemělo stát: židovský původ!. Komunisti dělí lidi-na židi a nežidy!

...přestal být komunistou a stal se zase Židem!“ [RYBÁR, Ctibor, Židovská Praha, s. 169].⁷³

Pan M.K., narozen roku 1922 židovské matce, který poskytl rozhovor v roce 2010 pracovníkům Židovského muzea, byl na gymnaziálních studiích aktivní v protinacistickém odboji a byl člen levicových mládežnických organizací. Za války se podílel na komunistickém odboji a pomáhal produkovat ilegální tiskoviny, Rudé právo, v ilegalitě vstoupil do KSČ. Byl uvězněn v roce 1944 v Malé pevnosti v Terezíně, přes věznic ve Shořelci, Vratislavi a Berlíně se dostal do Drážďan, kde měl probíhat Zemský soud. Dne 13. února 1945 byly Drážďany bombardovány a panu M.K. se podařilo i s ostatními utéci z vězení. Na hranicích s Československem byl chycen a uvězněn v Litoměřicích a poté v květnu 1945 propuštěn. Po válce vystudoval právnickou fakultu a žil v Praze. V rozhovoru uvedl: *„Únor 1948 jsem přijímal ze začátku pozitivně, to znamená, že jsem se účastnil demonstrací, co byly. Věřil jsem, že půjdeme českou nebo československou cestou. Jak to? Protože jsem měl přístup k ústřednímu sekretariátu, takže jsem třeba šel tam, kde přednášel Gottwald s vlajkou a s tím, že půjdeme svou vlastní českou cestou. ... Měl jsem zájem pracovat v té oblasti odhalování agentů gestapa, protože jsem měl s gestapem dost velké zkušenosti a s jejich metodami, a věděl jsem, že je ještě u nás řada agentů, kteří nebyli odhaleni nebo nebyli vyšetřováni.“* Pan M. K. začal spolupracovat s Osvaldem Závodským, který byl náčelníkem Státní bezpečnosti, měli tři vyšetřovací oddělení, zabývaly se nacistickými zločiny a činností gestapa. *„ Byl tam jeden referát v kontrarozvědce, který se tím zabýval, ale já jsem zjistil, že prakticky není zájem o to odhalování, protože to už nebyly žádné důležité funkce, takže spíš šlo o to odhalit a získat*

⁷³ RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. S. 169. ISBN 80-85334-04-6.

jako spolupracovníka. A to mě otrávil. Závodský pak říkal, že to není to, co jsem si představoval. On mě zařadil do kontrarozvědky. “ V roce 1951 a 1953 působil na Odborné škole Ministerstva vnitra, v té době tam zažil atmosféru inscenovaných procesů. „ Ano, samozřejmě. Od vedoucího sledovačky jsem se dozvěděl, že i při zatýkání byla na Slánského sehrána habad'ura, aby se jako zdálo, že se chystal utéci. Za antisemitskou záležitost jsem to považoval stoprocentně, s tím, že ty důvody ještě šly mimo antisemitismus, že to byla snaha odstranit lidi ne z důvodu, že byli Židé, prostě byli v odporu k tomu vývoji....“ [ROZHOVOR s mužem M. K., Židovské muzeum, r. 2010, kazeta 0008]

Jednalo se o první otevřenou oficiální protižidovskou propagandu od konce II. světové války, proces byl přenášen státním rozhlasem. V počátcích studené války se oficiálním nepřítelem socialistického Československa stal nejen „*mezinárodní imperialismus*“, ale i „*mezinárodní sionismus*“.⁷⁴

Počátkem 50. let byla použita propagandistická zbraň, která spočívala v tendenčním výkladu pojmu „*kosmopolitismus*“⁷⁵. Nebyl v té době chápán jako „*světoobčanství*“, nýbrž se stal hodnotícím atributem, jímž byli chápáni lidé, u kterých na první pohled poznáte cizí mentalitu, cizí národ nebo cizí zemi. Tento výraz používal velmi často tehdejší ministr informací ČSR Václav Kopecký, který se rád zaštitil alibistickým prohlášením, že nejde o otázku rasovou, leč pokračoval v charakterizování lidí židovského původu, a to především v tom, že to jsou lidé z cizí země, s výchovou měšťáckých a maloměšťáckých způsobů, pocházejících většinou z velmi bohatých vrstev, majících v sobě intenzivní náboženskou výchovu, která posiluje vědomí sionismu. Jeho projevy se v září a prosinci 1951 na Ústředním výboru KSCČ nesly v tomto smyslu: „...*Zapomnělo se na kosmopolitní smýšlení velké části lidí židovského původu...Zapomnělo se, že se židovská otázka dostala v poválečné době do jiného osvětlení postupem vývoje událostí, a že sionismus, který byl vždy projevem buržoazní ideologie, pokud znamenal získávání lidí židovského původu pro návrat do Izraele, pokud pěstoval nacionalismus židovský nebo náboženství židovské*

⁷⁴ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S. 33. ISBN 978-80-86103-97-6.

⁷⁵světoobčanství; názor zdůrazňující příslušnost jedince i celého národa k lidstvu; idea zdůrazňující sounáležitost jedince i národů s lidstvem i jeho kulturou v protikladu k úzkoprsmému vlastenectví; směr v české literatuře (koncem 19. stol.) usilující o nejširší zapojení české kultury do soudobého světového liter. proudu.

v podobném smyslu...stal se neobyčejně vážným nebezpečím v posledních letech. Bylo nesprávné, že jsme se nechali zastrašit podezřením, že bychom byli nazýváni antisemity a že jsme neměli odvahu podívat se do tváře sionismu jako ideologii třídního nepřítele...neměli jsme odvahu, kterou bolševici musí mít, aby byli schopni potírat každého nepřítele, ať vystupuje v jakékoliv podobě“ [SVOBODOVÁ, Jana, Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992, s. 34, 35]

Stigma nesprávného původu zakládalo stejně buržoazní i židovský původ, oba původy byly uváděny ve vzájemné svázanosti. V české veřejnosti, respektive v jejích některých složkách, existoval antisemitismus staršího data, který nepochybně vyrůstal z primitivních pověr, z bigotně pojatého katolicismu a z nepromyšlených a populistických demagogií. Prožitek druhé světové války a tragédie holocaustu vedl v české veřejnosti k „antisemitismu špatného svědomí a viny“.⁷⁶

Respondentka Zuzana vzpomíná na období 50. let takto: „50. léta byla pro naši rodinu tragická. Byla jsem malá, když mi otce zavřeli, bylo mi 6 let. Byl rok 1956 a bylo to hned po Slánského procesu. Otec byl obviněn ze spousty věcí a mimo jiné i z rozkrádání socialistického majetku, ze sabotáže a spolupráce se zahraničím. Byl 19 měsíců v samovazbě na Ruzyni a potom byl odsouzen na 7let. Sama jsem poznala, co to jsou noční prohlídky a přepadovky státní bezpečnosti (STB). Pracovníci STB prohlíželi skříně, osobní věci, i moje hračky. Rodina neměla na jídlo a neměla čím topit. Přes všechny útrapy jsem byla vychovávána maminkou a babičkou k židovství. Zejména babička mne učila, že jsou Židé a co to znamená. Co je Šabat, co jsou vysoké svátky jako Jom Kipur, co je Pesach, ale zároveň k tomu hned babička s maminkou vztyčily prst. Nesmělo se nikde říkat, že jsme Židé. Slýchala jsem od maminky a babičky, že ostatní lidé nemají Židy rádi. Přesto, jsem si z toho vzala ponaučení, že být Židem je něco moc krásného a zároveň zavazujícího. Vnímala jsem to i jako něco tragického.

Pocítovala jsem na vlastní kůži, protože byl tatínek zavřený, vyčlenění z dětského kolektivu. Byla jsem jiná než ostatní. Nechodila jsem na dětská hřiště, nechodila jsem příliš do dětských kolektivů. Babička i maminka se o mě hodně bály. Chodily se mnou na

⁷⁶ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 37-38. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

procházku na nový židovský hřbitov. Babička mne učila jiný pohled na svět. Když se na hřbitově podívaly na hrob, babička mi řekla: „Vidíš ten umřel včas...“. Nevěděla jsem, co to znamená umřít včas. Vždyť je to hrůza. Po čase jsem pochopila, že ten kdo umřel včas, umřel před rokem 1939.“ [ZUZANA, 16. 7. 2015, osobní komunikace].

4.2.3 Židovská komunita v 60. letech v Praze

Komunistické reformy přinášejí v 60. letech na určitou dobu úlevu od projevů státního antisemitismu. Začíná proces přehodnocování oficiální politiky vůči organizovanému náboženství a mládeži, odděluje se kulturní sféra od státní kontroly. Židovské záležitosti se staly legitimními tématy, vycházejí knihy židovských autorů, např. France Kafky, Arnošta Lustiga, Ladislava Fukse, Jiřího Weila a dalších. Vzniklo několik filmů na téma holocaustu jako součást „nové vlny“. Nejvýznamnějším filmem oceněným Oscarem Americké filmové akademie v roce 1965 byl film Elmara Klose a Jána Kádára „*Obchod na korze*“. Otevření hranic tzv. „železné opony“ umožnilo náboženským obcím možnost rozšířit svou působnost a rozsah svých aktivit. Byly zahájeny vzpomínkové, kulturní a společenské projekty. Komunistický režim v té době povolil, a tím mohlo dojít k určitým kontaktům mezi československou židovskou komunitou a některými západními židovskými skupinami.

26. kongres Světové sionistické organizace, který probíhal v Izraeli od prosince 1964 do ledna 1965, vydal rezoluci, jež vyzývala židovské obce k rozšíření svých vzdělávacích a organizačních činností mezi židovskou mládeží. Avšak Ministerstvo vnitra v tehdejší Československu se vyhraňovalo vůči Izraeli a nesouhlasilo se vzdělávací činností obcí v oblasti duchovní a citové, neboť tento směr bránil asimilaci židovské mládeže. Přesto v té době probíhalo individuální i skupinové cestování do zahraničí, včetně Izraele. Pražská obec organizovala letní tábory do židovských komunit v Jugoslávii, Rakousku i pracovní pobyty v izraelských kibucech.⁷⁷

Respondent Tomáš ve svém vyprávění vzpomíná na období 60. let: „*V Pražské obci se scházelo v šedesátých letech přes dvě stě lidí, probíhaly tu jednou za čtrnáct dní přednášky o židovství, přednášel jim tam třeba Lustig a Feder. V té době byl tajemníkem pan*

⁷⁷ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S. 39-42. ISBN 978-80-86103-97-6.

Heitlinger (byl agentem STB), měl dvě dcery Alenu a Zorku, obě jsou snad v Kanadě. Alena napsala knihu „Ve stínu holocaustu a komunismu“. Přes spolupráci s STB, ale pan Heitlinger udělal hodně. Vnímám ho z pozitivního pohledu. Za jeho tajemníkování se uskutečnil zájezd do Izraele. Mladí tam byli asi pět neděl a z toho měsíc v kibucu, kde pracovali. Týden byli na školení, a potom podnikli cestu po Izraeli. Z této cesty se nevrátilo do Československa mnoho lidí. Bylo to pro mne hodně smutné, z mých kamarádů v Československu nikdo nezůstal. Byla to má nejkrásnější léta, doba středoškolská, kdy se balily holky a zároveň se chodilo na obec, mohlo se být večer venku, kamarádi pořádali večírky a mejdany. Ruská invaze vše zpřetrhala. Název „Děti Maislovky“ vznikl až po roce 1989. [TOMÁŠ, 20. 10. 2015, osobní komunikace].

Přednášky, o kterých se zmiňuje respondent Tomáš, výlučně organizoval Ota Heitlinger, nar. 11. června 1913. Byl aktivním členem sionistického hnutí, za války se vystěhoval do Palestiny a poté působil v Československé armádě. V roce 1956 byl jmenován tajemníkem Rady židovských obcí a Pražské židovské obce. Po roce 1973 byl ze všech funkcí odvolán, zemřel dne 26. ledna 1980.⁷⁸

Tajemník Pražské židovské obce (koncem 70. let a začátkem 80. let) Artur Radvanovský považoval přednášky na obci za naprosto jedinečné, probíhaly zde od roku 1966 až do roku 1974, v té době byli mezi přednášejícími např. Dr. Richard Feder, Erich Kulka, Dr. Lev Brod, Arnošt Lustig, Miroslav Lederer, Otto Heitlinger a mnoho dalších osobností. Přednášky byly věnovány antisemitismu, holocaustu a Protektorátu Čechy a Morava, bibli, tóře, židovským dějinám na území Československa, Hilsnerově aféře, výtvarnému umění, židovským osobnostem, jazyku jidiš atd. Přestože přednášky nemohly představovat systematické náboženské vzdělání, jehož se dostávalo mladým Židům v západní Evropě, zaplňovaly důležité mezery ve znalostech židovského odkazu a opíraly se o znalosti dobrovolníků s osobními obory znalostí. Tato setkání svedla dohromady mladé lidi z různého prostředí. Rodiče těchto mladých lidí byli buď apolitičtí, nebo byli členy KSČ; někteří byli nábožensky, kulturně a intelektuálně uvědomělí. Někteří svůj židovský původ popírali, nebo se naopak hlásili k sionistickému hnutí. Někteří rodiče svým dětem

⁷⁸ ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, stálá expozice v Jeruzalémské synagoze“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

přednášky zakazovali. Oficiální aktivity pro děti a mladé lidi židovského původu končí v roce 1974 na základě nátlaku STB, stranických a státních orgánů.⁷⁹

K antisemitismu se také vyjadřovaly osobnosti československého kulturního života, jako např. herec, dramatik a filmový scénarista Jan Werich, který vystoupil s projevem při zahájení výstavy na židovské radnici v Praze ku příležitosti Židovského milénia (oslava příchodu Židů, kteří žili na našem území tisíc let). Tento projev je převzat z knížky Vladimíra Škutiny „*Tak jsem tady s tím vápnem, pane Werichu*“ (nakladatelství Rozmluvy, Praha, 1990, str. 93-98) : „.....*Považoval jsem a považuji stále za největšího nepřítele člověka blbost. A z blbosti se zrodil antisemitismus. Já nejsem tak vzdělaný jako pan Sarte a stovky jiných filosofů, abych mohl rozřešit nebo objasnit kořeny antisemitismu. Ale vím pudově a vím to jistě, že antisemitismus je jednou z největších příčin neštěstí lidstva. A vůbec ne proto, že ubližuje židům, ale proto, že dovoluje hlupákům, zlým blbcům, nečestným a špatným zbabělcům zbavovat se pocitu méněcennosti. Přitom méněcennosti, která je zasloužená a které se nikdy nezbaví. Antisemita je v podstatě nešťastný člověk. Antisemitismus nezpůsobují židi, protože nejde vůbec o židy. Neboť, jak řekl Sartemým-li se – kdyby židé nebyli, antisemita by si je musel vymyslet....Podle mého soudu židé nebyli a nejsou nijací zvláštní lidi. Vždycky to byli normální lidi v nenormálních podmínkách. Proti přesile fyzické síly, která je obklopovala, se bránili úsilím vyrovnat se silou ducha. A tak tomu je i u českých židů. A proto si myslím, že budeme muset začít rehabilitaci sami v sobě, naučit se myslet demokraticky, protože jsme to částečně zapomněli a částečně jsme neměli čas se to naučit. A to musíme proto, abychom měli svobodu. Ale svobodu takovou tu lidskou, svobodu, co nosíme a máme nosit každý v sobě. Potom snad bude jasnější, že antisemitismus je nepřítel svobody a svobodní nebudeme – ani my, ani Slováci ani nikdo jiný, dokud nebudou na světě plnoprávní lidé, to znamená i židé. Pokud židé po celém světě nebudou jisti svým životem a svou existencí, nebude na světě svobody.*“ [WERICH, Jan, 29. 4. 1968, Židovské milénium].⁸⁰

Dne 7. června 1967 propukla šestidenní válka na středním východě a stát Izrael tuto válku vyhrál. Tehdejší Československo, de facto na základě instrukcí Moskvy, muselo

⁷⁹ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S. 127-131. ISBN 978-80-86103-97-6.

⁸⁰ WERICH, Jan, dostupné <http://www.cd89.cz/rok-1968-pod-vlivem-zidovskeho-milenia-prazske-jaro-i-50-leta-pohledem-jana-wericha> (citace 20. 10. 2015)

s Izraelem okamžitě přerušit diplomatické styky a na dlouhou dobu se roztočila antisionistická propaganda. Okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy, která proběhla 21. srpna 1968, byla aktem agrese, násilí, útlaku svobody a demokracie. Bylo tedy logické, že vzrostl také antisemitismus, leč byl maskován pod rouškou antisionismu.⁸¹

⁸¹ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 49-51. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

5. Židé v době normalizace

5.1 Normalizace

V této kapitole popisují obsah pojmu normalizace a také to, co normalizace znamenala pro společnost lidí v Československu. Snažím se čtenáři vysvětlit pro jeho větší pochopení, jaké praktické kroky tvořily a zaváděly normalizační systém, a co znamenalo pro československou společnost vytvoření totalitního systému, který přetrvával až do roku 1989.

Československá republika se po únorovém převratu v roce 1948 stala součástí impéria. Teprve na konci šedesátých let se podařilo otvírat občanský prostor a to vedlo k realizaci zásadních svobod, které byly vlastní západní demokracii, např. svoboda projevu a svoboda shromažďování. Z dnešního pohledu byly tyto svobody spíše pokřivené, neúplné a politické sféry se v podstatě netýkaly. Politické špičky Komunistické strany Československa (KSČ) chtěly během „*reformního procesu*“, jenž vyvrcholil na jaře 1968, realizovat spíše demokratizaci, než by se vydaly cestou demokracie. Vládnoucí KSČ se ocitla ve slepé uličce. Pokud by demokratizace pokračovala dál, musela by se v budoucnu zaobírat otázkou svobodných voleb, otázkou soukromého podnikání a čelit touze obyvatelstva po dalších svobodách. Reformní politici KSČ neměli jasno, kam až chtějí dojít po cestě demokratizace, ale moskevské politbyro analyzovalo situaci ve smyslu toho, že se nechtělo vzdát jedné ze svých gubernií. Pro rychlé obnovení pořádku padlo záhy v Moskvě rozhodnutí; do Československa byly vyslány „*armády Varšavské smlouvy*“, které vstoupily na jeho území dne 21. srpna 1968 s cílem upevnit socialistický společenský řád pod kontrolou SSSR.

Tomuto aktu předcházely praktické kroky, které postupně tvořily a zaváděly normalizaci. Tzv. „*stabilizace režimu*“ začala tím, že představitelé reformní KSČ byli odvečeni do Moskvy a následně donuceni k podpisu tzv. „*moskevského protokolu*“. Všichni, až na Františka Kriegla⁸², podepsali a zároveň slíbili poslušnost vůči direktivním nařízením Moskvy. Svým činem popřeli svou dosavadní politiku a tím se dopustili zrady na celé

⁸² V dubnu 1968 se stal nejen členem předsednictva ÚV KSČ ale i předsedou Ústředního výboru Národní fronty Čechů a Slováků. K roku 1964 se profesně uvádí jako primář lůžkového oddělení Výzkumného ústavu chorob revmatických v Praze.

československé společnosti, neboť zradili důvěru, kterou do nich lidé vkládali. Dne 16. října 1968 hlasovalo 228 poslanců Národního shromáždění pro podpis smlouvy „o dočasném pobytu sovětských vojsk“ na našem území (dočasný pobyt této armády trval až do dne 21. června 1991). Zkompromitovaní komunističtí politici byli na rozkaz Sovětské komunistické strany vyměněni. Dne 17. dubna 1969 nastupuje do funkce generálního tajemníka KSČ klíčová postava normalizačního režimu, kterou byl JUDr. Gustav Husák. Ve dnech 18. až 21. srpna 1969 probíhaly na mnoha místech republiky protivládní demonstrace a předsednictvo Federálního shromáždění podepsalo tzv. „pendrekový zákon“. Ten umožňoval vládní garnituře provádět pomocí donucovacích prostředků tvrdý zásah proti komukoliv, kdo narušoval socialistický společenský řád. Od ledna 1970 začaly probíhat tzv. „čistky“ mezi straníky i nestraníky a došlo k obnově kádrového pořádku. Z jednoho a půl milionu členů KSČ byla vyloučena nebo vyškrtnuta zhruba třetina. Ze zaměstnání bylo propuštěno několik set tisíc lidí.

Normalizace se sama o sobě hodnotí ve vztahu k reformám roku 1968 a k pražskému jaru, nicméně je vidět zásadní kontinuita s pouťorovým režimem roku 1948. Můžeme tedy termín normalizace zařadit pod termín „totalitní systém“. S tímto systémem a jeho aplikací souvisí pět základních znaků. Prvním znakem byla vláda jedné strany. Existovala sice Národní fronta, ale podíl lidové a socialistické strany na moci byl pouhou formalitou. Vůdčí úloha KSČ byla vepsána i do ústavy a její vláda byla prováděna zcela direktivně. Druhým znakem byla ideologie, kterou KSČ uznávala a předkládala ji jako jedinou autoritu a oficiální pravdu. Lidé museli pravidelně tuto ideologii vyzývat a deklarovat její podporu. Stát svou ideologii zaváděl do soukromé sféry, vnucoval ji rodinám, dětem ve školních lavicích a testoval loajalitu a uvědomělost občanů při nejrůznějších příležitostech. Třetí znak systému sloužil k šíření oficiální pravdy, kde si stát vyhrazoval dvojí monopol, aby o své pravdě občany přesvědčil. Prvním monopoem ovládaným státem byly komunikační a sdělovací prostředky, tj. tisk, televize a rádio. Druhým monopoem bylo přesvědčování pomocí donucovacích prostředků. Jednalo se o čistky, dohled, šikanu, lustrace. Perzekuce členů Charty 77⁸³, byla velmi podobná perzekucím z 50. let a lišila se pouze tím, že aktéři nedostávali trest smrti či doživotí. K donucovacím

⁸³ **Charta 77** byla neformální československá občanská iniciativa, která kritizovala „politickou a státní moc“ za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) v Helsinkách. Iniciativa působila v letech 1977 až 1992. Pojmenována je podle dokumentu *Charta 77 (Prohlášení Charty 77)* z 1. ledna 1977.

prostředkům patřilo i soudnictví, které podléhalo politickým direktivám. Čtvrtým znakem totalitního systému bylo zařazení většiny ekonomických a profesních aktivit pod dohled státu. O každém zaměstnanci se vedly kádrové materiály obsahující vyplněné požadované dotazníky; v exponovanějších profesích se pak vyžadoval i slib věrnosti zřízení. Kariéerní postup byl podmíněn naprostou loajalitou. Čtvrtý znak souvisel s pátým, který prohlašoval a propagoval myšlenku, že veškerá zaměstnanecká činnost je podřízena komunistické ideologii. Pokud se někdo dopustil chyby v profesní činnosti, bylo toto pochybení považováno za chybu ideologickou.⁸⁴

5.2 Společnost v době normalizace

Všechna opatření KSČ v prvních měsících normalizace rozdělila československou společnost na vrstvu privilegovaných, jíž náležela veškerá moc, a na ty, kteří byli perzekuováni a pronásledováni. Příslušníci vládnoucí nomenklatury využívali veškerých výhod, které zřízení umožňovalo; v zásadě se na ně nevztahovaly ani zákony. Na opačné straně společnosti stáli lidé, kteří byli postiženi v čistkách, přišli o svou existenci, rodinu či společenské postavení. Do této skupiny lidí patřilo přes půl milionu komunistů i mnohých nestraníků, kteří nemohli vykonávat zaměstnání odpovídající jejich kvalifikaci a jejich děti nemohly studovat na vysokých a středních školách. Mezi těmito dvěma skupinami obyvatelstva se nacházela zbývající většina občanů, která netvořila homogenní vrstvu, ale představovala potencionální základnu opozice, z níž se rekrutovali odpůrci režimu. V období stabilizace převažovaly mírnější represivní prostředky. Násilná represe tady sloužila jako prostředek k formování normalizačního procesu po porážce obrodného procesu. Ovládnutí Veřejné bezpečnosti a prosazení vedoucí úlohy KSČ v orgánech justice uplatňování represí jen posílilo. Po volbách v roce 1971 bylo zřejmé, že opozice má na obyvatelstvo malý vliv a občané se, bez možnosti volby, s novým režimem smířili. Politické procesy pokračovaly i v sedmdesátých letech minulého století a byly především zaměřené proti hudebnímu undergroundu⁸⁵, který se stal nepohodlným pro jeho svobodný

⁸⁴ DRDA, Adam, ed., STRACHOTA, Karel, ed. a DRDA, Adam, ed. *Naše normalizace*. Vyd. 1 Praha: Člověk v tísni, 2011. s. 8-12. ISBN 978-80-87456-11-8.

⁸⁵ **Underground** (anglicky *podzemí*) je výraz označující nějaké skryté, neoficiální až ilegální hnutí. Může jít např. o kriminální podsvětí nebo odboj během druhé světové války, v jiných jazycích se označení používá především pro kulturní, hudební a umělecká hnutí, subkultury a kontrakultury vymaňující se z hlavního proudu. V českém prostředí se tímto termínem označuje především hnutí zvané také *druhá kultura*, jejímž vůdčím duchem byl český teoretik umění a básník Ivan Martin Jirous a nejvýraznějšími zástupci hudební skupiny The Plastic People of the Universe a DG 307.

projev mimo oficiální strukturu. Proti vyznavačům tohoto hudebního směru systém uplatňoval prostředky trestního práva, například příživnictví nebo protistátní činnost, aby se vyhnul tzv. politickým represím. Jedním z podnětů sjednocení disidentů v Chartě 77 byly právě represe proti undergroundu. Proti Chartě 77 vedení KSČ vystoupilo masovou propagační akcí. Cílem bylo označit chartisty za nepřátele socialismu a agenty imperialismu. Byli proto podrobováni pravidelným výslechům, domovním prohlídkám a sledování; v mnoha případech také byli propuštěni ze zaměstnání. Tehdejší systém současně nutil občany k tomu, aby k Chartě zaujali odmítavé stanovisko, kdy toto úsilí vyvrcholilo shromážděním českých umělců v Národním divadle, jehož výsledkem byl vznik tzv. „*anticharty*“. Umělci se museli veřejně přihlásit k budování socialismu a od veškerých aktivit Charty se tak distancovat.

Normalizační režim přisoudil významnou roli Státní bezpečnosti, která působila jako nástroj represe a jejím základním úkolem bylo informativně zvládnout, paralyzovat a zahnat do politického ghetta tu část společnosti, která nesouhlasila s novými pořádky a poměry včetně izolace Československa od evropského a světového prostředí.⁸⁶

5.3 Sionismus a antisemitismus

Součástí této kapitoly je vysvětlení postoje tehdejší politické moci vůči sionismu. Jedná se o ideový směr, který byl spojován s občany židovského původu a vyhodnocen jako nebezpečný vůči socialistickému zřízení, neboť dle komunistické ideologie byli Židé spojenci imperialismu.

Po srpnu roku 1968, především v prvních měsících až do dubnového pléna roku 1969, bylo možno diskutovat a polemizovat o otázkách antisionismu. Židovské obce si udržely zvýšenou míru svobody. Dokázaly čelit antisionistickým a často anonymním výpadům proti řadě svých členů, např. proti Eduardu Goldstückerovi (první velvyslanec ČSSR

⁸⁶ OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. S. 53 -75. Sešity ÚSD; sv. 36. ISBN 80-7285-011-3.

v Izraeli), Otu Šikovi (koordinátor hospodářských reforem za vlády Alexandra Dubčeka) nebo Františku Krieglovi.⁸⁷

Na Františka Kriegla, který byl členem KSČ a část života strávil v zahraničí, útočila komunistická propaganda po dubnovém plénu KSČ v roce 1969 a po nástupu Husákova režimu jako na mezinárodního dobrodruha a kosmopolitu. Často se tyto štvavé články podobaly propagandě z 50. let. Cílem těchto textů bylo občany Československa přesvědčit, že nacisté při pronásledování Židů našli nadšené spolupracovníky v sionistech. Když se zaměříme na to, jak malá je a byla židovská komunita v Československu, je zřejmé, že tato kampaň neměla v naší zemi protivníka, což západní svět označoval jako „*antisemitismus bez Židů*“.⁸⁸

Po srpnu roku 1968 přichází nová vlna židovské emigrace, neboť to byli především občané židovského původu, kteří dali otevřeně najevo své postoje a angažovali se v procesu pražského jara. Z tehdejšího Československa odešly celé rodiny, protože vycítily nový nápor ohrožení. Velmi často odcházeli příslušníci uměleckých profesí, kvalifikovaní a specializovaní pracovníci vědeckých oborů, kteří se právem cítili ve dvojnásobném ohrožení, přičemž označení „*židovský intelektuál*“ se používalo pro zvláště nebezpečného nepřítel normalizačního systému. Tento výraz se stal synonymem označení za sionistu a „*agenta imperialismu*“. Prototypem těchto nepřátel normalizace byli právě již zmiňovaní pánové Goldstücker, Šik a Kriegel.⁸⁹

Židovské obce na území Československa evidovaly do roku 1968 kolem 18 tisíc svých členů. Po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy téměř třetina z nich emigrovala.⁹⁰

⁸⁷ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 51. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

⁸⁸ VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Vyd. Praha: Karolinum, 1997. S. 158. ISBN 80-7184-412-8.

⁸⁹ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 52. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

⁹⁰ VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Vyd. Praha: Karolinum, 1997. S. 159. ISBN 80-7184-412-8.

Od roku 1967 František Jaromír Kolár (publicista a vedoucí kulturní rubriky novin „Rudé právo“) publikoval v „*Rudém právu*“ antisionistické a antisemitické stati, které vydal s menšími úpravami v samostatné publikaci „*Sionismus a anitisemitismus*“. Tato publikace získala punc oficiální doktríny v těchto sledovaných otázkách. Dle jeho názoru však antisemitismus v normalizačním Československu neexistoval, neboť židovskou otázku vynesli na světlo z propadliště dějin pouze židovští intelektuálové, uměle ji nafoukli a udělali z ní politický problém. Kolár ve své publikaci posuzoval židovství v Československu od roku 1945, kdy se z koncentračních táborů nebo z emigrace vrátila jen hrstka židovských občanů. Majetní Židé usilovali o restituci majetku a tím se dostali do třídního konfliktu s dělnickou třídou. Tito lidé po únoru 1948 odešli do emigrace a v naší zemi, dle jeho názoru, zůstali pouze Židé pokrokoví, kteří se asimilovali. Neřešila se tedy otázka Židů ve smyslu náboženském a nacionálním. Kolár se také zabýval Slánského procesem jako projevem antisemitismu.⁹¹

Ve své publikaci F.J. Kolár vysvětluje : „*Do vyšetřování a projednávání politických procesů tzv. období kultu osobnosti skutečně pronikly některé názory, metody a formulace, které měly nepochybně anitisemitský charakter. Naše strana na svém XII. sjezdu a na dubnovém plénu 1963 odsoudila s kultem osobnosti i tyto nesprávné postupy Bezpečnosti a justice.... Pro tento okamžik snad postačí těchto několik faktických konstatování. Na lavici obžalovaných v těchto procesech neseděli jen komunisté židovského původu, ale také nesporní Češi jako Frank a Slováci jako Clementis. Ostatně nikdo z obžalovaných se židem v národním a v náboženském, ani rasovém smyslu necítil. Byli to lidé naprosto asimilovaní a samozřejmě ateisté. Procesy nebyly tedy namířené proti židům ani v náboženském, ani rasovém smyslu, nýbrž byly represí proti některým zasloužilým pracovníkům dělnického, revolučního hnutí bez pohledu na jejich původ... Rasový nebo náboženský původ byl odmítán i v době tzv. kultu osobnosti. Skutečnost, že se na stranu imperialismu postavilo celé sionistické hnutí, že se do protisovětské fronty aktivně zařadil i Izrael, umožnila, aby v této složité a nepřehledné situaci vznikly odsouzeníhodné deformace antisemitistického charakteru. A přestože naše strana i mezinárodní komunistické hnutí tyto deformace odvrhly, dodnes se toho zneužívá v antikomunistické propagandě dokonce i v zemích, kde*

⁹¹ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 54. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

existuje skutečný antisemitismus rasového nebo náboženského charakteru.“ [KOLÁR, F. J., *Sionismus a antisemitismus*, s. 81, 82].⁹²

F. J. Kolár se ve svých textech zabývá otázkou sionismu a antisemitismu poměrně podrobně. Sionismus zdůvodňuje tím, že vznikl jako reakce nacionalistického maloměšťáckého hnutí proti letité židovské nenávisti. Reakční roli hraje sionismus již od svého vzniku, kdy rakouský novinář Theodor Herzl vydal své dílo „Židovský stát“ (1896), a rok poté, co byla na basilejském kongresu založena světová sionistická organizace. Ta se postavila proti asimilaci židovského obyvatelstva v cizích zemích a vyhlásila program židovského národního státu. Sionismus tedy není žádnou novou érou židovské renesance, ale právě v době konfliktu a krize na Středním východě v roce 1967 se projevuje jako „koloniální četník“, který zasahuje proti pokrokovému arabskému nacionalismu a působí jako šachová figurka v imperialistické hře. Ve svém článku Kolár mimo jiné také zmiňuje, jak Rothschildův židovský kapitál financoval reakční antisemitskou svatou koalici složenou z papeže, rakouských císařů a ruských carů. Připomíná článek anglického marxisty Rajani Palme Dutta, který uvedl v časopise Labour Monthly (1967), že britský, francouzský a americký kapitál přispíval nemalou formou na financování a budování nacismu a současně financoval sionismus. Článek k sionismu pak Kolár uzavírá součtem vojenských agresí Izraele, který se spojil s imperialismem Velké Británie, Francie, Spojených států a dokonce i Spolkové republiky Německo, odkud mu kynula finanční a hmotná pomoc. Poukazuje na logiku dějin sionismu, který vznikl jako reakční hnutí židovských středních vrstev v Evropě a v době po II. světové válce se stává spojencem amerického imperialismu.

Dělnické hnutí v Československu zastávalo stanovisko, že vždy bojovalo proti kapitalistům jako třídě, aniž by se zabývalo jazykem protivníka, jeho vírou v Boha nebo barvou kůže. Pro dělnické hnutí nebyl rozdíl mezi českými kapitalisty, jako byl Baťa nebo Preiss, a kapitalisty židovsko-německého původu, jako byli Rothschildové nebo Petschkové. Dělnické hnutí v době socialismu bojovalo vždy proti všem formám antisemitismu a v jeho řadách byli i židovští pracující a příslušníci pokrokové pracující inteligence židovského původu. I z tohoto důvodu byli komunisté reakcionáři a fašisty označování

⁹² KOLÁR, František Jaromír. *Sionismus a antisemitismus*. Praha: [s.n.], 1974. S. 81-82.

za „židomarxisty“ a „židobolševiky“. Dělnické hnutí se dokázalo vždy postavit za práva pronásledovaných Židů, kteří se účastnili třídních bojů dělnictva i organizační práce dělnických stran. Někteří intelektuálové se však v době izraelské agrese proti Egyptu v roce 1967 postavili na stranu Izraele a vymlouvali se, že nebyli objektivně informováni, na rozdíl od intelektuálů na Západě, kteří byli zaplaveni propagandou antikomunismu a izraelského šovinismu⁹³ a kteří stáli na správné straně fronty.⁹⁴

Historička a spisovatelka Jana Svobodová ve své knize „*Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*“ hodnotí projevy F.J. Kolára jako antisemitistické a to především v tom, že Kolár nesnáší, aby Židé byli Židy a dokonce se hlásili ke svému židovskému původu. Jediné židovství, které je dle Kolára přijatelné, je židovství popřené. Ve své publikaci se Svobodová dotýká i šedesátých let, kdy se v Československu rozšířila, dle slov Kolára, epidemie židovské literatury a také literatury s tematikou období šoa. Kolár popisuje židovské obyvatelstvo jako trpitelné, bolestínské a nevycházející z útisku po celá staletí. Poukazuje na to, že právě v období po odhalení kultu osobnosti zaujali lidé židovského původu nepřiměřené množství pozic v kulturním životě Čechů a Slováků. Kolár tvrdil, že židovství očištěné a decentně skryté stranickou příslušností nikoho nezajímá. Dle Svobodové se v tomto mýlil, protože židovský původ zajímal především Státní bezpečnost (STB), která pokračovala ve vytváření, zpracovávání a doplňování různých evidenčních kartoték. Byly to seznamy bývalých členů a funkcionářů sionistických organizací a frakcí žijících v Československu. Doktrína i praxe normalizačního režimu vedla k určitým paradoxům. Za prvé se oficiálně tvrdilo, že židovská otázka neexistovala, a to i vzhledem k nepatrnému počtu občanů židovského původu po emigrační vlně v roce 1968; přesto STB stálo za to udržovat a doplňovat seznamy Židů. Za druhé byli Židé označováni za slabochy, trpitele a bolestíny, a přesto

⁹³ víra v nadřazenost jednoho národa, hlásání nacionální výlučnosti a rozněcování nenávisti k jiným národům. Někdy se slovo šovinismus používá přeneseně i v širším významu víry v nadřazenost nějaké skupiny (rasy, pohlaví...) nad jinými.

⁹⁴ KOLÁR, František Jaromír. *Sionismus a antisemitismus*. Praha: [s.n.], 1974. S. 24-82.

se předpokládalo jejich zapojení do sionistických centrál, které konspirativním způsobem řídily kontrarevoluci proti socialistickému zřízení v Československu.⁹⁵

Důkazem jsou početné svazky např. s názvem „*Boj se sionismem a jeho agenturou*“ nebo „*Speciální služby Izraele - prozatimní učební text VŠ SNB*“ dosud uchované v archivech bezpečnostních složek. V rámci své diplomové práce se budu obsahem těchto svazků zabývat podrobněji.

5.4 Žité židovství

V této kapitole bych ráda představila poutavé příběhy dvou mých respondentů, kteří mi poskytli osobní rozhovor, a tří židovských komunistů. Jejich osobní příběhy jsem čerpala z volně dostupné literatury. Jedná se o výpovědi, které dokladují historická fakta na základě osobních výpovědí, o kterých se v práci zmiňuji, a tak projasňují historické skutečnosti, které se odehrály. U respondentů jsem do jejich výpovědí nezasahovala a přepsala jsme je tak, jak byly zachyceny na nahrávce, šlo mi především o jejich autenticitu, která dokresluje historické souvislosti. Tito lidé velmi reálně prožívali období uvolnění v době šedesátých let, patřili mezi občany, kteří se podíleli na rozkvětu nejen židovského života, ale patřili i mezi intelektuální a kulturní osobnosti celé československé společnosti. Tři z nich vstoupili do komunistické strany a po svém vyloučení prožili velmi těžké a složité období. Jejich příběhy jsou autentické, objektivní a zároveň historicky a společensky cenné. Období normalizace bylo pro všechny z nich vyplněno perzekucemi, výslechy, zastrahováním, útlakem a v neposlední řadě i propuštěním ze zaměstnání.

5.4.1 Zuzana

Respondentka Zuzana mi vyprávěla o době, kdy se její tatínek vrátil z vězení a celá rodina se poté chtěla vystěhovat do Izraele : „*Otec se vrátil v 60. letech z kriminálu. V roce 1968 byl plně rehabilitován (zemřel ve věku 59 let, měl zcela nalomené zdraví z koncentračního tábora a komunistického lágru). Měli jsme se vystěhovat do Izraele. Jako špičkový inženýr*

⁹⁵ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 55-57. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

měl tatínek nabídku zaměstnání v Tel Avivu a měl pro nás zařízen byt. Museli jsme vše prodat včetně babiččiny chaty, neboť to byla podmínka státu. Když jsme vše prodali, stát nám možnost vystěhování zamítl. Důvod byl, že otec byl zavřený. Toto byla pro nás obrovská rána. Já jsem se do Izraele nedostala, celou normalizaci jsem nemohla vůbec cestovat a dostala jsem se tam až po roce 1989. Pracovala jsem a současně dálkově studovala vysokou školu. Byla jsem tzv. ukryta v Zemědělských novinách, to byly fantastické noviny, pracoval tam velmi statečný šéfredaktor. Byl sice komunist, ale pomáhal lidem tím, že je nechal u sebe pracovat. Ti pak mohli ve svých člancích oslovovat lidi na vesnicích. Psala jsem povětšinou psychologické příběhy. Šéfredaktor mne nechal volně studovat. Byl můj ochránce i mnoha dalších. Po škole jsem byla zaměstnána jako novinářka a pak jsem měla děti. V době normalizace se vůbec nevědělo, kolik je věřících. Většinou jsme se scházeli v malém počtu. Stále jsem praktikovala svoji víru, dost často mne šéfredaktor zavola, že na mne přišlo hlášení od Veřejné bezpečnosti, protože chodím do synagogy. Nemohla jsme si dávat pozor, do synagogy jsem chodila ve své víře a nemohla jsme se zneviditelnit. STB dávala hlášku do zaměstnání, aby docházelo k perzekuci mojí osoby v zaměstnání. Vždy jsem musela jít k šéfredaktorovi a vysvětlovat mu své chování. STB mne na výsledky nezvala, ale mého manžela ano. Často byl vyslýchán kvůli stykům se zahraničními hosty. Seznámila jsem se s ním tak, že jsem měla napsat něco o začínajícím klavíristovi a spletla jsem si dveře a uviděla varhaníka. Učil mne spoustu věcí o židovství, učila jsem se s ním nejrůznější nařízení, zákazy, neboť on dlouho judaismus studoval a vyústilo to v jeho rozhodnutí k judaismu „konvertovat“. Můj manžel je tedy konvertita a v době normalizace si často odnášel, že se mnou žil. V té době se ještě navíc moje maminka provdala, po rozvodu s tatínkem, za velmi známého režiséra židovského původu do Západního Berlína. Na moji rodinu to mělo obrovský negativní dopad. Za maminkou jsem dlouho nemohla a potom mne do Berlína pouštěli jednou za rok. Maminka snášela perzekuce dobře vzhledem k tomu, že byla vytrénovaná. Je dosud nesmírně otužilá od Hitlera.“ [ZUZANA, 16. 7. 2015, osobní komunikace].

5.4.2 Tomáš

Příběh respondenta Tomáše je také typickou ukázkou toho, jak se v tehdejší Československu zacházelo s člověkem židovského původu, jenž se zajímal o historii a tradici svého národa. Tomáš navštívil Izrael a přesto, že se vrátil domů (především kvůli své nemocné mamince), byl v době normalizace vystaven státnímu antisemitismu: „Po

vojně, kam jsem nastoupil po ukončení střední školy, jsem se připravoval na vysokou školu, ale nedostal jsem se tam. Pracoval jsem potom v projekci parních centrál, kde jsme projektovali elektrárny, patřilo to pod Plzeňskou škodovku. V době normalizace jsem chodil na obec, a to především na svátky Chanuka a Purim. Během vojny mne poprvé navštívili pracovníci STB. Zavolal si mne politruk, u něho byli pánové z STB a začali se ptát na Izrael. Co jsem tam já a moji kamarádi dělali? Nabídli mi spolupráci a výhody s tím spojené, možnost studovat vysokou školu a cesty do zahraničí. Odmítl jsem, potom jsem byl v civilu na výslechu STB asi třikrát. V Bartolomějské jsem potkal ty stejné muže, kteří mne navštívili na vojně. Věděli o mně všechno, že mám rodinu, dokonce věděli o nějakém večírku, který jsme navštívili s manželkou. Po roce 1989 jsem zjistil, že moje přezdívka byla v evidenci STB „Chemik“. Nikdy jsem spolupráci nepodepsal. Od roku 1989 jsem se aktivně věnoval židovskému sportovnímu klubu Macabi.“ [TOMÁŠ, 20. 10. 2015, osobní komunikace].

5.4.3 Jiří Hošek

Velmi zajímavé jsou osudy židovských komunistů, například RSDr. Jiřího Hoška (1922-2003) z Prahy. Ten v roce 1945, jako mladý muž, vstoupil do komunistické strany. SSSR a vize komunistické společnosti pro něj znamenala šťastnou budoucnost, vnímal život v této společnosti jako přirozenou protiváhu proti peklu, které bylo právě zažehnáno. Jeho rodiče byli v koncentračních táborech a většina jeho příbuzných se z táborů nevrátila. On sám do transportu nenastoupil a po celou dobu okupace se skrýval v Praze.

Těsně po II. světové válce se zdálo, že Židé již nebudou nadále pronásledováni pro svůj původ. Proto se také mnoho českých Židů zapojilo do budování Československého státu a mnozí z nich vstoupili do řad KSČ. Jiří Hošek pracoval na Ministerstvu vnitra a dne 1. listopadu 1947 byl povýšen do funkce štábního kapitána. Jeho jmenování provedl generál Josef Pavel⁹⁶, poslanec Národního shromáždění a Hoškův velmi dobrý přítel. Jiří Hošek byl také blízkým spolupracovníkem Rudolfa Slánského. Po vítězném únoru 1948 byla Jiřímu Hoškovi neblaze přičítána jeho blízkost k Rudolfu Slánskému a generálu

⁹⁶ Josef Pavel nebyl Žid, vzal si židovskou manželku, to mu bylo přičítáno k tíži. Byl odsouzen jako interbrigadista, dobrovolný účastník občanské války ve Španělsku proti fašistickému režimu, který vedl generál Franc, v padesátých letech na 23 let odnětí svobody, byl součástí procesu vedeným s Rudolfem Slánským. Později byl rehabilitován a v roce 1968 působil ve vládě jako ministr vnitra.

Josefu Pavlovi. Sám tak padl v podezření, že se stal Slánského oblíbencem a proto byl povolán do služeb národní bezpečnosti. V jeho osobních spisech byl osočován, že si měnil příjmení, vyvolával konflikty kvůli antisemitistickým výrokům kolegů, patřil do spiklenecké party pohlavárů a ve své kanceláři se hebrejsky modlil. Pravdou je, že Jiří Hošek měl úzké styky s židovskými komunisty odsouzenými v procesech 50. let, ale nikdy si neměnil příjmení, byl přesvědčený ateista a hebrejsky se modlit neuměl. Důsledky výše uvedených kádrových závad vedly k tomu, že byl Jiří Hošek přeřazen z Ministerstva vnitra do složek Veřejné bezpečnosti a byla mu odebrána hodnost štábního kapitána.

V roce 1953 nastupuje na post generálního tajemníka SSSR Nikita Sergejevič Chruščov a nastává období tzv. oblevy a uvolnění nejen ve společnosti sovětské, ale i v ostatních socialistických zemích. Smrt Chruščovova předchůdce Stalina⁹⁷ přinesla odsouzení období tzv. „*kultu osobnosti*“ (glorifikace vůdčí osobnosti, její přehnané uctívání a vytvoření ideálního obrazu, což se projevilo v zemích s diktátorským režimem). V mnoha socialistických zemích docházelo k rehabilitacím politických vězňů a následně k jejich propuštění z vězení. Vzhledem k tomu se situace Jiřího Hoška začala zřetelně měnit k lepšímu, zejména poté, co byl rehabilitován generál Josef Pavel. Oba se pak v šedesátých letech stali tvůrci reformy v KSČ, které se začaly prosazovat především na jaře 1968.

Českoslovenští intelektuálové se v době 60. let začali věnovat židovské otázce ve vztahu k holocaustu, dědictví židovské kultury a židovských spisovatelů, zejména dílům Franze Kafky. Značný zájem se projevil i o události kolem šestidenní války v arabsko-izraelském konfliktu v roce 1967, jenž se stal hlavním tématem Sjezdu čs. spisovatelů v roce 1967. Veškeré tyto projevy však byly v rozporu s proarabskou a protisionistickou politikou sovětského bloku a zároveň přispěly k tvrzení, že „*Pražské jaro*“ bylo následně označováno jako sionistické spiknutí.

Generál Josef Pavel byl v roce 1968 jmenován ministrem vnitra. Jeho osobním tajemníkem a náčelníkem sekretariátu se stal právě Jiří Hošek. Reformy, které se po nástupu Josefa Pavla začaly na ministerstvu zavádět, narazily na tvrdý odpor především u těch, kteří se podíleli na čistkách a procesech v padesátých letech. Po invazi vojsk Varšavské

⁹⁷ vlastním jménem Josif Vissarionovič Džugašvili, nazývaný Stalin, byl generální tajemník komunistické strany SSSR od roku 1922-1952, krutý diktátor, o kterém se tvrdí, že dokázal zabít více lidí, než bylo zavražděno ve II. světové válce

smlouvy v srpnu 1968 byla budova Ministerstva vnitra obklíčena vojáky. Ministr Pavel se stačil ukrýt, ale Jiří Hošek a ostatní spolupracovníci byli okamžitě zatčeni a odvezeni do vyšetřovací vazby v Drážďanech. Hošek byl posléze z bezpečnostních složek propuštěn jako závadný a v roce 1971 mu byl STB založen Signální svazek č. 808242 MV s odůvodněním: „*evidence nepřátelské osoby v kategorii nebezpečnosti číslo 2*“. V roce 1969 byl propuštěn z KSČ a pod kontrolou STB zůstal až do důchodu. Po propuštění z bezpečnostních složek vykonával různá zaměstnání vyžadující minimální kvalifikaci, nejdéle pracoval v železářství U Rotta.⁹⁸

5.4.4 Toman Brod

Dalším židovským komunistou s poutavým životním příběhem je bezesporu Toman Brod, který se narodil v roce 1929 a svůj životní příběh popisuje v knize nazvané „*Ještě, že člověk neví, co ho čeká*“. Brod do transportu do Terezína v roce 1942 nastoupil se svou matkou (jeho otec zemřel v roce 1938 v době Mnichovské zrady). V září roku 1943 byl se svou rodinou převezen z Terezína do koncentračního tábora Osvětim- Březinka. Po půl roce šel celý tento transport do plynové komory, Tomanu Brodovi se však podařilo projít selekcí a byl zařazen jako pracovní síla. Stal se tak očitým svědkem největší masové vraždy československých občanů za druhé světové války, ke které došlo v tzv. terezínském rodinném táboře v Osvětimi-Březince v noci z 8. na 9. března 1944 (v kalendáři se 8. března připomíná pouze Mezinárodní den žen).⁹⁹

Toman Brod sice onemocněl tyfem a tuberkulózou, ale jako jediný z rodiny se vrátil do Prahy do domu v Masné, kde se setkal s velmi dobrou rodinnou přítelkyní Annou, která mu svou péčí zachránila život. Sám byl po útrpných zážitcích z koncentračního tábora zcela psychicky vyčerpán, neschopný upřímných emocí, vyprahlý, pustý a prázdný. Byl podvyživený, se skvrnitou kůží a plicní tuberkulózou. Musel být hospitalizován v sanatoriu pro vracející se vězně v Podolí a jeho rekonvalescence pokračovala v plicní léčebně na Pleši a na Slovensku ve Starém Smokovci.

⁹⁸ HOŠEK, Pavel, TYDLITÁTOVÁ, Věra „*Kolokvium o soudobém antisemitismu II.*“, *Osud židovských komunistů v socialistickém Československu, případová studie*, , vydal. Adela, r. 2007, s. 81-89, ISBN 978-80-87094-12-9.

⁹⁹ KROUPA, Mikuláš. *My jsme to nevzdali: příběhy 20. století: průvodce totalitními režimy*. Vyd. 1. Praha: Post Bellum, 2009. S. 36. ISBN 978-80-87211-30-4.

Začátkem ledna 1948 vstoupil Toman Brod, po vzoru svého již mrtvého staršího bratra Hanuše, do KSČ a stal se stoupencem názoru, že idea komunismu je idea správná, potřebná a nutná, protože jestliže nebyla demokracie schopna čelit hrozbě fašismu, pak viděl Brod jedinou záruku proti této hrozbě v extremismu rudém, a tím byl komunismus. Tato základní úvaha stála u Brodova zrodu jeho další politické angažovanosti. V průběhu příštích let se z této angažovanosti velmi obtížně a zdlouhavě vymaňoval.

V roce 1950 Toman Brod již delší dobu pracoval v Gramofonových závodech, kde se mu naskytla nabídka studia na Vysoké škole hospodářských a politických věd. Po absolutoriu z obchodních věd a na doporučení závodní organizace nastoupil jako dělnický kádr na několikaměsíční kurz, aby si dodělal maturitu, a v září téhož roku nastoupil na vysokou školu. Výuka byla rozpočtena na devět semestrů, zahrnovala přednášky z českých a světových dějin, z filosofie a mezinárodního dělnického hnutí, výklad kapitalistické a socialistické ekonomie a vysoký důraz byl kladen na studium marxistického světového názoru.

V průběhu procesů v 50. letech, obzvláště v procesu s Rudolfem Slánským a s jeho tzv. spiklenci, již Brod studoval na vysoké škole a chápal, že přiznat se k židovskému původu, sounáležitosti s židovským národem, dávat najevo sympatie ke státu Izrael, který byl charakterizován, jako prodloužená ruka amerického imperialismu na Blízkém východě, by bylo v této době zničující. Přesto ho toto období procesů a antisemitských nálad nepřivedlo k myšlence, aby se odklonil od víry v komunismus. Nechtěl odstoupit od své idealistické představy světlé budoucnosti spojené se SSSR a komunistickou budoucností. Brodovo procitnutí se datuje po úmrtí Stalina a Klementa Gottwalda¹⁰⁰. Vysoká škola politických a hospodářských věd se v tichosti v první polovině 50. let rozpustila a všichni posluchači byli převedeni na filosoficko-historickou fakultu Karlovy univerzity. V nitru Tomana Broda začaly vznikat vážné pochybnosti o jeho politické orientaci, které následně vyústily v jeho procitnutí. Viděl monstrózní a podvodný proces se Slánským i kampaň proti židovským spiklencům v jiných perspektivách. Rozsudky smrti začal považovat za justiční vraždy. V té době začaly do Československa vysílat stanice „*Svobodná Evropa*“ a „*Hlas Ameriky*“. Pro Broda to byly zdroje objektivních informací o poměrech v SSSR,

¹⁰⁰ první dělnický prezident ČSSR od roku 1948 do jeho smrti roku 1953

o koncentračních táborech v Československu, kde byli uvězněni političtí vězni. Vystoupení prvního tajemníka Komunistické strany SSSR Chruščov na dvacátém sjezdu sovětských komunistů v roce 1956 Brodovo odcizení od myšlenek komunismu potvrdilo. Přesto v té době Toman Brod nenašel odvahu vystoupit z KSČ, předně kvůli ztrátě veškerých jistot včetně zaměstnání a také nechtěl ohrozit rodinu, kterou již v té době měl. Mohl se tak dál dostávat k informacím, které mu umožňovaly další studium aktuálních věd, kterým se mohl věnovat, odhalovat jejich zapovězená místa a tím i narušovat oficiální výklady o ožehavých tématech a etapách minulosti.

Tak jako mnoho jiných, Toman Brod hodnotí 60. léta jako dobu kulturního a politického kvasu, období diskusí a bádání ve společenských vědách.¹⁰¹ Bylo to také období boje za obnovení diplomatických styků s Izraelem, které bylo ukončeno šestidenní válkou v roce 1967. Navrhovalo se rozpuštění Lidových milicí¹⁰², lidé podepisovali archy za vzkříšení pluralitního politického systému (princip demokratické společnosti založený na existenci a svobodné soutěži více politických stran a organizací odlišného zaměření). Toman Brod upozorňuje, že stále vyvstává hrozba sovětské vojenské intervence a jeho předpoklad se potvrdil, když dne 21. srpna 1968 na území Československa vstoupily armády Varšavské smlouvy. Koncem tohoto roku většina Brodových příbuzných odešla z republiky a i on dostal nabídku studijního pobytu v Mohuči ve Spolkové republice Německo od západoberlínského historika a přítele Reinharda Streckera, kam také v březnu roku 1969 odjel. V Mohuči se Toman vážně zabíral emigrací. Věděl, že v případě návratu do republiky nastane konec jeho vědecké kariéry a že bude muset čelit nejasné a svízelné budoucnosti své i své rodiny. Mohl také zvolit cestu exulanta s následnými psychickými problémy, které přináší dlouhodobý pobyt v cizině. Společně s rodinou se rozhodl pro návrat s vizí, že se situace v Československu stabilizuje a okupační režim bude mít krátkého trvání.

¹⁰¹ Začaly se objevovat neznámé či skryté skutečnosti. Objevovaly se překvapující závěry a objevy v nedávné historii že v mnoha důležitých stranických funkcích nebyli jen zarytí stalinisté, ale také lidé svobodnějších názorů, kteří vedli prověřené soudruhy, aby výzkumy v politicky angažovaných oborech sami organizovali. Na jaře a v létě roku 1968 narůstalo horečné vzrušení ve společnosti, v pražských ulicích vznikaly kroužky diskutujících lidí, podepisovaly se petice.

¹⁰² Původně Dělnické milice (později LM) byly určeny na obranu průmyslových podniků (převážně před jejich legálními majiteli) a na zastrasování politických protivníků. Vznikly tak ozbrojené složky, které nemají v demokratickém státě místo. Komunisté Lidových milic využívali po celou dobu své vlády.

Toman Brod se však mýlil. Komunističtí kolaboranti začali vyhazovat členy různých ústavů, spolků, organizací historického i filozofického zaměření. Těmto politickým čistkám padly za oběť desetitisíce spoluobčanů, kteří byli vyhoštěni na okraj společnosti. V roce 1970 začaly probíhat prověrky členů KSČ. Tomanu Brodovi bylo členství v KSČ po dvaadvaceti letech ukončeno a následně byl propuštěn z Vojenského historického ústavu, kde pracoval. Společně s některými kolegy nastoupil do podniku Vodní zdroje, živil se také publicistickou činností pod cizím jménem, taxikařil, vyučoval cizí jazyky. V té době přišla o zaměstnání i jeho manželka. Jeho dceři nebylo umožněno studovat žádnou vysokou školu. V roce 1975 přiznal stát Tomanu Brodovi invalidní důchod, neboť patřil mezi přeživší holocaustu.

V roce 1976 Broda navštívil jeho přítel, historik Miloš Hájek, a sdělil mu, že jisté kruhy (disidentské kruhy) připravují dokument (Chartu 77), který měl působit na Československou vládu, aby dodržovala ochranu lidských práv a svobod, neboť se k tomu zavázala i na mezinárodním poli. Toman se rozhodl „Chartu 77“ podepsat. Dne 13. ledna 1977 vtrhla do bytu rodiny Brodových STB s tím, že Brod je podezřelý z podvracení republiky a lze důvodně předpokládat, že se v jeho bytě nacházejí písemnosti, které jsou namířené proti socialistickému a státnímu zřízení republiky. Pracovníci STB postupovali systematicky, každý předmět brali do rukou, protřepávali knihy a vše zpřeházeli (takto postupovali u všech signatářů). Stranou odkládali samizdatové fejetony a kontrarevoluční texty. Toman Brod strávil několik hodin na výslechu v Bartolomějské ulici, a to nikoliv po prvé ani naposledy. Byl mu zabaven řidičský průkaz, předtím i cestovní pas. Perzekuce zasáhla také jeho ženu a dceru. Vůči jiným disidentům sáhly úřady i k soudním procesům a následnému uvěznění. Jeden z prvních mluvčích Charty 77, profesor Jan Patočka, zaplatil tehdejší perzekuci životem. Toman Brod, ač vychován v duchu prvorepublikového vlastenectví, se židovství nevěnoval. Po celou dobu svého produktivního života se věnoval historii, a to především nacistické politice a druhému československému odboji. Jeho největší prací je „*Osudný omyl Edvarda Beneše*“, která vyšla v roce 2002.¹⁰³

¹⁰³ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. S. 205-308, [24] s. obr. příl. Paměť; sv. 2. ISBN 978-80-200-1498-6.

5.4.5 Ivan Klíma

Třetí příběh komunisty židovského původu je o českém spisovateli a dramatikovi Ivanu Klímovi (rodným jménem Ivan Kauders), narozeném v roce 1931 v Praze. Jeho otec Vilém byl vynálezce a světový odborník na silnoproudé motory. Na základě norimberských zákonů byl Klíma společně s rodiči uvězněn v koncentračním táboře Terezín. Svůj poutavý životní příběh popisuje ve dvou knihách „*Moje šílené století*“ a „*Moje šílení století II.*“. V těchto publikacích popisuje svůj pobyt v Terezíně očima dítěte, které trpělo hladu a nuceným pobytem v uzavřeném a přísně střeženém prostoru, ve kterém byla trvalá přítomnost smrti. Víra přežít a vydržet pomáhala jak dospělým, tak dětem k překonání pokoření, utrpení, úzkosti, nemoci a hladu. Síly dobra ztělesňovala v Terezíně Rudá armáda. Ivan Klíma vzpomíná na události dne, kdy stál za pováleným plotem Terezína, který byl v předešlém dni nepřekonatelný, a nevěřičně se díval na nekonečné kolony Rudé armády. Prvně viděl portrét maršála Stalina, muže, který byl na dlouhou dobu pro Ivana Klímu spojen s vrcholným štěstím. Šlo o mezní zážitek, jenž obvykle člověka formuje příliš jednostranně, a to zejména u těch osob, které se dlouhodobě pohybovaly mezi životem a smrtí. V mysli mladého člověka, který nemá jinou zkušenost než otázku viny a trestu, odplaty a odpuštění, práva a bezpráví, se odpovědi zdají jednoduché. Trvá řadu let, než člověk pochopí, že mezní zážitky mezi životem a smrtí nemusí vést k moudrosti.

Po válce se Ivan Klíma s maminkou a bratrem vrátili do Prahy do Holešovic k nejstarší matčině sestře, tatínek se vrátil později. Většina širší rodiny zahynula během války v koncentračních táborech, včetně dvou bratrů Klímovy matky, kteří jako komunisté byli popraveni nacisty. Tatínek Klímy mluvil o budoucnosti, která bude patřit socialismu a nakonec komunismu, který skončuje s bídou a s vykořisťováním.

Po válce Ivan Klíma ukončil zkrácenou cestou měšťanku a již jako svazák vystudoval gymnázium. Při maturitní zkoušce se mu stranická skupina na gymnáziu rozhodla nabídnout členství v KSČ a tak obdržel kandidátskou legitimaci.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Moc, kterou získali čeští komunisté po Vítězném únoru v roce 1948, nebyla vůbec absolutní, byla podřízená a odvozená jinou a to cizí mocí. Tuto moc zajišťovali sovětské poradcí, tajná policie a prověřené stranické aparáty. Od členů strany se bezpodmínečně vyžadovala kázeň, podřízenost a projevy jak nadšení tak nenávisti. Bylo naprosto nemyslitelné vznášet jakékoli námitky. Vznikl tak nový ideál komunisty, tedy člověk, jenž se vzdal vlastního myšlení, vlastní osobnosti, zodpovědnosti za to co činí. Člověk, před kterým varoval opakovaně spisovatel Karel Čapek v podobě robota a mloka.

Ivan Klíma vystudoval Vysokou školu politických a hospodářských věd, chtěl se stát spisovatelem nebo novinářem (žurnalistika se tehdy vyučovala pouze na této fakultě). Na fakultě byl přijat za člena strany. Po absolvování fakulty nastoupil v roce 1956 do časopisu Květy, od roku 1959 psal do Československého spisovatele, přispíval svými články do Literárních novin, časopisu Květen a Plamen. Psal eseje, povídky, hry a romány. V časopise Květen, který měl nízký náklad, byl podroben menší státní kontrole. Co se týkalo názoru a věku, tvořili publikující autoři nesourodou společnost. V časopise publikoval např. Václav Havel, Josef Škvorecký, Arnošt Lustig, Bohumil Hrabal, Jiří Suchý a Ladislav Smoljak.

Ivan Klíma popisuje období, kdy zemřel Stalin a následně jeho poslušný vazal Klement Gottwald, jako období rodící se tzv. „*unavenější diktatury*“, která již nevráždila a neposílala své údajné odpůrce do doživotních žalářů, ale snažila se více korumpovat. Stávající režim se začal chovat blahovlněji k většině obyvatel. Do té doby byli občané nuceni režimu okázale dokazovat bezmeznou lásku. Občané museli obětovat čas, peníze, dostavovat se na schůze, brigády a manifestace. Všichni se obávali policie, zda je neobviní z nějakého těžkého zločinu, nebudou následně předvoláni k výslechům a mučení. Po tzv. kultu osobnosti dala nastupující moc najevo, že pokud bude lid pracovat, zdrží se projevů jakéhokoliv odporu a jednou za čtyři roky projeví loajalitu ve volbách, bude si smět koupit chatu, někdy pěstovat buržoazní zábavu, jako je např. jazz a sbírání známek, vyjet si k moři do spřátelené země nebo číst lyrickou poezii. Režim si tedy nevšímal těch, kteří splnili dané představy moci, a pronásledoval pouze kriminální živly a zaryté odpůrce socialistického zřízení.

V polovině 60. let se Ivanu Klímovi podařilo vycestovat do Spolkové republiky Německo, kde uváděli jeho hru „*Zámek*“ ve slavném düsseldorfském Schauspielhausu. Poté, ještě před tzv. šestidenní válkou, odcestoval s manželkou do Izraele, kam byl pozván organizací česko-izraelského přátelství. Odjel i přesto, že se o problémy židovského státu příliš nezajímal, o židovství měl matné představy, neuměl hebrejsky, neměl v té době ponětí o Talmudu a předpisech, které musí věřící Žid dodržovat. Literární noviny později Klímovi umožnily studijní pobyt v Anglii.

Po sjezdu Svazu spisovatelů v roce 1967 byl Ivan Klíma vyloučen z komunistické strany. Poté, co na sjezdu spisovatelů, který se konal v Dobříši, kriticky vystoupilo mnoho jeho

členů, např. Milan Kundera, Saša Kliment, Pavel Kohout či Ludvík Vaculík, přednesl také Klíma svou kritiku tiskového zákona. Tvrdý zásah stranické byrokracie na sebe nenechal dlouho čekat. Návrh na nový výbor Svazu spisovatelů byl zamítnut, Literární noviny byly Svazu spisovatelů odebrány a nový vydavatel Literárních novin propustil celou redakci.¹⁰⁵

V lednu 1968 bylo Svazu spisovatelů ze stranických míst sděleno, že zásah proti Literárním novinám byl politicky chybný a Svazu bylo doporučeno, aby požádal o novou registraci svého týdeníku. Časopis byl zaregistrován v únoru 1968 pod názvem Lidové listy a ti, kteří byli na podzim 1967 propuštěni, se vrátili na svá původní místa do redakce v Betlémské ulici 1, Praha 1. Městský výbor strany Ivanu Klímovi tlumočil od vyšších orgánů omluvu, zrušil jeho vyloučení ze strany a byla mu vrácena stranická legitimace.

V roce 1969 Ivan Klíma se svou rodinou odcestoval do Spojených států Amerických, kde dostal nabídku vyučovat na fakultě v Ann Arboru v Michiganu český jazyk a českou historii. Během svého pobytu v USA uvažoval o emigraci. Emigrace je pro člověka, i když mu jsou v jeho rodné zemi odpírána a omezována jeho práva a svobody, velkou obětí. Tato oběť se může jevit jako nepodstatná, ale pro někoho může znamenat životní trauma. Lidé se, nadneseně řečeno, vzdávají své duše, ruší své citové vazby, které utvářejí celistvost jejich osobnosti. Z těchto důvodů se Ivan Klíma se svou rodinou v roce 1970 rozhodl vrátit zpět do vlasti.

Během krátké doby po návratu do Československa státní orgány Ivanu Klímovi a jeho manželce Heleně odebraly pasy. Klíma byl vyloučen ze svazu novinářů a bylo mu zakázáno publikovat. Z KSČ Klímu vyloučili v roce 1970. Společně s Ludvíkem Vaculíkem si začal uvědomovat, že to co napíše, by se měli dozvědět nejen čtenáři v zahraničí, ale hlavně čtenáři v Československu. Po poradě s právníky se Klíma a Vaculík rozhodli, že budou díla přepisovat na stroji v několika kopiích, vzniklé kopie podepíší, aby bylo zřejmé, že se jedná o rukopisy, které považují za své. Mezi prvními svazky strojopisné edice se následně objevila i díla Jaroslava Seiferta, Jiřího Gruši, Pavla Kohouta, Václava Havla, Bohumila Hrabala. Rodina Ivana Klímy zažila mnoho domovních prohlídek a manželé Klímovi byli často vyslýcháni STB. Ivanu Klímovi bylo zrušeno spisovatelské pojištění, vzhledem k tomu se stal nezaměstnaným a dle socialistických

¹⁰⁵ KLÍMA, Ivan, *Moje šílené století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. S. 9-45, 144-151, 195, 307-309, 465,507-515. Europa, sv. ISBN 80-200-1455-1.

zákonů byl příznivkem, za což mu hrozil trest odnětí svobody. Prostřednictvím Zdeňka Milera se Klímovi podařilo do Krátkého filmu napsat sedm námětů kresleného filmu o Krtečkovi, které byly přijaty a realizovány. Na základě Klímova pobytu v Terezíně mu byl přiznán částečný invalidní důchod; současně však pracoval také jako sanitář, poslíček podniku s výpočetní technikou a zeměměřický pomocník. Koncem prosince 1976 se u Klímů objevil Jiří Dienstbier, spolužák manželky Heleny, který je informoval o tom, že několik kamarádů připravilo petici nazvanou „Charta 77“, která opakuje hlavní zásady Helsinské deklarace s připomínkou, že se zúčastněné státy včetně naší republiky zavázaly dodržovat základní lidská práva. Prohlášení se dovolávalo Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Ve třetím odstavci petice se připomnělo, která občanská práva nejsou v naší zemi chráněna státním zřízením. Chartu 77 podepsali křesťané i ateisté, odpůrci komunismu, vyloučení komunisté i umělci. Ivan Klíma chartu nepodepsal, neboť dle jeho uvážení a rozhodnutí nerad podepisoval text, který sám nenapsal a ani na něm nespolupracoval. Vysvětloval, že pokud má mít nepříjemnosti, tak raději za své texty. Jeho manželka Helena však Chartu 77 podepsala.¹⁰⁶

5.5 Židovská náboženská obec v Praze

Život v židovských obcích po celou dobu normalizace udržoval daný systém náboženských předpisů, slavení biblických svátků, ale zároveň bylo nutné vést neustálou byrokratickou korespondenci se státními orgány, podřizovat se jejich pokynům a omezování. Funkční synagogy byly v Praze pouze dvě. Jeruzalémská synagoga, která byla považována za liberálnější v kontextu poválečné židovské Prahy, a Staronová synagoga, která se spíše profilovala jako synagoga ortodoxní, kam tíhli Židé z Podkarpatské Rusi, zatímco Jeruzalémská synagoga byla místem setkávání pro předválečné české rodiny neortodoxního směru.

5.5.1 Dohled státu nad náboženským životem

Ještě počátkem 70. let měli židovští představitelé určitou autonomii, která skončila po lednu 1973, kdy Ústřední výbor KSČ (ÚV KSČ) přijal nový postoj vůči

¹⁰⁶ KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století II: 1967-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010. S. 15, 77, 84-87, 117, 121, 129, 170-171, 202-204, 219-220, 225., [16] s. obr. příl. Paměť; sv. 32. ISBN 978-80-200-1854-0.

organizovanému náboženství. Dne 26. února 1975 sekretariát ÚV KSČ rozhodl, že se řádný sjezd Rady České rady židovských náboženských obcí (RŽNO) bude konat o čtyři dny později. Jedním z důvodů odložení svolání sjezdu bylo, že došlo k odvolání členů RŽNO.¹⁰⁷ Jednalo se například o Františka Fuchse (1905-1981), původní profesí stavební inženýr. Válku přežil v Terezíně a po osvobození se zapojil do obnovy židovského náboženského života, byl členem předsednictva RŽNO od roku 1945 a od roku 1966 jejím předsedou. Po šestidenní válce byl označen za sionistu a v roce 1974 státní mocí odstraněn ze všech funkcí.¹⁰⁸

Na základě církevního zákona z roku 1949 (o kterém jsem se již zmínila v kapitole „Židovská komunita po II. světové válce“), spravoval veškeré záležitosti církví specializovaný odbor na Ministerstvu kultury, jehož archivní záznamy jsou uloženy v Národním archivu, pod č.j. 4 242/1975. Z těchto záznamů jasně vyplývá úkol uložený Ministerstvu kultury ze strany sekretariátu ÚV KSČ, a to zabezpečit přijatá opatření v oblasti církevní politiky, kdy v rámci těchto opatření je nutné ÚV KSČ předložit zprávu o průběhu sjezdu RŽNO. Tento sjezd nebyl pořádán z vůle RŽNO, ale musel být svolán na základě rozhodnutí sekretariátu ÚV KSČ. Ve spise jsou také uvedena jména pracovníků, kteří měli tento úkol vyřídit a kterými byli Vasil Bejda, tehdejší vedoucí oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, a Karel Šnýdr, zaměstnanec církevního odboru Ministerstva kultury (MK). Zápis, který putoval na MK i na ÚV KSČ hovoří o nově zvoleném předsedovi RŽNO v Československé socialistické republice (ČSSR) Dr. Bedřichu Baasovi, neboť pětileté funkční období původního představenstva již uplynulo, resp. členové představenstva na své funkce rezignovali. Svou tehdejší rezignaci členové bývalého vedení zdůvodnili osobními a rodinnými poměry. Zpráva zároveň zdůrazňuje, že proběhlá změna vedení spíše prospěla, než mu škodila.

¹⁰⁷ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S. 49. ISBN 978-80-86103-97-6.

¹⁰⁸ ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, *The Jewish Community in Prague, stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

Ve zprávě ze dne 8. 4. 1975 o průběhu výše uvedeného sjezdu RŽNO je zmínka, že v zahraničí kolují zprávy o tom, že je v Československu Židům bráněno v náboženském využití a je jim upírána možnost spravovat své záležitosti v kompetenci statutárního orgánu. V zápise je také uvedeno, že tyto zprávy postrádají veškerá opodstatnění, neboť jsou mírně řečeno zkreslené, a to na základě buď neinformovanosti či záměrně. Dále se zpráva zmiňuje o tom, že na náklady židovské obce a MK bylo v Československé socialistické republice umožněno studovat mladým uchazečům na funkci rabína v semináři v Budapešti a později v Londýně. Jeden ze souvěrců po ukončení studií oznámil, že se nehodlá do republiky vrátit, přestože na svá studia dostal finanční prostředky, k republice se obrátil zády a slouží jiným. Zápis z jednání sjezdu dále popisuje štědré příspěvky státu na udržování židovských hřbitovů v Praze a pochvalně hovoří o úrovni sociálního zabezpečení občanů přeživších holocaust. Závěrem bylo zdůrazněno, že Židé jsou rovnoprávní občané a připojují se k vládnímu programu zachovávat mír. Zároveň se připojují k oslavám 30. výročí osvobození vlasti Sovětskou armádou, osvobození Osvětimi a Terezína. Předseda RŽNO slíbil, že Židé všemi silami přispějí k posílení a rozkvětu naší socialistické republiky, kdy součástí jeho prohlášení je „*Provolání k 30. výročí vyvrcholení boje československého lidu a osvobození Československa Sovětskou armádou*“.¹⁰⁹

Zápis z výše uvedeného sjezdu RŽNO hovoří o Ervínu Šalamonovi, pocházejícího z Košic, který v roce 1975 studoval v Londýně rabínský seminář a vzhledem k nátlaku STB ke spolupráci dal raději přednost emigraci. Po smrti rabína Federa neměla židovská komunita v českých zemích rabína. Až v roce 1984 získaly české židovské obce dalšího kandidáta na post rabína. Byl to Daniel Mayer, který vystudoval rabínský seminář v Budapešti. Mayer byl však donucen podepsat spolupráci s STB, protože by se jinak nemohl ujmout rabínského úřadu. Přestože Mayer nesděloval nic, co by se pracovníci STB sami nedověděli, byla jeho spolupráce s STB proti jeho osobě negativně použita, a to v souvislosti se svobodnými volbami v roce 1990, v nichž chtěl kandidovat do parlamentu. Příběhy Mayera a Šalamona jsou výmluvným svědectvím toho, jakému nátlaku byli Židé

¹⁰⁹ NÁRODNÍ ARCHIV, 4. oddělení, MK-SPVC-SPIS RŽNO, SJEZD RŽNO, karton. 231, k č. j. 4 242/1975 ze dne 8. 4. 1975 (citace 22. 12. 2015)

v komunistickém Československu vystavení a před jakými těžkými etickými dilematy stáli.¹¹⁰

Sekretariát pro věci církevní dozoroval také tisk vydávaný v Československu Židovskou náboženskou obcí. Především šlo o „Věstník“, který od roku 1934 vycházel každý měsíc, od roku 1991 pak pod názvem „Roš Chodeš“. V době normalizace byl označován jako časopis šířící znalost etických hodnot židovství, jenž svými články bojoval proti fašismu, přinášel články o odhalování válečných zločinců a tím bojoval za zachování světového míru. Po obsahové stránce se hlásil k pokrokovým názorům občanů česko-slovenské židovské pospolitosti, současně však musel propagovat budovatelskou mírovou politiku československé vlády. Informoval členy židovských náboženských obcí o židovských svátcích v roce, zmiňoval se o významných osobnostech českého i světového judaismu, referoval o významných politických a kulturních událostech.¹¹¹

5.5.2 Monotematická publikace pro pracovníky sekretariátu pro věci církevní

Prostřednictvím nakladatelství Horizont vydal Sekretariát pro věci církevní MK v roce 1983 knihu „Židovské náboženské obce v ČSR“, autorů Vladimíra Sadka a Josefa Junga, která měla sloužit pracovníkům MK. Tato monotematická publikace obsahuje kapitoly věnující se historickému vývoji židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, věrouce judaismu, kultu a liturgii, organizační strukturu židovské náboženské obce v České socialistické republice (ČSR) a postavení judaismu v moderním světě.¹¹²

V publikaci byla uvedena organizační struktura obce, která se řídila dle schválených stanov. Stanovy definovaly židovskou náboženskou společnost jako pospolitost příslušníků židovského náboženství, kteří měli bydliště v ČSR. Stanovy zároveň zdůrazňovaly, že tato náboženská společnost je rovnoprávná se všemi ostatními církvemi a náboženskými

¹¹⁰ VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Vyd. Praha: Karolinum, 1997. S. 180. ISBN 80-7184-412-8.

¹¹¹ NÁRODNÍ ARCHIV, 4. oddělení, Ministerstvo kultury (MK)- Sekretariát pro věci církevní (SPVC), karta 234, tisk, rok 1976-1980, 1986-89 (citace 22. 12. 2015)

¹¹² SADEK, Vladimír a JUNGA, Josef. *Židovské náboženské obce v ČSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1983. S. 105. Na pomoc pracovníkům v oblasti st. církevní politiky. Roč. 9, sv. 79.

společnostmi a že se její činnost vyvíjela v souladu se zásadami socialistického zřízení, v souladu se zákony republiky a v duchu protifašistické tradice po boku pokrokových sil světa, které bojovaly za světový mír. Náboženská společnost pečovala o náboženský život. V té době existovalo na území ČSR pouze pět náboženských obcí v Praze, Plzni, Ústí nad Labem, Ostravě a v Brně a několik synagogálních sborů. V čele jednotlivých obcí stálo jejich představenstvo, v němž byly zastoupeny všechny synagogální sbory v obvodu židovské náboženské obce. V čele představenstva, které bylo volené na sjezdu delegátů židovských náboženských obcí (ŽNO) byl předseda, dva místopředsedové a ústřední tajemník. O správu a financování se starala příslušná obec.

Ústředním orgánem židovských náboženských obcí v ČSR byla RŽNO se sídlem v Praze, RŽNO volil sjezd delegátů ŽNO, který se konal jednou za pět let. Do činnosti RŽNO spadal např. dohled nad činností jednotlivých ŽNO a výborů synagogálních sborů, schvalování rozpočtů ŽNO, rozhodování o případných organizačních změnách v otázkách personálních, správních, materiálních. Dále do kompetence RŽNO spadala činnost publikační, charitativní a zastupování zdejší židovské náboženské společnosti v cizině.

V kapitole publikace „*Postavení judaismu v moderním světě*“ se autoři podrobněji zabývají otázkou světového sionismu ve značně podobném duchu F.J. Kolára v publikaci „*Sionismus a antisemitismus*“. Závěrem autoři uvedli, že koncepce sionismu spočívala především v tom, že vždy existoval židovský národ, který se vytvořil již za starověku na půdě starověkého Izraele. Po zániku starověkého Izraele židovský národ nezanikl, nýbrž přešel do podmínek rozptýlení a žil v tzv. diaspoře.¹¹³ Pojítkem nacionálním, kulturním a náboženským byl v diaspoře judaismus, který byl současně projevem národní identity. Feudální židovské obce nevznikly podle sionistické koncepce, ale jako výraz národního cítění a jako náhrada za ztracený stát. Národní smysl židovství, společný pro židovský nacionalismus i pro judaismus, se prohloubil se vznikem sionismu a především vytvořením státu Izrael. Být uvědomělým Židem znamená podporovat sionismus, stát Izrael, bojovat proti asimilaci, upevňovat jednotu „světového židovského národa“ a v daných podmínkách rozvíjet aktivní podporu ve prospěch sionismu a státu Izrael. Po taktické stránce se sionismus snaží o to, aby se židovské náboženské obce staly autonomními celky, které by působily v náboženském i v buržoazně nacionalistickém celku. Autoři zdůrazňovali,

¹¹³ označuje náboženské, či etnické společenství žijící (rozptýleně) v rámci jiného společenství.

že zástupci ŽNO v celé Československé socialistické republice (ČSSR) vyvraceli argumenty protisocialistické propagandy a ubezpečovali, především v zahraničních kruzích, že náboženství židovského obyvatelstva je plně uznáváno a respektováno a nemá nic společného s pomyslným židovským národem. Čeští a slovenští Židé se hlásili k národnosti české a slovenské a k principům socialistické společnosti, podporovali vnitřní i zahraniční politiku ČSSR. Společnost v ČSSR jim zaručovala plnou svobodu náboženských úkonů. Monotematická publikace pokračuje jmenovitou organizační strukturou, přehledem počtu odpovědných představitelů a duchovních, přehledem sjezdů, prohlášením představitelů a stanovami ŽNO v ČSSR ke dni 31. prosince 1982.¹¹⁴

5.5.3 Kantoři synagog

Od smrti rabína Federa (1970) nebyla tato funkce v ČSR obsazena, jeho činnost zastávalo kolegium duchovních složených z 3-5 osob. Tito lidé měli povolení státní správy vykonávat duchovenskou činnost. Za duchovní ŽNO byli považováni rabíni a kantoři, pomocnými duchovními pak šocheti, předříkávači modliteb a rituální dozorcí. Předpokladem pro výkon této služby byl státní souhlas dle zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.

Kantor Ladislav Moše Blum (1911-1994) působil v Jeruzalémské synagoze od roku 1963 až do své smrti. Blum vystudoval práva na Karlově univerzitě, přežil koncentrační tábor v Seredi a v Terezíně, kde poprvé vystoupil jako operní sólista. Po válce se této kariéře nadále věnoval.

Ve Staronové synagoze zastával od roku 1984 až do své smrti funkci kantora Viktor Feuerlicht (1918-2003).

5.5.4 Kantor Viktor Feuerlicht

Feuerlicht pocházel z Podkarpatské Rusi, studoval v ješivě Joela Teitelbauma v Datu Mare v Rumunsku. Za války pracoval v pracovních četách v Maďarsku, podařilo se mu

¹¹⁴ SADEK, Vladimír a JUNGA, Josef. *Židovské náboženské obce v ČSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1983. S. 57-59, 61-73. Na pomoc pracovníkům v oblasti st. církevní politiky. Roč. 9, sv. 79.

přeběhnout frontu a skončil ve vězení v gulagu na Sibiři. Poté se přidal ke zformovanému Československému armádnímu sboru. Z bojů u Dukly vyvázl s těžkým zraněním a po válce se usídlil v Praze. Chtěl sice odejít do Izraele, ale nakonec zůstal v Praze. Nikdy se necítil jako profesionální kantor, ale jako jediný v době normalizace nejvíce rozuměl liturgii a obřadům od obřizek přes oslavy svátků, svateb a pohřbů.¹¹⁵

Vrchní kantor Viktor Feuerlicht, díky své mnoholeté práci na pražské židovské obci, zachoval podmínky pro fungování obce poté, co v roce 1964 odjeli z Československa rabín Dr. Bernard Farkaš (1902-1991) a rabín Emil Davidovič (1912-1986).

Dr. Bernard Farkaš pracoval nejprve v Děčíně jako oblastní rabín, v roce 1938 krátce působil v Praze a poté v Užhorodě, přežil Osvětim a Dachau. Po osvobození se vrátil do rabínské funkce v Děčíně a v roce 1957 byl zatčen za podíl na rozdělování sociálních podpor potřebným. V roce 1960 se stal oblastním rabínem pro Středočeský kraj se sídlem v Praze. V roce 1964 se vystěhoval do Spolkové republiky Německo (SRN). Rabín Emil Davidovič studoval na Masarykově univerzitě filozofii, sociologii a germanistiku a rabínský seminář v Budapešti. Během II. světové války prošel koncentračními tábory Osvětim, Buchenwald a Zweiberge. Po osvobození byl v roce 1949 povolán do Prahy, kde působil jako zástupce zemského rabína. Jako oblastní rabín koordinoval rozdělování sociální pomoci, hrozilo mu zatčení a nakonec ho vedení pražské židovské obce odvolalo z funkce a zakázalo mu působení v Praze. Byl v hledáčku STB kvůli zásilkám náboženských potřeb souvěrcům. Po mnoha žádostech získal v roce 1962 povolení vystěhovat se do SRN.¹¹⁶

V Praze tedy v té době nezůstal nikdo, kdo by v synagoze vedl bohoslužby. Feder, jako jediný rabín, sloužil v Brně a pražská židovská obec se na něj obracela jen v nejzávažnějších případech a také ho zvala na svátky, svatby, pohřby, bar micvu atd. V článku Alice Marxové „*Chtěl jsem dokázat, že Staronová žije*“ kantor Feuerlicht

¹¹⁵ ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, *stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

¹¹⁶ ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, *stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

vzpomíná, že namísto rabínů kantoři pracovali jako duchovní. Na duchovním kolegiu z celých Čech a Moravy se řešily problémy náboženského charakteru. Viktor Feuerlicht přes týden pracoval v úctárně v energetickém závodě. Na židovské svátky si bral v hlavním zaměstnání dovolenou nebo náhradní volno. Náplň jeho práce v synagoze a obci spočívala především ve vedení bohoslužeb, znalosti modliteb a jejich pořadí. Musel umět předčítat z Tóry, troubit na šofar, znát veškeré zvyky a respektovat místní zvyklosti. Dle jeho slov: „Lidí ubývalo“. *Když jsem tu pracoval deset let, tak to, co bylo na začátku, už nebyla pravda. Lidé umírali, vyprovázeli jsme je na hřbitov. A noví nepřicházeli. Je jasné, že v době, kdy na návštěvníky synagogy dohlížel církevní úřad a jistě i jiná místa, kdy se kontrolovalo, kdo koho doprovází a kdo jak často přijde, moc nových tváří do synagogy nepřišlo. ...Dohlížel na nás církevní úřad, ten dohlížel na všechny církve. Snažil se nám diktovat, co smíme, a co nesmíme, jaké máme mít předpisy ohledně náboženských příspěvků, jaké máme mít výdaje.*¹¹⁷ Kantor Viktor Feuerlicht, ještě než nastoupil na obec, čtyřikrát žádal o vystěhování do Izraele. Slíbil to svému otci, když jej viděl naposledy. Povolení k odjezdu mu nebylo nikdy vydáno.¹¹⁸

V Národním archivu jsou dosud založeny spisy, které obsahují návrhy na organizační řád židovských obcí, finanční rozvahu, majetkovou zprávu, volební řád a stanovy. V tehdejší Československu musely všechny náboženské obce a společenství získat pro svoji činnost souhlas pracovníků církevního úřadu. Spisy týkající se židovských obcí zároveň obsahují např. žádost o udělení souhlasu pro kandidáty na funkci členů představenstva RŽNO v ČSR, ke každému jménu pak úředník církevního úřadu dodal ano či ne, popřípadě návrhy na jinou osobu, nebo byla u jména kandidáta zdůrazněna prosionistická orientace. Spisy obsahují i žádosti členů vedení RŽNO o vydání cestovního pasu. Usnesením ze zasedání představenstva RŽNO ze dne 9. října 1984 byl schválen návrh na jmenování pražského a oblastního rabína Daniela Mayera do funkce předsedy kolegia duchovních.¹¹⁹

¹¹⁷ FEUERLICHT, Viktor; MARXOVÁ, Alice. 1998. Chtěl jsem dokázat, že Staronová žije: rozhovor s vrchním kantorem Viktorem Feuerlichtem při příležitosti jeho osmdesátin. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 1998, roč. 60, č. 8, s. 6–8. ISSN 1210-7468.

¹¹⁸ FEUERLICHT, Viktor; MARXOVÁ, Alice. 1998. Chtěl jsem dokázat, že Staronová žije: rozhovor s vrchním kantorem Viktorem Feuerlichtem při příležitosti jeho osmdesátin. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 1998, roč. 60, č. 8, s. 6–8. ISSN 1210-7468.

¹¹⁹ NÁRODNÍ ARCHÍV, 4. oddělení, Ministerstvo kultury (MK)- Sekretariát pro věci církevní (SPVC), karton 231, schůze představenstva RŽNO-usnesení, MK-SPVC, karton 232, ŽNO organizační 1974-75,1980-84,1986-1989, finance 1967-75,1977,1979,1981-1987, majetková 1969, 1970,1977, 1980-1984,1989 [citace 9. 12. 2015].

5.5.5 Rabín Daniel Mayer

Daniel Mayer se narodil dne 12. srpna 1957 v Městci Králové, jeho otec pocházel ze židovské rodiny a matka byla konvertitka. Otec rabína Mayera byl rodiči v roce 1939, těsně před vypuknutím války, poslán do Palestiny. Pracoval v Haifě a v osmnácti letech se přihlásil do Československého praporu generála Klapálka, s nímž se účastnil bitev u Tobruku i u Dunkerque. V 50. letech, po návratu do vlasti, byl otec rabína Mayera za zamýšlený útěk za hranice republiky uvězněn a přinucen pracovat v Jáchymovských dolech. Rodina rabína dodržovala velké svátky a „košer“ stravu.¹²⁰

V roce 1973 Mayer nastoupil ke studiu na gymnázium v Košířích v Praze 5. Zpočátku chtěl studovat archeologii, ale v té době se ke studiu na vysoké škole v tomto oboru přijímal velmi malý počet studentů. Rozhodl se tedy, že bude studovat v Budapešti rabínský seminář, který trval 6,5 roku. Po tomto rozhodnutí přišli na gymnázium soudruzi, kteří se představili jako pracovníci Ministerstva školství a požádali mladého studenta Mayera, aby vypracoval úvahu na téma: „Stát Izrael a postoj k sionismu“. S touto písemnou prací pomohl Mayerovi tehdejší předseda RŽNO v ČSR JUDr. Bass. Po krátké době mladému Danielovi došlo, že nešlo o pracovníky Ministerstva školství, ale o pracovníky STB.

Od dětství Mayer chodil do synagogy, slavil svátky Chanuka a Purim a chodil na obec. V té době byla mládež vedena k židovskému uvědomění, historii a tradici. Dne 29. srpna 1970, na šabat, absolvoval společně s Pavlem Feuerlichtem, synem kantora Staronové synagogy Viktora Feuerlichta, Bar Mícvu.

Hebrejštinu Daniel studoval od 9. třídy u Dr. Bedřicha Noska ve Státní jazykové škole. Poté až do maturity v roce 1977 pokračoval u Dr. Jiřiny Šedinové. Maďarštinu se učil z filmů a knih. Jazyk si osvojil za rok a půl. Ve škole se učili Bibli, Tanach, Talmud, historii židovství, Midraše a také praktickou teologii, tzv. pastorační činnost, jak vést svatby, obřizky, pohřby, návštěvy nemocných, jak poskytovat útěchu.

¹²⁰ PŘÍBĚHY 20. STOLETÍ <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120> online (citace 22. 12. 2015)

Rabín Daniel Mayer promoval v Maďarsku v Budapešti v květnu 1984. Rabínem se stal ve svých dvaceti sedmi letech a na Pražskou obec přišel v červnu 1984 jako Pražský rabín a rabín ČSR.

Před rabínem Mayerem studoval na rabína ještě Tomáš Salamón, který studoval v Londýně na Leo Beck Institute, do ČSR se nevrátil a emigroval do Anglie (nechtěl podepsat spolupráci s STB).

Rabín Mayer se zaměřil zejména na děti a mládež a chtěl na obci zřídit školu, která by vyučovala židovské náboženství. Ministerstvo kultury, které provádělo státní dohled nad církevními organizacemi a spolky, by vyučování náboženství ve školách nepovolilo. Rodiče dětí by museli podepsat souhlas s výukou náboženství a tím by se mohli dostat do problémů. Proto si rabín bral děti domů, učil je historii, tradici, náboženství, hrával s nimi hry o Chanuce a Purimu a chodil s dětmi na společné výlety. S touto činností rabínovi velmi pomáhala jeho žena Hanka.¹²¹

Slova rabína Mayera potvrzují materiály v Národním archivu. V době svého rabinátu zasílal několik žádostí a písemných informací na Sekretariát pro věci církevní Ministerstva kultury (MK) nebo na Národní výbor hlavního města Prahy ohledně zamítnutí různých akcí, např. plánované besídky pro děti u příležitosti svátku Simchat Tóra (slavení Tóry).
Ptal

se na politické důvody, které úřady vedly k negativnímu stanovisku, přičemž rabín zdůraznil, že Sekretariát pro věci církevní (SPVC) již povolil oslavu jiných svátků, např. Pesach a Šavuot. Dále se rabín ve svých sděleních zmiňoval o oslavách židovských svátků, které nenahrazují výuku náboženství, ale jsou považovány za náhradu rodinných oslav svátků, které v minulosti byly v rodinách dodržovány. Vzhledem k tomu, že 90% židovských obyvatel tehdejšího Československa bylo nacisty během II. světové války vyvražděno, byly tyto tradice téměř zapomenuty a mladí rodiče nemají potřebné znalosti, jak se svátky mají slavit. Odvolával se na povinnosti rabína předat malému počtu dětí alespoň ty nezákladnější náboženské zvyklosti o svátcích přitažlivou formou. Součástí archiválií je také žádost rabína o povolení vyučování dětí na obci. Žádal o povolení vyučování hebrejštiny, židovských modliteb a biblických dějin podle Starého zákona.

¹²¹ Beseda na Pražské židovské obci s rabínem Danielem Mayerem dne 3. 11. 2015

Spisy dále obsahují mnoho dalších žádostí na povolení dětské oslavy, např. svátku Chanuka, které vždy obsahovaly termín konání, přesný program a byly odeslány na SPVC minimálně měsíc předem.¹²²

Po celou dobu byl rabín Mayer sledován a následně donucen k podepsání spolupráce s STB, často se jako nejvyšší duchovní musel dostavovat na policii nebo na specializovaný úsek MK. Odposlechy měl instalované i doma. V roce 1990 rabín Mayer a jeho rodina opustila Československo. Natrvalo se odstěhovali do Izraele a poblíž města Haifa žijí dodnes. Českou republiku však navštěvuje pravidelně, s židovskou obcí je ve spojení, přes počítačové programy vyučuje děti. Společně s Martinem Šmokem se v Jeruzalémské synagoze podílel na stálé výstavě mapující zdejší židovskou komunitu od roku 1945 do roku 1989 nazvanou „Židovská obec v Praze“. Pravidelně publikuje v časopisech Maskil a Křesťanská revue. [PŘEDNÁŠKA rabína Mayera na židovské obci v Praze 3. 11. 2015, text upraven rabínem elektronicky 20. 11. 2015].¹²³

Rabín Daniel Mayer se ke spolupráci s pracovníky STB přiznal a je ochoten o tom mluvit na obecné úrovni. Je přesvědčený, že podával informace, které by STB stejně získala z jiných zdrojů, informace osobního charakteru nepodával, nikdo je ani nechtěl vědět. Většinou pracovníky STB a pracovníky sekretariátu pro věci církevní zajímalo, co se dělo, když někdo z vedení obce odjížděl do ciziny. Sám rabín do ciziny příliš nejezdil. Židovskou obec v cizině většinou zastupoval předseda RŽNO. Pražská židovská obec v sedmdesátých a osmdesátých letech měla osm set padesát členů, v provozu byly dvě synagogy, Staronová a Jeruzalémská. V té době nebyl takový problém shromáždit minjam (společnost deseti mužů, kteří prošli Bar Micva) z domácích zdrojů. Dnes má obec o polovinu více členů a shromáždit minjam je možné pouze za pomoci cizinců. Dnes jsou plné synagogy Izraelců a Američanů, kteří jsou zde jako turisté. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století žilo v Praze ještě mnoho Židů z Podkarpatské Rusi, kteří byli zvyklí navštěvovat bohoslužby v synagoze pravidelně.¹²⁴

¹²² NÁRODNÍ ARCHÍV, 4. oddělení, Ministerstvo kultury (MK)- Sekretariát pro věci církevní (SPVC), karton 233, 234 církevní akce, oslavy 1986-87, náboženská výchova dětí 1987 (citace 22. 12. 2015)

¹²³ Beseda na Pražské židovské obci s rabínem Danielem Mayerem dne 3. 11. 2015

¹²⁴ PŘÍBĚHY 20. STOLETÍ, <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120> online (citace 22. 12. 2015)

5.5.6 Členka náboženské obce

Respondentka Zuzana vzpomínala na dobu normalizace velmi podrobně: „*Do Staronové synagogy na Vysoké svátky jsem chodila s maminkou a babičkou krásně oblečené a modlitební knížky babička šikovně zabalila do Rudého práva. Všechny jsme měly v podpaždí Rudé právo a hrdě šly do synagogy. Pro ten pocit, abychom STB napálily. Všude byla bezpečnost a moc dobře věděla, kam jsme šly. V srpnu 1968 jsem odjela do Západního Berlína přes židovskou obec a pracovala jsem pro tzv. zneprátelené sdělovací prostředky. Za rok jsem se vrátila. Nechtěla jsem tady nechat babičku a maminku samotné v ČSR. Babička zemřela v roce 1972 a je pohřbena na Židovském hřbitově v Praze. Židovství mne provází od kojence a v tomto duchu jsem učila i své děti. Mé děti jsou vlastně dvougenerační. Dva synové se mi narodili v roce 1976 a 1978. Oba jsme je učili s manželem, že jsou Židé, ale vždy s větou: „...nikomu to neříkejte“. Synové svůj původ pojali úžasně a zabývali se judaismem do větší hloubky. Měli jsme učitele judaismu a učili jsme se hebrejsky. Vyústilo to v to, že nejstarší syn se rozhodl studovat v Izraeli na rabína. Další generace mých dětí jsou dvojčata, dcery, narozená v roce 1994. Obě prošly židovskou školkou a přijímaly židovství v úplně jiném světle. Naši synové byli tajnými Židy a tajně se učili, a proto to židovství pojímají jinak než naše dcery, které v tom vyrůstaly bez strachu a přirozeně. Dcery se narodily do svobody, proto tím pocitem, že jsme Židé, trochu hazardují. Synové si toho více váží. V době normalizace se nedalo např. sehnat košer jídlo, tak jsme nejedli vepřové. Dostalo se sem jen pár konzerv a ty obdrželi přednostně staří lidé, kteří dodržovali kašrut a dostávali příděl z rabinátu. V sobotu jsme pracovali, byla snaha se co nejméně vylučovat. Bylo to alfa a omega přežití. V novinách, kde jsem pracovala, bylo nejvíce práce až v neděli a potom jsem byla s dětmi doma. Moje maminka se stala advokátkou a pracovala dle potřeby. Můj manžel pracoval v televizi v hudební redakci a koncertoval na varhany po celou dobu.*

Zuzana také sdělila, jak to fungovalo na Židovské obci : „*Naše rodina v době normalizace navštěvovala Staronovou synagogu, kde působil vrchní kantor Feuerlicht. Byl velmi charismatický člověk, který držel židovskou obec pospolu. Zároveň seděl na rabinátu a nesl duchovní život. V té době i teď fungovaly Staronová a Jeruzalémská synagoga. Staronová synagoga permanentně a Jeruzalémská jen na Vysoké svátky, Roš Hašana (Nový rok), Jom Kipur (Den smíření). Do roku 1970 tam občas působil rabín Feder a potom bylo vakuem a pak v roce 1984 přišel rabín Daniel Mayer, který musel odejít vzhledem k politickým*

záležitostí roku 1989, kdy přišel rabín Sidon. Rabín Mayer byl označen za udavače STB. Obvinění odmítám jako nesmyslné. Každý duchovní v době normalizace musel mít návštěvy u „fizlů“. [ZUZANA, 16. 7. 2015, osobní komunikace].

5.6 Státní antisemitismus v době normalizace

V zákonech bývalé ČSSR a ani v její ústavě nebylo židovské obyvatelstvo vyňato z rovnosti všech občanů před zákonem. Přesto státní propaganda po židovském obyvatelstvu požadovala potlačení národnostního a náboženského pocitu křivdy a asimilovat se úplnou rezignací na vlastní identitu. Režim ale neodstraňoval stigma, které pocházelo ze židovského původu. Ten se mohl kdykoliv stát důvodem k pronásledování, podezírání, postihům a sledování.¹²⁵

„Židovský původ stačil k tomu, aby byl občan opakovaně předvoláván k výsledkům Státní bezpečnosti, obvykle šlo o rutinní záležitost, jako by chtěli říci: Víme o tobě, jsi pod kontrolou“. [HEITLINGEROVÁ, Alena, *Ve stínu holocaustu a komunismu*, s. 48]

V rámci svého bádání a na základě informací, které jsem získala z množství přečtených knih, jsem se musela sama přesvědčit, zda jsou tyto informace opodstatněné. Vždyť jsem v té době také vyrůstala a protižidovské postoje jsem vůbec nezaregistrovala. Nebyla jsem sama, někteří občané židovského původu o sledování vlastní osoby i osob blízkých vůbec nevěděli.

5.6.1 Archiv bezpečnostních složek

Z uvedených důvodů má cesta vedla do Archivu bezpečnostních složek, oddělení archivních fondů operativních svazků a vyšetřovacích spisů, Siwiewcova 2428/2, Praha 3. Podala jsem si žádost se zdůvodněním, za jakým účelem chci do archiválií nahlédnout. Elektronickou formou mi bylo odpovězeno a umožněno bádání v badatelně archivu Na Struze 3, Praha 1. Studium archiválií je možné dle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁵ SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. S. 57. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X.

Zaměstnanci archivu mne informovali o následujících materiálech. Ke spisům rabína Daniela Mayera byl dohledán svazek s krycím názvem „Jan“, archivní číslo SL -2641 MV. K této osobě byl veden svazek, který byl zničen dne 8. prosince 1989, tedy velmi krátce po pádu komunistického režimu, a byl veden pod registračním číslem 10130 II. správa, svazek kategorie A, agent, krycí název „Jan“. Svazek byl také zapsán do listiny svazků tajných spolupracovníků II. správy Složek národní bezpečnosti (SNB) uložené pod a.č. 815705 Ministerstva vnitra (MV), dále mi byl předložen svazek a.č. H-711, krycí název akce „Sinaj“.¹²⁶

Součástí materiálu je i akce „Pavouk“, která měla za úkol sledovat proces asimilace Židů a těch faktorů, které je narušují. Pracovníky STB a Veřejné bezpečnosti zúčastněné v této akci ani nenapadlo, že právě oni sami, jejich antisemitismus a také stálé sledování obyčejných občanů židovského původu přispělo k největší překážce asimilace židovského obyvatelstva.¹²⁷

5.6.2 Souhrn předložených archiválií

Ke studiu mi byl dále předložen materiál dle § 37 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, v platném znění, a to Speciální služby Izraele, Boj se sionismem a jeho agenturou, svazky a.č. SL-264 MV, a.č. H-711 MV, a.č. 888445 MV, sign. Z-10-1009, inv. j. 1136 (f. A 2/3, inv. J. 406,407 (f. A 30), inv. J. 413-442 (f. RV). Tyto svazky mi byly předloženy v originální podobě, ostatní svazky z fondu X. správy (A36) inv. J. 337, 372, 373, 374, 375, 376, 522, 523, 546, 547, 548, 549, 725, 733, 759, 760, 767 a 762 mi byly předloženy v digitalizované podobě včetně operativních svazků vedených k určitým osobám. Podle zákona mohou být zpřístupněny archiválie starší 30. let, mladší pouze se souhlasem osoby, na kterou byl svazek veden. Pokud osoba zemřela, musí dát

¹²⁶ Oddělení archivních fondů, operativních svazků a vyšetřovacích spisů, elektronická komunikace s ThDr. Petrou Gabrielovou, e-mail:petra.gabrielova@absr.cz ze dne 5. října 2015

¹²⁷ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. S. 49. ISBN 978-80-86103-97-6.

souhlas osoba, které přísluší uplatnit právo na ochranu osobnosti zemřelého (tj. rodičům, pozůstalému manželovi, dětem).

V badatelně jsem našla neuvěřitelné množství archiválií, a to jsem se zaměřovala pouze na osoby žijící v období normalizace v Praze. Uvědomuji si, že nejsem historik, archivář, právník ani politolog, proto si dovoluji použít jen určité výňatky, které povedou k cíli, který jsem si v rámci své diplomové práce vytyčila, a to je pronásledování židovské menšiny nejen kvůli náboženskému a politickému vyznání, ale především kvůli židovskému původu. Tyto archiválie zatím čekají na své badatele. Dějinné souvislosti v Československu byly dlouhodobě vykládány nepravdivě, pokřiveně a v souladu s idejemi komunistického režimu. Snažila jsem se tedy zachytit co nejvíce objektivních skutečností.

5.6.3 Sledování obyvatel židovského původu STB

Takový svazek se nazýval Sledka, například „Jan-A“. Začínal návrhem na sledování, žádostí o sledování v akci a krycí jméno, např. „Jan-A 101 30“. Bod rozpracování: „*Činnost ve prospěch sionistických organizací*“. Dále je zde uvedena doba sledování v určitý den a čas. Návrh uváděl jméno sledovaného, jeho národnost, státní příslušnost a stav. „Sledka“ pokračovala uvedením zaměstnání sledovaného, v tomto případě se jednalo o oblastního rabína při Radě ŽNO v ČSSR, bylo zde uvedeno jeho bydliště a jméno příslušníka STB, který za akci odpovídal a osobně projednával. Spolu s uvedením jeho telefonní linky byl ve „Sledce“ uveden důvod a cíl sledování. Jednalo se především o důležité údaje pro přípravu sledování, předcházení, zabránění, odhalování a dokumentaci trestné činnosti ohledně dosažení cíle sledování. Vytěžovala se zejména předpokládaná činnost osoby, známé nebo předpokládané styky, rodinní příslušníci apod. V tomto spise byla popisována akce v objektu Rady ŽNO v Praze, Maiselova, č.p. 18, které se měly účastnit osoby prosionisticky zaměřené. Žádost zněla: poříditi fotodokumentaci lidí, rodin a dětí při jejich příchodu a odchodu, dále provést fotodokumentaci styků s pracovníky ZÚ KS v Praze¹²⁸. Sledování dokumentovalo pohyb a chování po hodinách, popis osoby byl ohledně oblečení, co nesla v ruce, s kým se setkala a kde se vyskytovala. Sledování

¹²⁸ zastupitelských úřadů kapitalistických států v ČSSR (ZÚ KS)

obsahuje i značky aut a SPZ, jsou zde jmenováni všichni, kteří se setkali se sledovaným objektem.¹²⁹

Text souhlasu občana se spoluprací s STB měl v hlavičce Československý státní znak, v dolní části listu datum, místo, podpis a především níže uvedený text:

„Slibuji, že z čestných a vlasteneckých podmínek budu spolupracovat s československou státní bezpečnostní službou na zajištění bezpečnosti lidově demokratické republiky Československé.

Slibuji, že budu přesně a svědomitě plnit veškeré příkazy a pokyny pracovníka československé státní bezpečnostní služby, který mně předložil tento slib k podpisu a nebo osoby, která mně předloží tento mnou podepsaný slib, případně jeho ověřenou fotokopii.

Slibuji, že zachovám v naprosté tajnosti věc, co jakkoliv souvisí s mou spoluprací s československou státní bezpečnostní službou a s úkoly, svěřenými mně pracovníky této služby. Ani svým nejbližším rodinným příslušníkům a osobám, zastávajícím jakoukoliv politickou, veřejnou či státní funkci o této své činnosti nic nevyjevím.

Beru na vědomí, že porušením tohoto slibu bych spáchal trestný čin, pro nějž bych byl stíhán podle trestních zákonů.“ [ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, a.č. 8884445 MV].¹³⁰

Dalším svazkem nalezeném v archivu, který ve své práci zmiňují, je svazek s názvem „Viktor“, který zaznamenával aktivity Viktora Feuerlichta. Návrh na jeho založení byl podán dne 19. února 1976. Kantor měl postavení jednoho z nejvlivnějších mužů tehdejší ŽNO, což byl důvod pro založení svazku. Byl členem představenstva ŽNO a kantor ve Staronové synagoze. Dle názoru pracovníků STB se jednalo o sionistu pocházejícího z Podkarpatské Rusi, jenž aktivně spolupracoval s lidmi, kteří z Podkarpatské Rusi také pocházeli. Od ostatních Židů si udržovali odstup a rozvíjeli styky se zahraničím. Popíši

¹²⁹ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, fond SL/MV/Praha, sign., SL -2641 MV, Sledka „Jan-A“, 1 svazek, 33 foto, 18 neg. +záznamy o vyjmutí negativů, spisový svazek č. 3926, str. 7, 1-3, 5-7 (citováno 3. 10. 2015).

¹³⁰ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, a.č.. 8884445 MV/Praha, str. 120 (citováno 3.10.2015).

jen malou část tohoto rozsáhlého svazku k dokreslení toho, jakým způsobem se jednalo s lidmi a jejich okolím, pokud se nacházeli v hledáčku STB.

Součástí svazku tvoří např. žádost kantora Feuerlichta z února 1976 o vystěhování do Izraele, dále žádost o umožnění návštěvy bratra v Izraeli nebo jeho švagrové v Anglii a také žádost o vycestování do Spolkové republiky Německo. Ve svazku se poukazuje na kantorovi sourozence, kteří žili v cizině. Žádost o vystěhování do Izraele a do SRN byla usnesením ÚV KSČ zamítnuta, a to z důvodu emigrace kantorova syna. Dne 7. června 1976 byl podán návrh na zpravodajský pohovor pracovníků STB s kantorem. Tímto rozhovorem mělo dojít k navázání kontaktu s kantorem a podrobnému objasnění jeho styků se sionisty. Návrh dále hovořil o nasazení agenturních prostředků, které měly věnovat jmenovanému zvýšenou pozornost a provádět s kantorem pravidelné styky. Součástí návrhu byl, mimo jiné, podrobný popis míst, kde se nacházeli kantorovi nejbližší příbuzní, neboť jeho čtyři bratři žili v zahraničí; Josef žil v Izraeli od roku 1948, Abraham žil také v Izraeli, kam odešel před nacistickou zvůlí v roce 1939, Michal žil v SSSR a Jack žil od roku 1946 v Kanadě. Dále se návrh zmiňoval o emigraci kantorova syna Jiřího, nar. 1947, do Anglie. Druhý syn Pavel, nar. 1958, pracoval v té době jako kuchař. Pohovor proběhl dne 27. června 1977 na Správě STB Praha, II/a odbor-2. oddělení. Kantor odpovídal na otázky ohledně své žádosti na výjezd do Anglie za synem, délce pobytu a programu. Dále se zmínil o dovozu košer vína a o náladách na židovské obci. Pracovníci STB jej poučili, jak se má chovat v kapitalistické cizině. Poznámka na konci záznamu uvádí, že se jedná o osobu, která lpí na židovské víře a je hlavním nositelem života na ŽNO v Praze.¹³¹

Svazek „Viktor“ také obsahoval upozornění na mládež, která vstoupila do ŽNO a byla silně prosionisticky orientována. K těmto mladým lidem patřil např. nynější vrchní zemský rabín Karol Sidon¹³². Spisy obsahují i údaje o nynějším řediteli Židovského muzea PhDr.

¹³¹ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Viktor“svazek 726031_MV_1_4, v digitální podobě, (citováno 18. 12. 2015).

¹³²Karol Sidon (narozen 1942 v Praze), dramatik a spisovatel, který v roce 1977 podepsal Chartu 77. Na nátlak STB v roce 1983 odešel do emigrace v Německu, kde studoval v Heidelbergu judaismus, rabínská studia ukončil v Izraeli. Od roku 1992 je ve funkci vrchního zemského rabína a vrchního pražského rabína. Pražským rabínem byl do roku 2014.

Leo Pavlátovi¹³³. Ve zprávě ze dne 3. května 1982, správy STB Praha 2/b odboru-3. oddělení, bylo uvedeno, že skupina mládeže prosazovala silné prosionistické a pravicové hnutí. Cílem bylo zformovat paralelní skupinu, která by působila nezávisle na nynějších podmínkách a vytvořila novou základnu pro činnost ŽNO. Členové mládežnické skupiny se připravovali v teoretických otázkách na náboženské funkce, proto svazek také obsahuje záznamy, kdy mládež přicházela na bohoslužby do synagogy. Součástí svazku jsou poznatky z nejmenovaného zdroje o příjezdu delegace z USA, vedenou rabínem Schiepem a funkcionářkou American Jewish Joint Distribution (JOINT) z Paříže, na Pražskou židovskou obec. Tato zpráva uvádí, že rabín Schiep v Terezíně vyzýval občany židovského původu nejen k sounáležitosti se Židovským národem, který, dle jeho názoru, jako jediný nejvíce trpěl za II. světové války, ale také ke sjednocenému boji proti všem, kteří s politikou velkého Izraelea ideologií sionismu nesouhlasí.

Dne 25. listopadu 1982 pracovníci STB navrhli ukončit rozpracovanou akci Viktor, signální svazek č. 255 89. V závěru tohoto návrhu pracovníci STB uvedli, že objekt Viktor Feuerlicht, který aktivně působil v ŽNO, měl vytvořeny rozsáhlé styky v ČSSR, v zahraničí a v sionistických organizacích. Proto bylo v jeho případě přistoupeno k pravidelným nuceným stykům. Dle názoru pracovníků STB se podařilo paralyzovat činnost kantora v zájmovém prostředí, byly vytvořeny podmínky pro perspektivní zpravodajské využití jmenovaného v problematice boje proti sionismu. Návrh sděloval, že tento svazek je možné zakončit a pokusit se získat objekt ke spolupráci.¹³⁴

Dalším z mnoha smutných svědectví, kdy se pracovníci STB snažili získat objekt ke spolupráci, byl popsán v krycí akci „Ješiva“. Návrh na založení spisu X. správou SNB, 4. Odbor, 1. oddělení je ze dne 18. května 1982. Pojednává o teprve osmnáctileté Věře, která navštěvovala nelegální výuku jidiš. Výuka probíhala v bytě Karola Sidona, signatáře „Charty 77“. Ze zprávy z nejmenovaného pramene, který se setkal se sestrou Věrou, vyplynulo, že jidiš vyučuje zdarma 15 židovských studentů jistý pan Mikuláš Roth.

¹³³ Leo Pavlát (nar. 1950 v Praze), vystudoval žurnalistiku na UK, v letech 1975-1990 pracoval v nakladatelství Albatros, po pádu komunismu pracoval jako tajemník na velvyslanectví v Izraeli a od roku 1994 pracuje jako ředitel Židovského muzea v Praze.

¹³⁴ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Viktor“svazek 726031_MV_3_4, MV_4_4, v digitální podobě (citováno 23. 12. 2015).

Dle pracovníků STB byla zpráva vyhodnocena jako operativně zajímavá a dokumentující nelegální výuku jidiš organizovanou na popud sionistických center v kapitalistickém zahraničí. Závěrem bylo doporučeno, aby i nadále probíhalo sledování této skupiny. V rámci rozpracované akce byl Věře založen spis s vytyčeným cílem pokusit se o úzkou spolupráci Věry s STB. Ve spise se také nachází fotografie Věry ze dne 3. června 1983 na Slovanském ostrově v rámci natáčení amerického filmu „Yentl“ s Barbarou Streisandovou v roce 1982 (exteriéry filmu byly natočeny v Československu, hráli v něm občané židovského původu). Fotografie vyšla v židovském časopise Jerusalem Post. V záznamu informátor popisoval položidovský původ Věry ze strany otce, který byl zaměstnán v zahraničním obchodě, pracovníčně vyjížděl do kapitalistického zahraničí, ke svému židovství se však nehlásil. Svým dcerám zakazoval návštěvy na židovské obci v Praze. Z dostupných informací vyšlo najevo, že Věřina matka velmi často manželovi vyčítala jeho židovský původ. Dvě otcovy sestry žily v zahraničí (obě v SRN). Jedna sestra emigrovala v roce 1967, druhá se vystěhovala za účelem sňatku.

Podle záznamů STB rozhovor probíhal ve standardní podobě, Věra hovořila o své rodině a studiu, ochotně odpovídala a souhlasila s dalšími rozhovory, přičemž podepsala mlčenlivost. Otec se nedivil ohledně předvolání dcery na STB, myslel si, že se při výslechu budou zajímat o jeho sestry v zahraničí. Zprávy STB vždy obsahovaly hodnocení a opatření. Hodnocení Věry bylo asi v tomto smyslu: jednalo se o hezkou a mladou dívku, velice sympatickou, ve vyjadřování inteligentní, ale na druhé straně značně naivní vzhledem k věku. Hovořila vcelku otevřeně a plynule, ale nesdělila vše. Po stránce politické se jevila jako primitiv, kterého vůbec nezajímá, co se kolem děje. Po celou dobu byla klidná, nenechala se vyvést z míry. Opatření znělo jasně, získat jmenovanou ke spolupráci. Připomenout jí, jaké hrozí sankce nejen jí, ale i jejím rodičům, její sestře a budoucímu manželovi, který je voják z povolání.

Návrh na uložení spisu akce „Ješiva“ je ze dne 2. září 1986. Důvodem byl sňatek Věry a její vysoké stádium těhotenství. Věřiny styky v ŽNO nebyly potvrzeny a bylo zjištěno, že v budoucnu se chce věnovat pouze rodině.¹³⁵

¹³⁵ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Ješiva“ svazek 776203_MV_1_2, 2_2, v digitální podobě (citováno 2. 1. 2016)

V této podkapitole jsem se snažila stručně popsat a vystihnout, jakým způsobem probíhalo vytěžování osob židovského původu, které působily jako duchovní židovské náboženské obce v Praze. Zároveň jsem se snažila popsat výslechy a prověřování mladé dívky, která se zajímala o svůj původ a chtěla se naučit jazyk svých předků. Tito lidé byli obviňováni z činnosti, která jim, dle mého názoru, nebyla prokázána. Státní aparát jim zasahoval do pracovních a soukromých životů, vytěžoval a vyslýchal i osoby, které se s lidmi pod hledáčkem Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnosti stýkali. Lidé židovského původu byli pronásledováni pro údajné sionistické spiknutí, které bylo řízeno imperialistickými státy. Za sionistické spiknutí se považovala i návštěva synagogy, obce nebo setkání s duchovním. Popisy tzv. objektů byly dost často hanlivé, ponižující, odsuzující a urážlivé. Po přečtení mnoha svazků jsem ani jednou nezaznamenala, že by se tito lidé dopouštěli jakékoliv trestné činnosti nebo spolčování s imperialistickými živly vedenými sionistickými organizacemi. V další podkapitole se budu stručně věnovat akcím STB a Sboru národní bezpečnosti (SNB), které byly vedeny proti velkému množství občanů židovského původu. Z mnoha akcí jsem vybrala dvě, obě byly vedeny proti masovému počtu obyvatel židovského původu a byly prováděny dlouhodobě. Jedná se o akce „Pavouk“ a „Sinaj“.

5.6.4 Akce „Pavouk“

Nejprve jsem vycházela z informací obsažených v dokumentu režiséra Jána Nováka z roku 2009 nazvaného „*Tajné akce STB: akce Pavouk*“. Tato tajná akce zasáhla na 20 000 lidí a probíhala od roku 1971 až do roku 1989. Občané židovského původu v mnoha případech vůbec netušili, že byli sledováni, že jejich jména byla uvedena v seznamu STB a že byly sledovány jejich rodinné vazby včetně korespondence. Pracovníci STB sbírali kompromitující materiály a typovali osoby, které by byly vhodné ke spolupráci s STB, neboť vycházeli z předpokladu, že každý Žid je sionista, spolupracuje s mezinárodním imperialismem a je nepřítel socialistického zřízení. Plošné evidování a mapování židovského obyvatelstva nastalo nástupem normalizace. Většina evidovaných lidí netušila, že jsou mapováni, ti se to dozvěděli až v devadesátých letech. Mezi sledovanými byl v této době také chartista Karol Sidon. STB potřebovala donašeče z židovské obce a k přesvědčování používala metodu vyhrožování (např. neumožnění dokončit školu, okamžitý nástup na základní vojenskou službu atd.). K vynucení spolupráce STB neváhala využít strachu a jakýchkoliv osobních či pracovních problémů. Pracovníci STB se zaměřili nejvíce na lidi, kteří pracovali v ekonomii, vědě, kultuře a umění. Zapojili do této akce

pracovníky kádrových oddělení, kteří dávali typy, který ze zaměstnanců je židovského původu. Zastrahování probíhalo i takovým způsobem, že po výslechu byla osoba odvečena autem mimo Prahu a následně z auta vyhozena někde v lese. STB měla v evidenci také osoby, které byly obětí fašismu. Zrůdnost této akce spočívala v tom, že židovský původ stačil k pronásledování a tím normalizační systém plynule navázal na praktiky gestapa.¹³⁶

5.6.5 Akce „Pavouk“ v archivech STB

Archiválie k akci „Pavouk“ se dochovaly v podsvazku 10 z a.č. OB 1374 MV, r.č. 2395 Ústí nad Labem a vztahují se pouze k Ostravě a Ústí nad Labem. Archiválie ohledně akcí v Praze byly zničeny.¹³⁷

Jak vyplývá z dochovaných archiválií, k mapování a evidování osob židovského vyznání a původu bylo přistoupeno již v červenci 1972. Cílem této akce bylo získat přehled o rozmístění a koncentraci těchto osob v nejdůležitějších sférách společnosti Československa. Bylo konstatováno, že v ČSSR se vyskytují prosionisticky orientované osoby a jejich solidarita vyplývá z vědomí společného etnického původu a náboženství. Tito lidé měli být nositeli ideologie buržoazního nacionalismu, neboť pocházeli z bývalé buržoazie a inteligence a zároveň byli nositeli kosmopolitní solidarity. Současně měli mít vlašné postoje k českému a slovenskému národu a k rozvoji socialistické společnosti.

V roce 1983 byl 4. odborem X. správy SNB (zabýval se problematikou sionismu) ve spolupráci s 3. oddělením 2. odboru S-STB zhodnocen stav rozpracované akce „Pavouk“ a následně bylo zjištěno, že došlo k nedůsledné evidenci osob, neboť předložené seznamy nezahrnovaly rodinné příslušníky a nebylo uváděno, jakým způsobem se prováděla dokumentace osob židovského vyznání a původu. Na základě těchto skutečností obdrželi pracovníci odborů Správy STB „Metodický pokyn k systematickému evidování osob židovského původu na území ČSSR“. V roce 1985, z pokynu Ministerstva vnitra ČSSR, byla vypracována směrnice nazvaná „*Orientace k systematickému evidování osob židovského původu působících v objektech kontrarozvědně obhospodařovaných příslušnými operativními odbory těchto správ SNB*“. Tento pokyn vycházel z poznatků,

¹³⁶www. Ceskatelevize.cz/porady/10209991308-tajne-akce-STB/409235100221001-akce-Pavouk online (citováno 5. 5. 2015)

¹³⁷ Oddělení archivních fondů, operativních svazků a vyšetřovacích spisů, elektronická komunikace s ThDr. Petrou Gabrielovou, e-mail:petra.gabrielova@abscr.cz ze dne 5. října 2015

že v nejdůležitějších sférách společenské činnosti i nadále dochází ke koncentraci osob židovského původu, především ve sdělovacích prostředcích, v oblasti kultury, vědy, školství a obchodu, což jsou oblasti, kde mají nejlepší podmínky k šíření sionismu.

Z tohoto vyhodnocení vyplynula navrhovaná opatření, tj. vést centrální evidenci osob židovského původu a vyznání. Zaměřit se na osoby podporované finančně a materiálně sionistickými organizacemi ze zahraničí a soustředit pozornost i na jejich rodinné příslušníky a sourozence. Získat tak ucelený přehled o osobách židovského původu, zjistit jejich nepřátelskou činnost a paralyzovat negativní vliv ideologie mezinárodního sionismu na území ČSSR. Z kádrové evidence Ministerstva národní obrany vyhledat údaje o osobách, kterým bylo přiznáno zvýhodněné důchodové zabezpečení s cílem doplnit stávající evidenci osob vzhledem k seriózní dokumentaci židovského vyznání a původu. Vypracovat návrh projektu na zařazení těchto osob do počítače. Shromažďovat informace o tehdejší koncentraci a nepřátelské aktivitě osob židovského vyznání a původu ve všech sférách společenské činnosti v ČSSR.¹³⁸

5.6.6 Akce „Sinaj“ v archivech STB

Dalším svazkem uloženým v archivech STB je akce s názvem „*Sinaj*“, která začala již v roce 1969 a pokračovala do roku 1985. V rozhodnutí o zavedení objektového spisu stálo, že tato akce byla zaměřena na rozpracování struktury činnosti izraelské rozvědky proti ČSSR, svazek H-711, který v šesti hlavních svazcích obsahoval 1 199 stran a dále měl tři podsvazky, a to podsvazek číslo 1, který obsahoval dokumentaci a zprávy a měl 331 stran; podsvazek číslo 2 sledoval kontakty Československých občanů s izraelskou rozvědkou a čítal 250 stran; v třetím podsvazku byli evidováni navrátilci z Izraele nebo kapitalistické ciziny, měl 209 stran.

Hlavní rozvědnou správou v zahraničí byla izraelská správa „Rešut“. Úkolem této správy bylo získávání politických, ekonomických, vojenských a vědeckých informací v různých zemích světa. Ze záznamů uvedených ve svazku Rešut je patrné, že se Rešut zabýval propagandou sionismu a organizováním nacionalistického podzemí v zemích, kde byla činnost sionistických organizací zakázána včetně organizování emigrace Židů

¹³⁸ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Pavouk“svazek A 36-762-001-106, fond X. správa SNB, inv. jed. 760, sign Sionismus, 1987 v digitální podobě (citováno 5. 1. 2016)

ze socialistických zemí. Pod vedením „Rešutu“ působilo ústředí „Nivita“, které mělo za úkol pronikat do socialistických zemí, získávat rozvědné informace, nasazovat a udržovat styky se sionistickými živly a vytvářet sionistickou propagandu. Jako opěrné body rozvědce sloužila její residentura ve Vídni a některé organizace, např. „JOINT“.¹³⁹

Organizace „JOINT“ (American Jewish Joint Distribution CCM-MITEE), se sídlem v New Yorku, USA, je největší americká židovská podpůrná organizace, která působí dodnes. Dle archiválií STB byla vedená jako ideově politicky orientovaná americkým velkokapitálem a sionistickými kruhy. V minulosti působila i v SSSR, kde byl prokázán její nepřátelský charakter a činnost „JOINTU“ byla zakázána. Tato organizace měla důležitou funkci při rozvoji sionistického hnutí v diasporách. Rozdělovala fondy, financovala jednotlivé židovské a sionistické organizace a individuální pomoc. Svého širokého vlivu využívala k boji s pokrokovými silami v diaspoře a prováděla diverzi proti socialistickým zemím. Finanční prostředky do ČSSR proudily prostřednictvím její pobočky v Paříži. Od roku 1981 se zintenzivnělo působení organizace na židovské obce v ČSSR, vedení centrály a pobočky často dojíždělo do ČSSR, kde vyjednávalo s představiteli ŽNO. Tato organizace poskytla pomoc na obnovu židovské rituální jídelny, finančně podporovala představitele ŽNO a také sociálně slabé občany. „JOINT“ disponovala rozsáhlou kartotékou československých občanů židovského původu, organizovala zájezdy Židů do ČSSR, z nichž většina byla prosionisticky zaměřena.

Další podpůrnou organizací byla Centrála sociální pomoci Židům v SRN (Zentralwchlfahrstelle der Juden in Deutschland - ZWST), sídlící ve Frankfurtu nad Mohanem. ZWST vystupovala jako obchodní společnost pro prodej košer stravy v Evropě a dále jako podpůrná charitativní organizace. Dle archiválií STB šlo o sionistickou organizaci, která se zabývala podporou židovských náboženských pospolitostí a boje proti asimilaci.

Největší a nejvýznamnější organizací, která sdružovala sionistické organizace všech zemí, byla STB vyhodnocena Světová sionistická organizace (World zionist organization) – SSO

¹³⁹ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Sinaj“ svazek a. č. H-711-1 MV (původně a.č. OB-1047 MV)(citováno 6.1.2016)

(zkratka je dle českého překladu) se sídlem v Jeruzalémě, protože na svých kongresech vytyčovala strategii své činnosti a stanovovala takticko-politické cíle k pronikání do židovských pospolitostí v zemích socialistického společenství za účelem formovat prosionistické zázemí.¹⁴⁰

V archivních materiálech STB je uvedeno, že se vedoucí osobnosti sionistického a židovského hnutí v ČSSR po srpnu 1968 angažovaly k získávání osob židovského původu k odchodu z ČSSR do Izraele. Tato kampaň byla rozsáhlá především mezi židovskou mládeží a byla uplatňována zásada, že většina Židů má žít v Izraeli. Argumentace spočívala v tom, že v ČSSR je velký antisemitismus, Židé jsou pronásledováni a jako občané ČSSR pozbyli důvěru. Velmi aktivní byla židovská náboženská obec v Praze, která organizovala zvláštní schůzky k upevnění sounáležitosti s Izraelem a zároveň organizovala několika týdenní výjezdy do Izraele, kde mládež seznamovala s historií židovství, tradicemi a kulturou.

Při ideologickém narušování státních zřízení socialistických zemí byla, jako jedna z nejnebezpečnějších, vyhodnocena v archiváliích STB činnost izraelské rozvědky. Dle STB se její strategie zaměřovala na ideologické ovlivňování občanů židovského původu, aby nevěřili v pevnou stálost socialistického zřízení v ČSSR. Izraelská rozvědka působila velmi intenzivně v úzké spolupráci s rozvědkami dalších kapitalistických států, a to zejména s USA. Na základě těchto výše uvedených faktů byla přijata Hlavní správou kontrarozvědky, správou zahraničního zpravodajství při Ministerstvu vnitra, 7. odbor, opatření pro československou kontrarozvědku, která měla za úkol činnosti izraelské rozvědky čelit. Jednalo se především o vyhledávání vhodných agenturních typů, prověřených spolupracovníků, o kontakt v zahraničí s emigranty, o navázání spolupráce s izraelskou rozvědkou, a to především ve Vídni, západním Berlíně, Londýně a Paříži. Dále bylo rozhodnuto provádět hloubkové vytěžování navrátilců z Izraele a jiných kapitalistických zemí a při jejich výslechu se specializovat na získávání informací o služebnách a residenturách izraelské rozvědky, vytvářet preventivní opatření mezi židovskou mládeží a zamezit dalším výjezdům do Izraele, vyhledávat vhodné typy pro vystoupení ve sdělovacích prostředcích z řad navrátilců, podchycovat a sledovat

¹⁴⁰ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK „Informace o současném působení sionistických organizací proti ČSSR“ svazek 725_001-0044, folio A_36, v digitalizované podobě (citováno 6. 1. 2016)

příjezdy pracovníků mezinárodních židovských organizací do ČSSR a prověřovat jejich činnost, provádět na území ČSSR vyhledávací činnost mezi osobami, které mají vztah k mezinárodním sionistickým organizacím.¹⁴¹

5.6.7 Erich Kulka

Výraznou osobností židovského původu v hledáčku STB i československé kontrarozvědky (akce Sinaj) byl Erich Kulka, narozen ve Vsetíně v roce 1911, povoláním historik, spisovatel a novinář. Kulka přežil holocaust a podařilo se mu se synem Ottou (nar. 1933) utéci z pochodu smrti. Již v roce 1948 emigroval syn Otto do Izraele, kam také v roce 1971 Erich Kulka společně s druhou manželkou a druhým synem Tomášem emigroval. V Jeruzalémě přednášel na Hebrejské univerzitě a pracoval v památníku holocaustu Jad Vašem. Po pádu komunismu v ČSSR se aktivně podílel na znovuvybudování politických, vědeckých a kulturních styků mezi Izraelem a Českou republikou. Zemřel v Jeruzalémě v roce 1995.

V záznamech STB figuroval Erich Kulka jako zkušený operativec, jenž vytěžoval občany židovského původu, kteří přijeli do zahraničí. Zpracovával studii o účasti občanů židovského původu na osvobození ČSSR, a to zejména ve vojenské jednotce generála Ludvíka Svobody. Ve své kanceláři v budově památníku holocaustu měl rozsáhlou dokumentaci a informace zejména o příslušnících východních armád. Podrobně se zajímal o životopisy židovských příslušníků těchto armád, o politické a hospodářské poměry v ČSSR a o vztah židovských občanů ke KSČ. Podporoval tajné výjezdy do Izraele, které vedly přes Rumunsko (Rumunsko neukončilo diplomatické vztahy s Izraelem, dalo se odtud do Izraele vycestovat). Kulka se netajil nenávisť ke komunismu a k Sovětskému svazu. Dle svazků jeho zpravodajský zájem pokrýval celou republiku a zvláštní pozornost věnoval Praze, Brnu a Bratislavě.¹⁴²

Erich Kulka byl i v evidenci systému sjednocených poznatků o nepříteli (SSEP) v ČSSR. Tento systém se na území ČSSR připravoval od začátku sedmdesátých let, fakticky se budoval od roku 1978 a měl být přínosem pro práci STB. Byl to ojedinělý projekt přísně

¹⁴¹ ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Sinaj“ svazek a. č. H-711-3 MV (původně a.č. OB-1047 MV)(citováno 7. 1. 2016)

¹⁴² ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, akce „Sinaj“ svazek a. č. H-711-4 MV (původně a.č. OB-1047 MV)(citováno 7. 1. 2016)

tajně databáze nepřátel SSSR a jeho satelitů a zároveň jeden z hlavních kroků k integraci státních bezpečností socialistického bloku. Smlouva o evidenci poznatků o nepříteli byla podepsána koncem roku 1977 a k účastnickým zemím patřil Sovětský svaz, Bulharsko, Maďarsko, Německo, Kuba, Mongolsko, Polsko a ČSSR. Erich Kulka byl evidován v osobním spise Šimona Weiessenthala pod značkou AČ 598528 MV, 3. Oddělení 2. odboru XII. Správy SNB, se kterým udržoval pravidelné styky. Tato složka byla rozpracována II. správou MV a II/m odb. KS-MV Praha v letech 1964-1968 v akci „Krkavec“. V roce 1982, kdy byl spis Weiessentahala založen, byl rozpracován na X. S SNB.¹⁴³

Z archivu bezpečnostních složek jednoznačně vyplývá, že do roku 1989 byly proti židovskému obyvatelstvu prováděny rozsáhlé akce. Tyto akce byly konkrétně vedeny nejen proti osobám nábožensky orientovaným, ale i proti lidem, kteří se otevřeně postavili proti socialistickému režimu. Normalizační režim masovým způsobem nedodržel lidská práva a na židovskou menšinu se zaměřoval především pro její původ či údajnou sionistickou orientaci, která byla proklamována veřejným způsobem.

Jak jsem již uvedla, důsledkem zavedených norimberských zákonů, tj. právní normy, která byla platná v zemích okupovaných nacistickým Německem, bylo zavedení perzekuce a následně i likvidace téměř 6 milionů osob židovského původu. Pronásledování židovského obyvatelstva pokračovalo i po nástupu komunistické vlády v Československu a bylo řízeno poradci ze Sovětského svazu. Lidé židovského původu se provinili pouze tím, že se narodili jako Židé a na základě toho byli podrobeni omezování a zjevným či skrytým represím. Vzhledem k množství materiálu uloženém v archivech STB (mnoho jich bylo zničeno krátce po Sametové revoluci v roce 1989) je zcela zřejmé, že do pronásledování židovských osob bylo investováno mnoho finančních prostředků a pronásledováním se zabývalo velké množství příslušníků SNB a STB. Snažila jsem se, alespoň stručně, poukázat na zjevné důkazy státního antisemitismu v ČSSR, které tyto materiály obsahují.

¹⁴³ TOMEK, Prokop. *Systém sjednocené evidence poznatků o nepříteli v československých podmínkách*. Vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. S. 1, 117-118. Edice dokumentů. ISBN 978-80-87211-05-2.

5.7 Zastánci Židů

Pronásledovaným Židům pomáhalo mnoho lidí i za cenu ohrožení vlastního života. Byli to lidé, kteří projevíli vysokou osobní statečnost, nepodlehli celospolečenskému pocitu strachu a zachovali si lidskou důstojnost. Tuto podkapitolu jsem zvolila také z toho důvodu, že nevšimavý postoj lidí vůči perzekuovaným nemusí být vždy absolutní, vždy existují lidé, kteří najdou osobní odvahu a riskují vlastní život za záchranu druhého.

5.7.1 Sir Nicholas Winton

Sir Winton se narodil v roce 1909 v rodině německo-židovského obchodníka Wertheimera, který po přestěhování do Anglie v roce 1907 své jméno změnil na Winton. Sir Winton zemřel 1. července 2015 a dožil se 106 let. Rodina nežila v židovských tradicích a Nicholase dokonce nechali rodiče pokřtít. Atmosféra v rodině byla proevropská, rodina často navštěvovala různé státy kontinentu včetně Německa. Nicholas se živil jako burzovní makléř a později jako humanitární pracovník. V roce 1938 Wintona rozhořčil postoj britské vlády v čele s premiérem Neville Chamberleinem, který společně s představiteli Francie a USA podepsal Mnichovskou dohodu, která znamenala konec samostatného Československa.¹⁴⁴ *Dětská sekce* BCRC, kterou řídil Winton z Londýna s pomocí jeho matky a několika dalších dobrovolníků, se významně postarala o vyhledávání adoptivních rodičů, vyřizovala doklady u britských úřadů a získávala finanční příspěvky na kauce. V Praze pracoval jako vedoucí pražské pobočky BCRC Trevor Chadwick. Ten měl za úkol shromažďovat potřebné dokumenty od rodičů, kteří měli zájem poslat své dítě do Anglie. Winton i jeho spolupracovníci stále vyjednávali a vyřizovali u německých úřadů povolení k vycestování. Během osmi měsíců se Wintonovi a jeho kolegům podařilo zachránit život 669 dětem tím, že je evakovali do Anglie. Tyto děti byly zachráněny před internací a smrtí v koncentračních táborech. Většina dokumentů o dětech a jejich převozu byla shromážděna ve velkém sešitě, který uchoval jeden z dobrovolníků. Tento sešit, který dokladoval činnost sira Wintona a jeho blízkých kolegů, byl zveřejněn až v roce 1988

¹⁴⁴ Nicholas Winton se při pobytu v Praze v roce 1939 začal s celou svou vervou věnovat skutečné práci „*Kindertransportům*“. Dopisem od svého přítele Martina Blakeho, učitele na Westminster School (pracovník British Committee for Refugees from Czechoslovakia, BCRC), se dozvěděl, že v Československu je přes 600 dětí v nebezpečí a potřebují pomoc od Rady pro německé Židy. Mělo se jednat o stejné zacházení, které se dostávalo německým a rakouským dětem židovského původu. Winton se myšlenkou na záchranu českých židovských dětí nadchl.

ve studiu BBC v populárním pořadu „*Takový je život*“. Prezidentem Václavem Havlem byl sir Winton vyznamenán řádem T. G. Masaryka. Anglickou královnou byl v roce 2002 povýšen do šlechtického stavu a státem Izrael byl oceněn titulem Spravedlivý mezi národy. V květnu 2014 byl siru Wintonovi prezidentem České republiky Milošem Zemanem propůjčen Řád Bílého lva.¹⁴⁵

Respondentka Ester je potomkem dítěte zachráněného sirem Wintonem: „*Narodila jsem se v roce 1985. Moje rodina je židovského původu jenom z části. Jsem židovského původu po matce, dle halachy. Tatínek židovského původu není. Maminka je také Židovka po matce, její otec židovského původu nebyl. Mám dva mladší sourozence, dvojčata, bratra a sestru. Babička byla Židovka a narodila se v roce 1929 v Teplicích a její rodiče byli oba Židé. Dokonce se v té době odstěhovali na území dnešního Izraele, ale potom se vrátili zpátky. Byli to tradiční Židé, sionistického směru a dokonce se rodiče babičky setkali na nějakém sionistickém kongrese, který se konal v Československu za první republiky. V Izraeli porodila moje prababička bratra babičky. Vzhledem k tomu, že podmínky na tom území byly velmi nelidské, vrátila se rodina zpátky. Nejdříve se vrátili do Teplíc a po Mnichovu v roce 1938 se přestěhovali do Prahy.*

Mojí babičku a jejího bratra zachránil sir Nicolas Winton, oba odjžděli 29. srpna 1939 z Prahy do Anglie. Dne 1. září. 1939 ještě přišly na nádraží další děti, ale ten vlak už nedojel do Anglie. Z rodiny babičky a jejího bratra prakticky nikdo nepřežil. Jediný příbuzný byl dědeček, který si vzal partnerku nežidovského původu. Obě děti se s Anglie vrátily a vychoval je tento dědeček. Děti se po návratu snažily získat jakékoli informace o rodině. Vůbec nevěděly o tom, co se tady dělo. V Anglii byla babička a její bratr spíše v dětských domovech. Moje babička s bratrem nebydlela v rodinách, bydleli v těch domovech, kde měli také české učitele. Žili pohromadě v jednom domě. Ty domy byly různé. Na prázdniny jezdila babička s dědečkem do rodin. Když jsem byla v Anglii, potkala jsem se s paní, ke které babička a její bratr jezdili na prázdniny.“ [Ester, osobní komunikace, dne 23. 7. 2015]

¹⁴⁵ WINTON, Barbara. *Není-li to nemožné--: život sira Nicholase Wintona*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2014. S. 21, 32-33, 106, 111, 117, 135. ISBN 978-80-257-1319-8.

5.7.2 Doc. Miloš Hájek, DrSc.

Doc. Hájek byl českým historikem, levicovým intelektuálem, příslušníkem odboje za druhé světové války a mluvčí Charty 77. Narodil se v roce 1921 v rodině národně-socialisticky smýšlejících rodičů a zemřel dne 25. 2. 2016 v Praze. Začátkem 40. let vstoupil do KSČ. Za okupace pracoval v odbojovém hnutí a měl podíl na záchraně několika židovských životů. Po válce působil jako přesvědčený komunista, avšak po nástupu normalizace se stal aktivním členem disentu a v roce 1988 byl mluvčí Charty 77. V roce 1995 získal Miloš Hájek čestný titul Spravedlivý mezi národy. V děkovné řeči dne 30. dubna 1996 izraelskému velvyslanci Raphaelu Givirovi, mimo jiné, sdělil: *Můj podíl na záchraně židovských životů spočíval v tom, že jsem obstaral a svým přátelům z Hašomer Hacair předal několik falešných dokumentů: 4 občanské legitimace, 7-12 křestních listů, 2 domovské listy... Obstarat všechny tyto dokumenty bylo možné jen úsilím více jedinců. A já jsem patřil do kolektivu lidí, ochotných udělat jakýkoliv protifašistický čin, který byl v dosahu jejich možností. Tímto kolektivem byla ilegální skupina kolem časopisu Svět proti Hitlerovi. A bylo by ode mne ubohé, kdybych na tomto místě v roce 1996 zamlčel, že to byla skupina komunistická... V letech druhé světové války, v letech běsnícího teroru, bylo pro člověka těžké nemít v sobě aspoň kousek nějakého fundamentalismu. Ale hlavní motiv našeho jednání byl odpor proti nacistické nelidskosti. Mladí lidé, kteří vstoupili do skupiny Svět proti Hitlerovi, věděli, že přicházejí do kolektivu, kde jeden byl ochoten nasadit pro druhého i svůj život.*“ [PICK, Miloš, *Naděje se vzdát neumím*, s. 113-114].

Jeho přítel Miloš Pick (1926-2011), makroekonom, byl také účastníkem domácího odboje a také byl za svůj židovský původ vězněn v koncentračních táborech. Při předávání vyznamenání Miloši Hájkovi upozornil, že Miloš Hájek byl odsouzen k trestu smrti pro svou ilegální činnost. Před výkonem rozsudku popravou ho zachránilo Pražské povstání v květnu 1945. Ve své děkovné řeči závěrem zdůraznil: *„Nikdy už takovou minulost! Samozřejmě také ne žádnou pomstu! Naopak trvalé usmíření a polidštěný svět! To ale přece nemůže vzejít ze zapomínání nebo dokonce z přepisování minulého zla. Podmínkou*

je opravdivé poznání, poučení z něj a nezapomenutí.“ [PICK, Miloš, *Naděje se vzdát neumím*, s. 116-117].¹⁴⁶

5.7.3 Charta 77

Dne 5. dubna 1989 zaslala Charta 77, prostřednictvím svých mluvčích Tomáše Hradílka, Dany Němcové a Saši Vondry, dopis vládě ČSSR, Sekretariátu pro věci církevní, Ministerstvu kultury ČSR, Radě židovských náboženských obcí, ŽNO v Praze, Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody a Českému svazu protifašistických bojovníků. Tento dopis, nazvaný „*Tragédie Židů v čs. poválečné skutečnosti*“, obsahoval zprávu o kritickém stavu a devastaci židovských kulturních památek a o zamlčování osudu židovského obyvatelstva v době holocaustu. Dopis podrobně popisuje neutěšený stav památek, jako je Pinkasova synagoga, Maislova synagoga, Tereziánské muzeum včetně upozornění na poškozování a rušení židovských hřbitovů. Mluvčí poukázali na to, že ve školních osnovách a sdělovacích prostředcích se pohnutým osudům Židů věnuje minimální pozornost. Dále kritizují zastavení bohaté ediční činnosti Židovského muzea. Dopis se zmiňuje o likvidaci židovské menšiny nejen Hitlerem, ale také zahrnutím přeživších Židů pod českou nebo slovenskou národnost bez zřetele na jejich národnostní a kulturní odlišnosti. Po emigračních vlnách, které proběhly v roce 1948 a 1968, zbylo v Československu z původních 44 000 osob židovského původu evidovaných v roce 1945 pouhých 9 000 evidovaných v roce 1980. Dopis se dotýká i otázky náboženského a kulturního života Židů, popisuje skutečnost, že od roku 1970 do roku 1984 chyběla židovské pospolitosti postava rabína, zdůrazňuje úpadek výuky hebrejštiny.¹⁴⁷

¹⁴⁶ PICK, Miloš. *Naděje se vzdát neumím*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010. S. 28-31, 113-117. Edice osudů; sv. 20. ISBN 978-80-7239-248-3.

¹⁴⁷ CHARTA 77, CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, ed. a PREČAN, Vilém, ed. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 3 sv. S. 1103-1106. ISBN 978-80-7285-084-6.

6. Závěr

Ve své diplomové práci, která obsahuje čtyři kapitoly, nastiňuji ucelený pohled na život židovské menšiny především na území hlavního města Prahy. Nezabývala jsem se jen židovskou historií, ale i vývojem společenského soužití Čechů a Židů v průběhu posledních více než deseti století. Postavila jsem si zároveň otázku, zda jsme v minulosti společně dokázali čelit zvláště, nespravedlnosti, útlaku, ohrožování a okrádání včetně likvidace lidí, a to jak z fyzického, tak i duchovního hlediska. Odpovědí na mou otázku bylo zjištění, že jsme toto nedokázali. Z různých historických zdrojů, orálních rozhovorů a archivních záznamů vyplývá, že postoj společnosti k Židům byl lhostejný, v období Protektorátu nebezpečný, později spíše negativní. Vůči židovskému obyvatelstvu přetrvávaly myšlenky ve formě dogmaticnosti. Postoje vůči Židům byly rigidní. Jejich bohatství, a to jak materiální, tak i duchovní, bylo předmětem závisti. Ze strany českého obyvatelstva vůči Židům přetrvávaly motivované náboženské, sociální a pověrečné předsudky. Odmítavý postoj vůči bezpráví spočívá v odvaze a ve vědě, v poznání a respektování jinakosti odlišných národů. Jsem přesvědčená, že národ Čechů má v otázce ochrany lidských práv vůči menšinám značné mezery.

Hlavní část mé diplomové práce mapuje vliv tzv. normalizace na život židovských obyvatel v bývalém Československu. Bylo však nutné historicky zmapovat i období předcházející, aby mohlo dojít k pochopení všech souvislostí vývoje židovského národa na území Čech a Moravy. Popisuji vztahy mezi lidmi, postoje mocných vládařů a státních úředníků a také náboženské, sociální, společenské, politické a ideologické vlivy. Využívala jsem paměti uložené v historických a autobiografických knihách a v archivech. Čerpala jsem z výpovědí lidí uložených v archivech Židovského muzea, z audio záznamů, ale také z výpovědí osob, které mi o svých životech spontánně vyprávěly. Hlavním pojátkem těchto dokumentů je židovský původ jednotlivých vyprávějících, bez ohledu na to, zda jsou či nejsou nábožensky praktikující, či zda uznávají nebo popírají svůj židovský původ. Smyslem života těchto lidí zůstává nezlomná touha žít v míru, lidském pochopení a lásce. Mnozí z nich byli nebo jsou vlastenci a považují Českou zemi za svůj domov. Neodešli ani v těch případech, kdy se dočkali perzekucí, násilí, anebo ústrků, ani v době holocaustu, kdy hrozila fyzická likvidace jich samých i jejich blízkých.

Od nepaměti provází Židy určitá nenávisť jejich okolí. Na otázku proč je mnoho různých odpovědí. Prvopočátky se datují do helenistické doby. Křesťané Židům vyčítali jejich podíl na ukřižování Ježíše Krista a to, že neuznali jeho spasitelství. V době, kdy se křesťanství stalo státním náboženstvím, začali být Židé pronásledováni a omezováni, např. Lateránský koncil Židy uvrhl na okraj společnosti, omezil jakékoliv jejich obchodní aktivity a Židé se mohli věnovat pouze finančnictví, se kterým byla spojena lichva, která byla považována za projev krajní nečistoty a spojení s ďáblem. Ve 13. století, za vlády Přemysla Otakara II., se na základě právního ustanovení „*Statuta Judaeorum*“ stali přímými podanými krále a byli pod jeho ochranou. Židovské obce získaly značnou autonomii a mohly vykonávat vnitřní správu. Za to však Židé museli platit vysoké daně. Po celou dobu existence židovského národa jej provázely pogromy, a to jako krajní projev intolerance vůči židovskému obyvatelstvu. Situace Židů se částečně stabilizovala ve zlaté době panovníka Rudolfa II, ale vše skončilo 30. letou válkou, a to nejen pro Židy, ale i pro český národ. Oba národy se staly utlačovanou menšinou a pro Židy nastala dvě století utrpení. Průlom do postavení Židů přinesl až „*Toleranční patent*“ císaře Josefa. Od základu změnil jejich život a měl vést ke kulturní emancipaci jejich pospolitosti. V době osvícenství Židé prokázali své vlastenectví k českému utlačovanému národu tím, že přijali český jazyk a začali s českými vlastenci spoluvytvářet společnou kulturu, politiku a hospodářství.

Myšlenka antisemitismu dostává reálnou podobu právě v období osvícenství, které sice přináší uvolnění, teoretické zrovnoprávnění Židů a zrušení ghett, ale současně začínají vznikat díla o nerovnosti lidských druhů a o nadřazenosti germánské rasy. K nejvýznamnějším dílům této éry patří „*Základy 19. století*“ od poněmčeného Angličana Houstna Stewarta Chamberlaina, který poukázal na fakt, že židovská rasa je bastardní. Chamberlain prosazoval myšlenku, že nechat žít Žida je hřích a zločin na zákonech života. Tyto myšlenky nadchly Adolfa Hitlera a jeho politické přívržence a zároveň přivedly německé nacisty k plánu tzv. „*konečného řešení židovské otázky*“, kterým bylo vyhlazení celého židovského národa.

Spojení Židů a zednářů koncem 19. století, které se mělo údajně orientovat na ekonomickou a politickou světovou nadvládu Židů, utvrdilo antisemitistické myšlenky až do současnosti (např. spis s názvem „*Protokoly sionistických mudrců*“ se snaží prosazovat myšlenku, že Židé vládnu světu a jsou odpovědní za veškerá světová příkoří).

První republika byla vůči Židům mateřská. Židé se podíleli na vládě, vědě, kultuře, politice a měli zaručená veškerá práva, jako kterýkoliv jiný občan Československa. Velkým sympatizantem sionismu byl i prezident republiky T. G. Masaryk. Toto velmi významné období společenského rozkvětu židovské menšiny i českého národa končí Protektorátem Čechy a Morava. Na základě norimberských zákonů byla v té době vydefinována skupina židovských obyvatel, která byla vyloučena z jakéhokoliv veřejného a hospodářského života země. Protektorát Čechy a Morava, jako okupované území, se zařadil mezi země, ve kterých se během II. světové války realizovalo „*konečné řešení židovské otázky*“. Ve světových dějinách nastal nový a ojedinělý fenomén zvaný „*Holocaust*“. Slovo, jehož obsah znamená, že je člověk zavražděn pouze proto, že se narodil jako Žid. Šlo o případ genocidy totální a absolutní a o popírání života v jeho podstatě. Život každému z nás daroval Bůh a pokud vraždíme druhého člověka, vraždíme i Boha. Holocaust je největším a nejtěžším útokem proti lidské důstojnosti, morálce a víře v dobro.

Antisemitistické postoje nekončí ani po II. světové válce. Židé se vraceli z koncentračních táborů, ghett, emigrace a z bojových linií. Mnoho přeživších Židů nenašlo své blízké a přátele. Často se setkávali s necitlivým postojem českých sousedů, i když ti také prožili válečné hrůzy. Postoje k židovským navrátilcům byly často ambivalentní, byly směsicí respektu a podezření. Následkem dlouhodobých traumatizujících zážitků z koncentračních táborů trpěli přeživší Židé častými depresemi. Byli provázeni pocitem viny, že právě oni přežili. Po mnoho let nedokázali otevřeně hovořit o svém osobním utrpení. Před svými dětmi tajili židovský původ a o své válečné minulosti odmítali mluvit. Ani odborná veřejnost z řad psychiatrů a psychologů si po dlouhá léta nedovedla poradit s fenoménem zvaným posttraumatický syndrom, který vyvolává chronická traumatizace způsobená prožitými hrůzami.

V poválečné době inklinovalo mnoho Židů ke komunistickým idejím. Nadchli se pro budování socialismu, neboť v „táborech smrti“ mnozí z nich zavrhlí víru v Boha. Utrpení v koncentračních táborech vedlo některé věřící Židy k přesvědčení, že kdyby byl Bůh všemohoucí, tak by takové utrpení židovskému národu nezpůsobil. Tato úvaha mne vedla k zamyšlení o lidské odpovědnosti. Bůh stvořil člověka k obrazu svému, ne však ve fyzické podobě, ale ve schopnosti přiblížit se Bohu svými činy, myšlenkami, odpovědností, láskou a péčí o druhé. Domnívám se, že za lidské činy nesou odpovědnost pouze lidé a pokud páchají zlo, odvracejí se od Boha. Lidé mohou jednat svobodně,

ale svobodné rozhodnutí s sebou nese odpovědnost za toto rozhodnutí, ať již je jakékoliv. Není tedy správné vinit Boha za špatné jednání lidí. Hluboké a dlouhodobé utrpení Židů způsobilo ambivalentní postoj k jejich židovskému původu, což znamenalo buď popření židovského původu nebo úplnou identifikaci s židovským původem.

V únoru 1948 získali v Československu moc komunisté. Zpočátku se nový režim jevil jako přívrženec nově vzniklého státu Izrael, který byl Československem, a především Sovětským svazem, podporován vojensky. Vztahy Izraele a Sovětského svazu se brzy změnilly v otevřené nepřátelství. Sionismus byl odsouzen jako buržoazní nacionalismus. V Československu byla, dle instrukcí Sovětského svazu, proti sionismu vedena velká kampaň, na jejímž základě množství židovských občanů emigrovalo. Před II. světovou válkou žilo v Československu podle statistik 272 000 Židů. Na území Čech a Moravy nacisté vyvraždili a oloupili 80 000 židovských občanů, 70 000 slovenských Židů a 42 000 maďarských Židů žijících na Slovensku a 80 000 Židů v Podkarpatské Rusi. Po válce, po připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu, odešlo mnoho židovských rodin do Československa, čímž např. v Praze představovali ortodoxnější náboženskou skupinu, která nesla duch náboženských tradic judaismu. Po emigraci Židů v letech 1948-50 zůstala v naší republice méně než desetina Židů z jejich předválečného počtu.

Období 50. let představovalo pro obyvatele Československa vlnu politických procesů. Na politické scéně se začala objevovat kampaň proti sionismu podporovaná poradci ze SSSR. K tomuto postoji přispělo otevřené nepřátelství SSSR a jeho satelitů vůči státu Izrael. Jeden z nejvýznamnějších procesů byl proces s Rudolfem Slánským, tehdejším generálním tajemníkem ÚV KSČ a s jeho politickými soudruhy, z nichž 11 popravených osob bylo židovského původu. V průběhu Slánského procesu prokurátor obviněné osoby židovského původu ponižoval, zdůrazňoval jejich ziskuchtivost, kosmopolitismus a nabádal veřejnost k antisemitistickým postojům. Je třeba si uvědomit, že tyto události proběhly necelých 7 let po ukončení II. světové války, tedy v době, kdy lidské společenství znalo hrůzy a utrpení, kterých se nacisté dopouštěli ve jménu ideologie a nenávisti především vůči Židům.

Reformy vládnoucí komunistické strany v Československu v období 60. let minulého století přinesly na určitou dobu přehodnocení oficiální politiky, změny v postoji vůči náboženství, kultuře a projevům svobodného shromažďování a projevu slova. V té době se ustoupilo od prosazování státního antisemitismu a židovské záležitosti se staly

legitimním tématem. Začaly vycházet knižní tituly židovských autorů, vzniklo několik filmů na téma holocaustu, začaly vznikat projekty na podporu židovského náboženského, společenského a kulturního života. Především na pražské židovské obci probíhaly pravidelné vzdělávací akce, výjezdy židovské mládeže, která byla přímými potomky přeživších, do Izraele, a to i přesto, že většinou byl jejich židovský původ zatajen. Doba uvolnění v naší společnosti vůči Židům skončila s šestidenní válkou na středním východě, která vypukla dne 7. června 1967. Na příkaz Moskvy přerušilo Československo diplomatické styky s Izraelem a po dlouhou dobu opět probíhala propaganda antisionismu. Následným aktem agrese, útlaku svobody a demokracie byl vstup okupačních vojsk Varšavské smlouvy dne 21. srpna 1968 na území tehdejšího Československa. Na tuto situaci reagovala velká část židovského obyvatelstva další hromadnou vlnou emigrace. Ti, kteří republiku neopustili, zažívali vzrůstající antisemitismus vedený státem pod rouškou boje proti sionismu.

V procesu pražského jara dali občané židovského původu otevřeně najevo své postoje. Nová vlna emigrace po srpnu 1968 nastala především mezi příslušníky uměleckých profesí, emigrovalo však i mnoho kvalifikovaných a specializovaných vědeckých pracovníků, neboť se cítili zvláště ohroženi novým označením „*židovský intelektuál*“. Tento název se používal pro zvláště nebezpečného nepřítele normalizačního systému a stal se synonymem pro označení sionisty, tedy agenta imperialismu. Toto označení vzal normalizační systém za své a vytvořil celé agendy v rámci Veřejné bezpečnosti, Státní bezpečnosti a kontrarozvědky. Jako oficiální doktrína vystupovala publikace, „*Sionismus a antisemitismus*“ publicisty Jaromíra Kolára, která vysvětlovala otázky okolo antisemitismu a sionismu. Názorům v uvedené publikaci velmi zdařile oponuje Jana Svobodová ve své knize „*Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*“. Svobodová hodnotí projevy Kolára jako antisemitistické a nesnášenlivé vůči Židům. Autor totiž tvrdí, že židovství očištěné a decentně skryté stranickou příslušností nikoho nezajímá. V archivech STB jsem našla pravý opak. Židovský původ zajímal především Státní bezpečnost. V zásadě se předpokládalo, že Židé jsou zapojeni do sionistických centrál a prostřednictvím jich se snaží o kontrarevoluci v socialistickém Československu.

Výpovědi tří respondentů, uvedení tří rozhovorů poskytnutých pracovníkům Židovského muzea a osobní příběhy tří židovských komunistů dokladují dobu jejich dětství, začlenění do dospělého života a dospělost. Všichni patřili mezi intelektuální a kulturní osobnosti

společnosti. Jedná se o opravdová lidská autentická svědectví, která doplňují historické události a jsou prokládány postupně diplomovou prací.

Nástup komunistů v roce 1948 znamenal, mimo jiné, velké ovlivnění života náboženských společností. Zákonem č. 217/1949 Sb., o náboženských společnostech a zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, bylo uzákoněno právo státu spravovat prostřednictvím Ministerstva školství a poté Ministerstva kultury veškeré záležitosti církví. Pod dohledem státu byly i židovské náboženské obce, které musely vést se státními orgány neustálou byrokratickou korespondenci, musely se podřizovat pokynům a omezování. Státní úředníci zasahovali do předpisů, stanov, i do organizační struktury židovských obcí. Ministerstva, prostřednictvím svého úřadu, dávala pokyny, kdo bude odpovědným představitelem obce nebo duchovním, zasahovala do programů sjezdů a vyžadovala kompletní zápisy z těchto setkání. V neposlední řadě bylo v jejich kompetenci schvalování konání či nekonání oslav jednotlivých náboženských svátků. Pracovníci STB ovlivňovali výjezdy členů představenstva ŽO do zahraničí nebo omezovali příjezdy a pobyty zahraničních návštěvníků v ŽO. V Národním archivu je zaznamenán styl práce státních úředníků výše jmenovaných ministerstev.

Komunistický režim, jako každý totalitní režim, považoval za nebezpečí mravnost, nezávislou vzdělanost a statečnost. Privilegovaní byli pouze ti, kteří se režimu bezpodmínečně podřídili, vyzývali ideologii KSČ a deklarovali její podporu. Komunistický režim (především v normalizaci) používal k šíření své absolutní pravdy sdělovací prostředky a donucovací prostředky, jakými byly zásahy Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnosti. Komunistickému režimu podléhala i justice. V zaměstnání měl každý občan založen a veden kádrový spis. Státní antisemitismus se snažil potlačit židovskou národnost s cílem toto obyvatelstvo asimilovat a donutit ho k úplné rezignaci na vlastní identitu. Židovské obyvatelstvo bylo v Československu Státní bezpečností kontrolováno, vyslýcháno a omezováno v lidských právech, a to pouze na základě svého původu.

Důkazem pro moje tvrzení jsou početné svazky, které vedla STB v rámci boje proti sionismu a jeho agenturám. V archivu bezpečnostních složek je uloženo velké množství materiálu, které přímo odhaluje způsoby vytěžování konkrétních osob, sledování masového počtu židovského obyvatelstva při různých akcích a zapojení kontrarozvědky.

V diplomové práci jsem se zaměřovala pouze na Prahu, přesto jsem, vzhledem k neuvěřitelnému množství dokumentů, musela mnoho materiálu vyřadit a stručně nastínit jen určité akce. Ke kultivovanosti jednotlivce i celého národa přispívá pochopení historických souvislostí, jejich opravdové poznání, poučení se z chyb a práce s kolektivní i osobní vinou. Příčiny perzekuce jiného národa by měly být zkoumány podrobně a v dobových souvislostech.

Složky v archivech přímo ukazují na centrální evidenci osob židovského původu včetně sledování jejich rodinných příslušníků i osob, které byly finančně a materiálně podporovány zahraničními sionistickými organizacemi. Důsledně byly vyhledávány osoby židovského původu a vyznání, a to ve všech sférách společenské činnosti. V současné době ještě existují lidé, kteří v té době netušili, že jejich jména v takových seznamech figurují. Státní systém osobám židovského původu ztěžoval, příp. neumožňoval, realizovat vysokoškolská studia. Židé byli předvoláváni na výslechy, kde byli, na základě výhrůžek, nuceni ke spolupráci. Systém vyžadoval od pracovníků kádrových oddělení seznamy občanů židovského původu. STB vytvořila celý systém donašečů, kteří působili v židovských obcích a poskytovali STB požadované informace. Systém důsledně hledal jakoukoliv informaci o možné spolupráci občanů židovského původu se sionistickými organizacemi a snažil se odhalit jejich podporu imperialistickým myšlenkám zaměřeným proti socialistickému zřízení.

Věčný zápas Židů o přežití se zákonitě promítal do kultury Čechů a Židů. Často nás napadají myšlenky, co nás po staletí sblížovalo. Oba národy byly malé a existenčně nesamozřejmé. U obou národů se pěstovala úcta ke knize, zachovával se jazyk a tradice, přetrvávala úcta k Bibli jako ke knize knih. Češi i Židé se k ní obraceli a obražují pro útěchu, posilu a odpovědi na své otázky. Dle T. G. Masaryka je ideál humanity v náboženských myšlenkách, které jsou blízké židovství i křesťanství. T. G. Masaryk dokázal neohroženě vystoupit např. v Hilsnerově aféře, i když riskoval své postavení a život. Podle jeho názoru: „...každý zvlášť malý národ musí mít mravní ideu, pro kterou žije a již přispívá k lepší souhře lidstva. Národ, který není v sobě mravný, pevný, politikou

samou nemůže být spasen“. [ROŠ CHODEŠ, Poselství Václava Havla, ročník 52, červenec 1990].¹⁴⁸

Po celou svou existenci lidstvo vždy hledalo a potřebovalo „obětního beránka“, i proto antisemitismus patří k nejpropracovanějším a nejtrvalejším projevům xenofobie.

Přestože většina české společnosti včetně politických představitelů je židovské populaci poměrně příznivě nakloněna, objevují se projevy antisemitismu i v současnosti a spočívají např. v existenci množství internetových stránek nabádajících k rasové nesnášenlivosti, v pořádání koncertů neonacistických hudebních skupin nebo v ničení židovských hřbitovů. Novou verzí antisemitismu je popírání holocaustu, tj. popírání existence plynových komor, koncentračních táborů a počtu obětí.

Vztah k různým etnikům vypovídá o povaze politického systému společnosti. Nutností je podporovat zájem o lidskou jedinečnost a odlišnost, nikoliv vycházet z předsudků. Tím bude zachována naděje, že antisemitismus a perzekuce jiných etnik budou alespoň minimalizována, protože k jejich vymýcení, s ohledem na lidskou podstatu, nemůže nikdy dojít.

¹⁴⁸ HAVEL, Václav. Poselství Václava Havla. *Roš Chodeš*, 1990, 52(7), s. 1, 3. ISSN 1210-7468.

7. Seznam zkratk

AJDC	America Joint Distribution Commite
BCRC	British commite for refugees from Czechoslovakia
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSR	Česká socialistická republika
JDC/Joint	American Jewish Joint Distribution
KSČ	Komunistická strana Československa
MK	Ministerstvo kultury
MV	Ministerstvo vnitra
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SPVC	Sekretariát pro věci církevní
SSEP	Systém evidence sjednocených poznatků o nepříteli
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SRN	Spolková republika Německo
STB	Státní bezpečnost
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
RSHA	Hlavní Říšský bezpečnostní úřad
RŽNO	Rada židovských náboženských obcí
USA	Spojené Státy Americké
ÚV KSČ	Ústavní výbor Komunistické strany

WZO	World zionist organization
ZÚ KS	Zastupitelství úřadů kapitalistických států v ČSSR
ŽNO	Židovská náboženská obec

8. Použitá literatura

BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 317 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4195-6.

BIBLE, *písmo Svaté Starého a Nového zákon: český ekumenický překlad, 15. Vyd., Česká biblická společnost, Praha, 2006*, ISBN 80-85810-41-7.

BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 361 s., [24] s. obr. příl. Paměť; sv. 2. ISBN 978-80-200-1498-6.

DRDA, Adam, ed., STRACHOTA, Karel, ed. a DRDA, Adam, ed. *Naše normalizace*. Vyd. 1 Praha: Člověk v tísni, 2011. 213 s. ISBN 978-80-87456-11-8.

EPSTEIN, Helen. *Děti holocaustu*. Překlad Věra Eisenbergerová. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1994. 235 s. ISBN 80-85769-27-1.

FEDER, Richard et al. *Život a odkaz*. Vyd. 2. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976. 217 s., ISBN není uvedeno.

FISCHLEINOVÁ, Klára. *Osudy ve stínu šoa: Věra Štinglová (Arnsteinová), Věra Vrbová (Fischerová), Dita Krausová (Polachová)*. Vyd. 1. Praha: P3K, 2014. 91 s. Historie. ISBN 978-80-87343-34-0.

FIŠER, Jan. *Co neodvál čas: [sbírka povídek]*. [Praha]: Vyd. Společnost křesťanů a Židů, 2008. 51 s. ISBN 978-80-254-2725-5.

FRANKOVÁ, Anita. *Svět bez lidských dimenzí: čtyři ženy vzpomínají*. Vyd. 1. Státní židovské muzeum v Praze. V Praze: Státní židovské muzeum ve spolupráci s Federací židovských obcí v Čechách a na Moravě, 1991. 191 s. Svícen. ISBN 80-900750-7-X.

FRANKOVÁ, Anita, ed. a POVOLNÁ, Hana, ed. *Motýla jsem tu neviděl: dětské kresby a básně z Terezína*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2013. 89 s. ISBN 978-80-87366-29-5.

FRANTIŠEK a SKORKA, Abraham. *O nebi a zemi: [papež František o rodině, víře a úloze církve ve 21. století]*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2013. 191 s. ISBN 978-80-7432-305-8.

HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. 274 s. ISBN 978-80-86103-97-6.

CHARTA 77, CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, ed. a PREČAN, Vilém, ed. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 3 sv. ISBN 978-80-7285-084-6.

JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Překlad Jiří Navrátil. Vyd. 2., V nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2006. 143 s. Europa; sv. 4. ISBN 80-200-1455-1.

KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 526 s., [8] s. obr. příl. Paměť; sv. 17. ISBN 978-80-200-1697-3.

KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století II: 1967-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010. 369 s., [16] s. obr. příl. Paměť; sv. 32. ISBN 978-80-200-1854-0.

KOLÁR, František Jaromír. *Sionismus a antisemitismus*. Praha: [s.n.], 1974. 24 s., není ISBN

KROUPA, Mikuláš. *My jsme to nevzdali: příběhy 20. století: průvodce totalitními režimy*. Vyd. 1. Praha: Post Bellum, 2009. 269 s. ISBN 978-80-87211-30-4.

KULKA, Otto Dov. *Krajiny Metropole smrti: zkoumání paměti a imaginace*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2014. 181 s. ISBN 978-80-7215-478-4.

LIEBLOVÁ, Dagmar, LAUERMAN, Marek, *Přepsali se a tak jsem tady, příběh Dagmar Lieblové*, Vyd. 1, Sdružení konzultantů rozvoje organizací. o. s., 110 s., ISBN 978-80-905652-0-3.

MUNKOVÁ, Michaela. *Obraz židovské komunity v poválečném Československu ve fondech 4. oddělení Národního archivu*. Sborník ze semináře *Židé v Čechách*. Vyd. 1 Praha, Židovské muzeum v Praze, 2007 s. 166, ISBN 978-80-87366-10-3.

OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. 105 s. Sešity ÚSD; sv. 36. ISBN 80-7285-011-3.

PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. Vyd. 4. Praha: Židovské muzeum, ©2007. 160 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 2000. 175 s. Knižnice Institutu Tereziánské iniciativy; sv. 1. ISBN 80-85924-25-0.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. Vyd. Praha: Sefer, 2001. S. 702, ISBN 80-85924-33-1.

PICK, Miloš. *Naděje se vzdát neumím*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010. 125 s. Edice osudů; sv. 20. ISBN 978-80-7239-248-3.

POJAR, Miloš, ed., SOUKUPOVÁ, Blanka, ed. a ZAHRADNÍKOVÁ, Marie, ed. *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2003 až červnu 2004*. V Praze: Židovské muzeum, ©2004. 122 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85608-94-4.

RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. Vyd. 1. Praha: TV Spektrum, 1991. S. 337, ISBN 80-85334-04-6.

SADEK, Vladimír a JUNGA, Josef. *Židovské náboženské obce v ČSR*. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1983. 106 s. Na pomoc pracovníkům v oblasti st. církevní politiky. Roč. 9, sv. 79.

SOUKUPOVÁ, Blanka, ed., SALNER, Peter, ed. a LUDVÍKOVÁ, Miroslava, ed. *Židovská menšina v Československu: po druhé světové válce: od osvobození k nové totalitě*. Vyd. 1. Praha: Židovské muzeum, 2009. 179 s., [6] s. obr. příl. ISBN 978-80-86889-90-0.

SVOBODOVÁ, Jana. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 90 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 19. ISBN 80-85270-34-X

TARANT, Zbyněk et al. *Faces of hatred: contemporary antisemitism in its historical context*. Vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2012. 214 s. ISBN 978-80-261-0190-1.

TYDLITÁTOVÁ, Věra a HANZOVÁ, Alena. *Reflections on Anti-Semitism: Anti-Semitism in historical and antropological perspectives*. 1. Vyd. [Pilsen]: Centre of Middle Eastern Studies, Department of History and Anthropology, Faculty of Philosophy and Arts University of West Bohemia Pilsen, 2009. 138 s. ISBN 978-80-7043-808-4.

VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Vyd. Praha: Karolinum, 1997. 323 s. ISBN 80-7184-412-8.

WINTON, Barbara. *Není-li to nemožné--: život sira Nicholase Wintona*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2014. 285 s. ISBN 978-80-257-1319-8.

Články

FEJKOVÁ, Hana a DOUSKOVÁ, Irena. 2002, *Vykřičený krám a jiné záludnosti: rozhovor s herečkou Hanou Fejkovou*. *Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2002, roč. 3, č. 8, s.X. ISSN

FEUERLICHT, Viktor; MARXOVÁ, Alice. 1998, *Chtěl jsem dokázat, že Staronová žije: rozhovor s vrchním kantorem Viktorem Feuerlichtem při příležitosti jeho osmdesátin*. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 1998, roč. 60, č. 8, s. 6–8. ISSN 1210-7468.

HOŠEK, Pavel, TYDLITÁTOVÁ, Věra „*Kolokvium o soudobém antisemitismu II.*“, *Osud židovských komunistů v socialistickém Československu, případová studie*, , vydal. Adela, r. 2007, s. 111, ISBN 978-80-87094-12-9.

HAVEL, Václav. Poselství Václava Havla. *Roš Chodeš*, 1990, **52(7)**, s. 1, 3. ISSN 1210-7468.

Elektronické zdroje

BEDNAŘÍK, Petr „*Židé po válce, Židé bez dějin*“ online

http://kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1844:ide-po-valce-ide-bez-djin&catid=74:komentare-a-clanky&Itemid=55&lang=csonline ew (citace 10. 10. 2015).

Dějiny Židů v Čechách a na Moravě [elektronický zdroj]: vzdělávací CD-ROM pro studenty středních škol, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2000 (citace 29. 9. 2015).

FEDERACE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ V ČR. *Federace židovských obcí v ČR* [online] Praha: Federace židovských obcí v ČR c2010 [cit. 2015-09-20]. Statistika, Dostupné z <http://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>.

http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/3-04_Cesky_antisemitismus.pdf (citace 30. 9. 2015)

LAUDEROVY ŠKOLY V PRAZE. *Lauderovy školy v Praze* [online]. Praha:Lauderovy školy v Praze, c2005–2015 [cit. 2015-09-20]. O nás – Lauderovy školy v Praze. Dostupné z: http://www.lauder.cz/cs/zakladni_informace.html (citováno 20. 9. 2015).

PŘÍBĚHY 20. STOLETÍ <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120> online (citace 22. 12. 2015)

ZAHRADNIKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích v datech*, [cit. 12. 8. 2015] dostupné na http://www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_v_datech.doc , (citováno 20. 9. 2015).

Národní archiv

NÁRODNÍ ARCHÍV, 4. oddělení, MK-SPVC-SPIS RŽNO, SJEZD RŽNO, č.k. 231, k č.j. 4 242/1975 ze dne 8.4.1975 (citace 22. 12. 2015)

NÁRODNÍ ARCHÍV, 4. oddělení, Ministerstvo kultury (MK)- Sekretariát pro věci církevní (SPVC), karton 233, 234 církevní akce, oslavy 1986-87, náboženská výchova dětí 1987 (citace 22. 12. 2015).

Archiv bezpečnostních složek

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, fond SL/MV . SL -2641 MV/Praha, Sledka: „Jan-A“, 1 svazek, 33 foto, 18 neg. +záznamy o vyjmutí negativů.

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, fond MV, a. č. 8884445 MV/Praha.

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, svazek 726031_MV_1_4, v digitální podobě (citováno 13. 1. 2016).

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, svazek 726031_MV_3_4, MV_4_4, v digitální podobě (citováno 13. 1. 2016).

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, svazek A 36-762-001-106, fond X. správa SNB, inv. jed. 760, sign Sionismus, 1987 v digitální podobě (citováno 6. 1. 2016).

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, svazek a. č. H-711-1 MV (původně a. č. OB-1047 MV).

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, svazek 725_001-0044, folio A_36, v digitalizované podobě (citováno 6. 1. 2016).

Sbírka ŽMP „Rozhovory s pamětníky“

[ROZHOVOR s panem J. P., Židovské muzeum, r. 1993, kazeta 208].

[ROZHOVOR s panem A. R., Židovské muzeum, r. 1991, kazeta 058].

[ROZHOVOR s panem M. K., Židovské muzeum, r. 2010, kazeta 008].

Orální rozhovory

Respondentka Ester, rozhovor uskutečněn dne 23. 7. 2015

Respondent Tomáš, rozhovor uskutečněn dne 20. 10. 2015

Respondentka Zuzana rozhovor uskutečněn dne 16. 7. 2015

Všichni respondenti svým podpisem dali informovaný souhlas s uvedeným přepisem svých rozhovorů v této diplomové práci

Stálá expozice

ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE, The Jewish Community in Prague, *stálá expozice v Jeruzalémské synagoze*“, www.kehilaprag.cz, www.fzo.cz.

9. Příloha

A) Historie náboženství, tradice

Judaismus

Pojem „*Judaismus*“ označuje v nejširším smyslu kulturní, sociální, právní a náboženskou tradici lidu Izraele. Ve specificky náboženském smyslu je základem víra v jednoho Boha, Stvořitele a vládce všehomíra, který na hoře Sinaj dal židovskému lidu Desatero přikázání „*Tóru*“. V Tóře jsou obsaženy všechny hlavní postuláty (hebr. učení, Zákon, návod). V užším smyslu se mívá Pět knih Mojžíšových (Pentateuch, hebr. Chamiša chumlej tora), v nejširším smyslu veškeré židovské učení, náboženský zákon (halacha) a talmudická literatura. Někdy je Tóra označována jako hebrejská bible. Obsahuje věroučný výklad judaismu a jakýsi návod, dle něhož člověk, rozhoduje o svých činech svobodně. Může tak rozeznat dobro a zlo. Tóra přinesla ideu monoteismu a morální kodex. Jedním ze sloupů, na nichž spočívá naše civilizace, je Desatero přikázání.

Desatero přikázání je souhrn základních morálních příkazů. Podle tradice předal Zákon Boží Mojžíšovi Bůh na hoře Sinaj (Ex. 20,2-14). Zákon byl později vryt do dvou kamenných desek nazývaných hebrejsky *šnej luchot ha-brit*. Prvních pět přikázání Desatera určuje povinnosti člověka k Bohu, dalších pět přikázání shrnuje zásady vztahů mezi lidmi. První přikázání uznává Boží svrchovanost, druhé zakazuje modloslužebnictví, uznává Boží jedinečnost, spravedlnost, milost a výlučné právo na lásku a poslušnost. Třetí zakazuje rouhání a křivé svědectví. Čtvrté přikazuje dodržování šabatu. Páté káže úctu a lásku k rodičům. Šesté zakazuje vraždu. Sedmé neuznává cizoložství a další sexuální přečiny. Osmé ukládá úctu k majetku druhých, zakazuje krádež, únos a podvod. Deváté zakazuje pomluvy, urážky na cti a křivého svědectví proti bližnímu i nežidovského původu. Desáté přikázání vede ke krocení tužeb po majetku a vyslovuje zákaz chtivosti. Šestý až desátý příkaz vede ke zlatému pravidlu etiky „milovat bližního svého, jako sebe sama“(Lev.19, 18).¹⁴⁹

¹⁴⁹BIBLE, *písmo Svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad*, 15. Vyd., Česká biblická společnost, Praha, 2006, s. 143. ISBN 80-85810-41-7.

Talmud

Zatímco Tóra představuje věroučný základ Judaismu a je Židy považována za „zákon psaný“. Talmud představuje dle tradice „zákon ústní“. Talmud obsahuje texty s nábožensko-právním výkladem, obřadní a správní předpisy, pojednání o náboženských otázkách, tzv. etické zásady. Tato část, která je spojena s normativním náboženským zákonem se nazývá „*halacha*“. Druhá část „*agada*“ zahrnuje nejrůznější otázky a odpovědi týkající se denního života, legendy, lidová vyprávění, pohádky a přísloví.

Bohoslužba

Každodenní životní povinností věřícího Žida je modlitba. Judaismus umožňuje individuální ale i společnou komunikaci s Bohem. Židé tak činní prostřednictvím proseb, žádostí, vyznání hříchů, díkůvzdání nebo meditace. Všední náboženský den ukládá věřícímu vykonat tři hlavní modlitby z večerní „*maariv*, ranní „*šachrit*“ a odpolední „*mincha*“. Velký význam mají požehnání a to především požehnání spjaté s jídlem. Kniha Machzor obsahuje pořadí modliteb pro všední dny. Šabat a jiné dny bývají ustanoveny v modlitebních knížkách Sidur, kde se nacházejí různé modlitby a požehnání k individuální recitaci, např. modlitba po jídle, modlitby před spaním a při ranním stávání atd.. S modlitbou úzce souvisí určité rituální zvyklosti vycházející z Tóry, především užívání „*talitu*“ a „*tfilin*“. Talit je rituální šál s třásněmi, který nosí muži při modlitbách v synagóze. Tfilin jsou modlitební řemínky, které si Židé připevňují k hlavě a levé paži při ranní modlitbě. Talit a tfilin používají (v ortodoxním pojetí) pouze muži, kteří dosáhli náboženské dospělosti, tj. *bar micva*, tedy od věku 13. let.

Synagóga

Název je řeckého původu. Židovským označením jsou výrazy „*bejt ha-kneset*“ (dům shromáždění), „*bejt tfila*“ (dům modlitby) či „*adat Jisrael*“ (shromáždění, obec Izraele). V náboženském životě Židů zaujímá synagóga zvláštní místo, zároveň představuje ústřední instituci judaismu. Zde se předčítá Tóra, konají se kázání, odbývají se základní obřady „*bar micva*, „*bat micva*“, co obsahovaly, bude vysvětleno později. Ve středověku měla funkci centra všech židovských obcí. Dohlíželo se zde na vzdělání dětí ve studovně, někdy se i v synagóze odehrávala soudní jednání. Synagoga byla a je střediskem obecní, vzdělávací a společenské činnosti každé židovské komunity. Hlavní účel synagógy byl vždy bohoslužebný. Předčítání ze svatého Písma, vyznávání víry a hříchů, modlitby.

K provádění náboženských úkonů je nutná přítomnost tzv. minjanu, tj. 10 dospělých mužů, nemusí tedy být nutná přítomnost rabína. Bohoslužbu může také vést školený „chazen“ či *kantor*, který předčítá modlitby a ujímá se zpěvných partů. Jeho úlohu může v případě potřeby převzít kdokoli z dospělých členů obce.¹⁵⁰

Šabat

Život židovské komunity je jednou do týdne se přerušen oslavou Šabatu, jenž je vyhrazený bohoslužbě a svěcení dne odpočinku. Oslava začíná západem slunce šabatového předvečera v pátek a končí o šabatu po východu hvězd. Je to připomínka Bohu stvořitele, který požehnal sedmý den na konci prvního týdne Stvoření a stanovil, že den je svatý a je svěcen. (Gen.2, 2-3) Myšlenka dne svěcení odpočinku má zároveň revoluční význam. Osvobodila člověka od neustálé dřiny, umožnila si odpočinout duchovně prostřednictvím modlitby, zdůraznila rovnost mezi Židy. Modlitby, slavnostní rituály a zvyky jsou výrazem víry v Boha a poslušnost k Tóře. Svátek především charakterizuje zákaz práce, např. manipulace s ohněm, zacházení s penězi, vaření, pečení, šití, psaní, hra na hudební nástroje a dokonce i cestování. Součástí oslavy je domácí slavnost a účast na bohoslužbě v synagoze.

Svátky

Židovský kalendář je založen na lunárním cyklu. Lunární rok je zhruba o 11 dní kratší než rok solární, přidává se jednou za tři až čtyři léta navíc třináctý měsíc. Židovské svátky, slavnosti, půsty tvoří mnohovrstevný celek s mnoha vnitřními vazbami. V tradicích se prolíná reflexe přírodních jevů, pradávných a novějších událostí, připomíná se stvoření světa, historie izraelského národa. Potvrzuje se víra v konečnou spásu v příchod Mesiáše. Svátky se dělí na dvě skupiny. Vysoké svátky a svátky poutní jsou uvedeny v Tóře a patří do první skupiny a v druhé skupiny patří náboženské slavnosti a půsty zavedené v pozdějších obdobích.

¹⁵⁰ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. Vyd. Praha: Sefer, 2001. S. 105-125, ISBN 80-85924-33-1.

Vysoký svátek Roš ha-šana (Nový rok), slaví se mezi 6. zářím a 4. říjnem má několik základních významů „*Den troubení, Den vzpomínání a Den soudu*“. První z těchto jmen upozorňuje na moment novoroční bohoslužby: troubení na šofar (hudební nástroj vyrobený z rohu rituálně čistého zvířete, nejčastěji berana). Pronikavý zvuk nástroje má pobídnout ke zpytování svědomí a připomínku smlouvy, kterou Izrael uzavřel s Hospodinem. Druhé jméno vyjadřuje potřebu rozpomenout se na všechny skutky minulého roku, jméno třetí připomíná, že toho dne je svět souzen.

Jom Kipur (Den smíření) je nejdůležitějším svátkem náboženského roku, je dnem, kdy je zakázáno pracovat, ale i dnem nejpřísnějšího půstu. Má člověku připomenout, že původ hříchu vyplývá u člověka v tom, že neovládá své žádosti. Předpokládá smíření s lidmi a každý má své bližní požádat o odpuštění.

Poutními svátky jsou Pesach, Šavuot a Sukot, které mají tři společné základní rysy. Především jsou to svátky radostné a jsou spojeny s oslavou úrody a zároveň připomínají významné události dějin Izraele.

V po biblické době přibýly svátky druhé skupiny, jimiž si judaismus připomíná významné historické události, smuteční den Tiša be-av a dva nejveselejší svátky Chanuka a Purim. Tiša be-av připadá obvykle na druhou polovinu července nebo začátek srpna. Židům připomíná zničení prvního i druhého jeruzalémského Chrámu a další tragické události židovských dějin. Chanuka se slaví koncem listopadu a začátkem prosince a je upomínkou na osvobození Jeruzaléma, očištění Chrámu a obnovení chrámové bohoslužby. Důležitá role v chanukových zvycích je zapalování osmiramenného svícnu. Posledním svátkem je Purim připomínající události popsané v knize Ester.¹⁵¹

Obřízka

Židovští chlapečci se již záhy po narození dostávají do styku s náboženskými principy judaismu. Obřízka (mila) je rituální úkon, jehož součástí je odstranění předkožky obvykle v osmém dnu jeho života. Dospělý muž se podrobuje obřízce v rámci konverze. Podle Genesis (17,9-14) musí každý Žid mužského pohlaví uzavřít „*Abrahamovu smlouvu*“.

¹⁵¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě. 2.*, přeprac. a rozš. Vyd. Praha: Sefer, 2001. S. 105-125, ISBN 80-85924-33-1.

Obřízku provádí kvalifikovaný „*mohel*“, obřad vyžaduje přítomnost „*minjanu*“ (modlitební kvorum deseti mužů, kteří představují obec a symbolicky delegaci celého Izraele před Bohem). Provedení obřízky je zaznamenáno v obřízkových knihách (obdoba matrik narození). *Obřízku* měli synové Izraele již v Egyptě, důkazem jsou slova v bibli a to v Ex 12,48 a Joz 5,5, tuto tradici zachovával kmen Levi. Ostatní před vyjitím z Egypta obřezal Mojžíš.¹⁵²

Bar micva, Bat micva

Otec nese odpovědnost za své děti do jejich dospělosti, u chlapců do 13. let a u dívek do 12. let. Ve třinácti se chlapec stává bar micva tj. „*synem povinnosti*“ a je plně odpovědný v náboženské oblasti. Při té příležitosti je poctěn předčítáním Tóry v synagoze, může mít zde i kázání. Po ukončení obřadu se pořádá na počest chlapcovi dospělosti hostina a oslavenec dostává dary. Dívky přednesou přednášku v synagoze z Tóry a přijímají taktéž dary, nejčastěji v podobě modlitební knížky, šabatového svícnu a předmětů do domácnosti.¹⁵³

Mikve

Pohroužení se do rituální lázně se stalo na poušti před přijetím Zákona Ex 19,10: „*Jdi k lidu a dnes i zítra je posvěcuj, ať si vyperou své oděvy...* Může se považovat i verš za základ pro pohroužení do mikve Ex 24,8 „*Mojžíš vzal krev, pokropil lid...*“¹⁵⁴ Rituální lázeň – mikve, v překladu znamená „*sebrání*“ nebo „*shromáždění*“ vody. Můžeme rozdělit na zdroje přírodní (moře, řeka, jezero) a ty, co vytvořil člověk. Rituální čistota patří k povinnostem věřícího muže i ženy. Muži navštěvují rituální lázeň před začátkem Šabatu a nejvíce v období Vysokých svátků. Účelem mikve je duchovní příprava a očista. Věřící ženy musí absolvovat i rituální lázeň před svatbou, pravidelně po menstruaci nebo po narození dítěte.¹⁵⁵

¹⁵² MAYER, Daniel. *Konverze k judaismu v zrcadle židovské ústní tradice a historie*. 1. Vyd. Praha: OIKOYMENH, 2010. S. 143. Oikúmené; sv. 157. ISBN 978-80-7298-453-4.

¹⁵³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. Vyd. Praha: Sefer, 2001. S. 105-125, ISBN 80-85924-33-1.

¹⁵⁴ MAYER, Daniel. *Konverze k judaismu v zrcadle židovské ústní tradice a historie*. 1. Vyd. Praha: OIKOYMENH, 2010. S. 143. Oikúmené; sv. 157. ISBN 978-80-7298-453-4.

¹⁵⁵ DVORÁKOVÁ, Jana, diplomová práce „*Česká židovská komunita na počátku 21. Století*“, duben 2015, s. 51.

Být Židem je radostné a čestné, neboť znají jména svých praotců, ví, kde a kdy žili. Mohou sledovat jejich osudy od jejich prvopočátků až do dnešní doby. Židé znají i jazyk, kterým praotcové mluvili, protože i po vypuzení z vlasti jazyk Židé pěstovali, i když jím nemluvili. Jsou hrdí na to, že jejich předkové přivedli na svět nové, krásné a vznešené myšlenky. Již praotec Abrahám zavrhl pohanství a hlásal víru v jediného neviditelného Boha, tvůrce nebe, země a otce všech lidí. Židé jsou prvními hlasateli pravé lidskosti. Praotec Mojžíš navázal na Abrahamův monoteismus a prohloubil jej v tom smyslu, že hlásal : „*My všichni lidé pocházíme z jedněch rodičů. Jsme tedy bratry a sestrami. Bůh náš je nejenom všemoudrý a všemohoucí, on je i velký v lásce a pravdě, odpouští vinu, ale nenechá nic bez trestu...*“ [FEDER, Richard, *Život a odkaz*, s. 90].

Mojžíš dopomohl zotročenému izraelskému národu ke svobodě, tím že je vedl do zaslíbené země a zdržel je 40 let na poušti, aby národ převychoval a aby mu dal vzorný občanský zákoník. V tomto zákoníku žádá především lásku a volá k lásce k Hospodinu celou bytostí, k lásce k bližnímu svému i cizinci. Volá o pomoci každému, který pomoc potřebuje. Vede k ujímání sirotků, vdov, všech chudých a připomíná nutnost lidského chování vůči otrokům. Pokud bude 6 let otrok věrně pracovat, volá zákoník po svobodě otroka. Jestliže půjčí Žid peníze bližnímu, nemá žádat úroky. Zákoník vede k lásce ke zvířatům. Nabádá izraelský lid k péči o zdraví.¹⁵⁶

¹⁵⁶ FEDER, Richard et al. *Život a odkaz*. Vyd. 2. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976. S. 89-91. ISBN není uvedeno.

B)Rozhovory respondentů

Rozhovory tří respondentů jsou přetočené a na audio nahrávku, která je obsahem CD-ROM a je součástí diplomové práce. Informované a podepsané souhlasy respondentů s rozhovorem budou přineseny v rámci obhajoby diplomové práce.